

У БОРБУ ПОД НЕПОСРЕДНИМ
РУКОВОДСТВОМ ЦК КПЈ

Напад нацистичке Немачке на Совјетски Савез 22. јуна 1941. године није изненадио Комунистичку партију Југославије. Она је предвиђала и очекивала тај напад и већ је била предузела одређене мере да се што боље припреми за ослободилачку борбу, а истовремено да спречи продор окупатора и њихових сарадника у своје редове.

Прве вести о нападу нацистичке Немачке на Совјетски Савез прошириле су се по Београду рано изјутра 22. јуна. Већину Београђана ова вест је обрадовала, а нарочито чланове КПЈ и СКОЈ-а. Већ на основу првог реаговања могло се закључити да су сви чланови КПЈ, СКОЈ-а и патриотски оријентисани грађани били уверени да је наступио преломни тренутак у развоју другог светског рата и да ће Хитлерова Немачка доживети пораз у рату са Совјетским Савезом, а у вези с тим отварале су се перспективе ослобођења Југославије од окупатора.

Вест о нападу на Совјетски Савез затекла је чланове Политбироа Централног комитета КПЈ у њиховим илегалним становима. Тито је тада боравио у стану инжењера Светозара Савићевића, и чим је примио ту вест изашао је у град да организује састанак Политбироа ЦК КПЈ истог дана поподне у Молеровој 43, у стану банкарског службеника Воје Мрчарице, где је илегално боравио Иван Милутиновић, члан Политбироа ЦК КПЈ.

На заказани састанак дошли су чланови Политбироа ЦК КПЈ Јосип Броз Тито, Александар Ранковић, Иван Милутиновић и Милован Билас. Осим њих, састанку су присуствовали чланови ЦК Сретен Жујовић, Иво ЈТолa Рибар и руководилац гехнике ЦК КПЈ Светозар Вукмановић. Политбиро је на овом састанку свестрано разматоио војнополитичку ситуацију насталу нападом нацистичке Немачке на Совјетски Савез. После анализирања овог догађаја, Политбиро ЦК КПЈ одлучио је да комунисти Југославије олмах треба да новеду борбу за ослобођење земље и да о томе треба издати проглас. Састанак је протекао у оптимистичкој атмосфери. Сви чланови Политбироа, сем Тита, веровали су да ће рат кратко трајати, да ће се завршити победом Совјетског Савеза и да ће букнути устанци у окупираним земљама, па и у самој Немачкој и Италији. Имајући то у виду, на састанку је закључено да се два пута дневно издају саопштења о напредовању Црвене армије. Због очекиване брзе победе Совјетског Савеза помишљало се на стварање прве слободне територије у Србији,

између Дуава и Хомоља да бнсе што блнже било Црвеној армији.

Истог дана био је написан текст прогласа ЦК КПЈ у коме је дата оцена не само немачког напада на СССР, него су позвани родољуби и пролетери „свију земаља Југославије“, н поименично Хрвати, Срби, Словенци н Македонци да помогну борбу народа Совјетског Савеза на тај начин што Ке почети оружану борбу против окупатора. „Напријед у последњи и одлучни бој за слободу и срећу човјечанства“ стајало је, између осталог, на крају прогласа ЦК, који је умножен 23. јуна у штампарији Покрајинског комитета КПЈ за Србију у илегалном стану у Шумадијској улици 187 (Булевар ЈНА). Истог дана почело је његово растурање у Београду и по читавој Југославији.

На дан напада нацистичке Немачке на Совјетски Савез Коминтерна је преко своје радио-станице у Загребу иослала телеграм ЦК КПЈ у коме га обавештава о „вероломном нападу Немачке на СССР“, и позива комулшсте и народе Југославије да испуне своју интернационалистичку дужност према СССР-у „развијајући свестрану ослободилачку борбу против немачких подјармљивача“. Коминтерна је стављала до знања да се у тој фази рат више не оцењује као империјалистички, већ као ослободилачки и антифашистички и да се не ради о социјалистичкој револуцији него о одбрани од фашизма, о патриотизму и антифашистичком опредељивању. Ова подела рата на две етапе утицала је на многе комунистичке партије окупираних земаља да вештачки одвоје националноослободилачку од социјалне борбе, што је имало негативних последица по многе партије, али не и по КПЈ, која је самостално извршила анализу нових историјских околности и националних услова. Брзо реаговање ЦК КПЈ после вести о нападу Немачке на Совјетски Савез предухитрило је овај телеграм Коминтерне. Тито је телеграмом обавестио Коминтерну, крајем јуна, о томе да је Партија дала директиву за масовне саботаже и организовање партизанских одреда.

Одлука Политбироа ЦК КПЈ од 22. јуна имала је велики историјски значај. Све акције КПЈ и СКОЈ-а од тог тренутка убрзане су и усмерене ка непосредној организацији оружане борбе против окупатора и њихових сарадника у Југославији. Иако није и формално донесена одлука да почне оружана борба, за неколико дана до 4. јула убрзане су припреме на организацији устанка, а проглас од 22. јуна одиграо је значајну мобилизаторску улогу. Одлуком Политбироа ЦК КПЈ од 22. јуна, која је још истог дана пренета секретарима партијских и скојевских организација у Београду, Партија је сгављена у мобилан положај а сваки члан КПЈ који је то желео и даље да остане, имао је да поштује строгу дисциплину у условима ратне приправности.

Стицајем околности, на дан 22. јуна одржавана је месна конференција СКОЈ-а у Дојчиновићевој улици бр. 8 (сада Никшићка) у стану Радосава Старчевића, члана КПЈ, којој је присуствовало око 30 делегата. Међу делегатима су били: Лука Шунка, политички секретар Месног комитета СКОЈ-а, Марко

Никезић, Драгутин Мокрањец, Бора Дреновац, Павле Лабат, Драгутин Конференцији су присуствовали Љубипка Милосављевић, секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију, и Иво Лола Рибар, секретар ЦК СКОЈ-а, а испред Покрајинског комитета КПЈ за Србију Спасенија Бабовић. На конференцији је говорио Иво Лола Рибар, затим је о раду СКОЈ-а у Београду поднео извештај Марко Никезић, члан Месног комитета СКОЈ-а, а о организационом стању говорио је Лука Шунка. После извештаја дискутовало се о начину ширег окупљања омладине, трагању за оружјем, обуци омладинаца у руковању оружјем, као и о прикупљању санитетског материјала и одржавању санитетских курсева. У ствари, то је била анализа извршавања задатака који су скојевцима били постављени крајем маја 1941. Тек око подне сазнали су да је Немачка напала Совјетски Савез, и та вест је међу њима изазвала одушевљење. На крају рада месне конференције СКОЈ-а изабран је Месни комитет у који су, поред Луке Шунке, Божицара Стаменковића, Марије Рачки, Павла Лабата и Марка Никезића изабрани Ивица Девчић, обалски радник и секретар СКОЈ-а на Чукарици и Милаи Чортан, приватни намештеник, секретар II рејонског комитета.

И Биро Централног комитета СКОЈ-а одржао је своју седницу 22. јуна у Бранковој улици. На њој се расправљало о непосредним припремама за оружану борбу против окупатора и њихових сарадника. Одлучено је да се изда проглас омладини Југославије са позивом да крене у ослободилачку борбу. Тај проглас штампан је 1. јула у илегалној техници Покрајинског комитета СКОЈ-а за Србију у Куршумлијској улици бр. 12 и упућен скојевским руководством широм земље.

Одлуку Политбироа ЦК КПЈ 22. јуна почела су да спроводе партијска и скојевска руководства чим су о њој обавештена. Тако је Покрајински комитет КПЈ за Србију одржао 23. јуна састанак у Шуматовачкој улици бр. 30. где је и било његово илегално оедиште. Били су присутни: Александар Ранковић. Спасенија Бабовић, Буро Стругар, Мома Марковић. Иво Лола Рибар, Благоје Нешковић, Вукица Митровић, Мигжо Томић, Милош Матијевић-Мпша, Љубинка Милосављевић, Василије Буха и Милован Билас. На овој седници ПК разматрани су закључци Политбироа ЦК КПЈ од 22. јуна о убрзаним припремама за устанак. Донета је одлука о распореду инструктора Покрајинског комитета и осталих партијских кадрова из Београда, као и о хитном формирању наоружаних удаоних група V град'. Разматрано је и иштање успостављања редовних и чврстих веза са окружним комитетима КПЈ, због чега те требало одоједити курире V оба правца, појачати илегалну технику и обезбедити средства за њено функционисање. Погледно је наглашена потреба да се убрза прикупљање оружја, одеће, санитетског и другог материјала. Одлучено је да се почну/ пријемати терени за разговоре са демократским оријентисаним групама и напредним појединцима из репова грађанских странака. Једна од важних одлука била је да се извоши премештање кадрова V Београд и њихово померање из Београда у унутрашњост Србије и да

се изда проглас. На овом састанку изабран је секретаријат Покрајинског комитета и да контролише извршавање одлука Покрајинског комитета, односно да руководи политичким и организационим радом у току припрема за устанак. Секретаријат су сачињавали Александар Ранковић, Спасенија Бабовић, Благоје Нешковић и Љубинка Милосављевић, као секретар ПК СКОЈ-а.

Остали чланови и инструктори Покрајинског комитета кренули су у унутрашњост Србије да одрже састанке окружних комитета, за које су били задужени. Мома Марковић је добио задатак да о закључцима овог састанка ПК обавести окружне комитете у Светозареву, Нишу, Зајечару и са њима је до краја јуна одржао састанке. Мирко Томић је отишао у Крушевац; Василије Буха у Ниш, Милан Мијалковић у Чачак и Ужице, Миодраг Ивковић у Шабац, Миленко Брковић у Зајечар, Светислав Стефановић-Бећа у Крагујевац, Милан Благојевић и Недељко Жакула у Аранђеловац, Момчило Поиовић у Алексинац, итд. У нишком и лесковачком Окружном комитету КПЈ већ су се налазили Сретен Младеновић-Мика, Лепа и Драги Стаменковић, Сима Погачаревић и Разуменка Петровић, а Милош Минић у Ваљеву, Петар Стамболић у Поморављу, итд.

Проглас Покрајинског комитета на линији прогласа ЦК КПЈ од 22. јуна штампан је почетком јула у илегалној штампарији Покрајинског комитета. У том прогласу КПЈ позива српски народ и његову омладину у борбу против окупатора, подсећајући их на славну прошлост. Борбу треба одмах отпочети, јер „чекати — то значи играти се својом судбином, будућношћу народном“. Као и проглас ЦК КПЈ, и овај је брзо растурен међу организацијама КПЈ и СКОЈ-а по рејонима, школама, предузећима и установама у Београду.

Покрајински комитет СКОЈ-а за Србију састао се 24. јуна у стану Маријане Грегоран у Француској улици. Том састанку присуствовали су Љубинка Милосављевић, Маријана Грегоран, Лука Шунка, Момчило Вилимановић и Ратко Митровић. Закључено је да окружним и среским комитетима СКОЈ-а на терену треба пружити највећу могућу помоћ. Поједини чланови Покрајинског комитета СКОЈ-а, као Драги Стаменковић у јужној Србији и Милан Премасунац у Поморављу, већ су се налазили на терену. Поред њих, на терен у Чачак отишли су Ратко Митровић и Маријаана Грегоран. По повраћку из Чачка, Ратко Митровић се састао са Љубинком Милосављевић и Луком Шунком и тада су се договарали о томе шта све треба предузети у скојевској организацији Београда. Један од ирвих закључака био је да треба смањити број веза, односно рејона у Београду, па је град, према казивању Ратка Митровића, у том погледу подељен на пет делова, и то: први рејон чиниле су Раковица, Чукарица и Савамала, а називан је у скојевском жаргопу Сењак. Други рејон обухватао је круг трамваја двојка и назван је Центар. Трећи рејон звао се Дорћол, а обухватао је далеко ширу територију. Четврти рејон звао се Карабурма, а такође је обухватао ширу територију, док је пети рејон био највећи и захватао територију Булбулдера, Чубуре, Душановца и Вождовца.

И средњошколска омладина припремала се за борбу. Крајем јуна одржао је саветовање руководиоца средњошколског покрета, у Новопазарској улици (Симе Милошевића) на Чубури, коме је присуствовало око 20 делегата, затим поједини секретари актива СКОЈ-а и рејона, чланови Месног комитета СКОЈ-а и Љубинка Милосављевић. На овом саветовању Љубинка Милосављевић је дала анализу политичке ситуације настале нападом Немачке на Совјетски Савез, и у вези са том ситуацијом истакла као примаран задатак скојеваца да стварају ударне десетине, са перспективом стварања батаљона. После овог састанка формирано је у Београду више ударних група које су у јулу извеле многе акције против окупатора и њихових сарадника. Издвајањем из скојевских актива омладинаца за које се претпостављало да могу учествовати у војним акцијама стварана је посебна војна организациона структура. Слободан Томић одређен је да руководи свим тим ударним групама средњошколаца.

Пошто су највиши партијски органи донели одлуке о борби против окупатора, почело је њихово спровођење преко свих партијских и скојевских организација у Београду. Тада је започео процес преоријентације Партије и СКОЈ-а на војну делатност, а самим тим дошло је до велике покретљивости партијског кадра приликом извршавања партијских задатака. Догађаји су били тако згуснути да су партијска руководства заседала скоро сваки дан.

Пет дана после немачког напада на Совјетски Савез, 27. јуна 1941, у Београду је на састанку Политбироа ЦК КПЈ образован Главни штаб народноослободилачких партизанских одреда Југославије, који су сачињавали чланови Политбироа. Тада је за команданта свих партизанских одреда одређен Јосип Броз Тито, политички секретар КПЈ, а Београд је изабран за седиште Главног штаба. Тако је Београд постао центар не само политичке борбе против окупатора, него и војне активности за ослобођење земље.

Вера у победу била је толико снажна да су већ предузимане неке мере за преузимање власти. Тако је АГИТПРОП Покрајинског комитета КПЈ за Србију, на састанку крајем јуна, имао само једну тачку дневног реда: припреме за преузимање власти у Београду у случају брзог доласка Црвене армије.

Док су се одвијале интензивне припреме за почетак општенародног устанка, окупатори и квислинзи покушали су да спрече покретање ослободилачке борбе хапшењима, терором и великом пропагандом после наглог продирања немачких трупа у дубину совјетске територије. У таквој ситуацији, доста неизвесној што се тичало исхода рата, када је почео да сплашњава почетни оптимизам о брзој победи Совјетског Савеза, Тито је сазвао још један састанак Политбироа ЦК КПЈ 4. јула, овога пута у кући Владислава Рибникара у Ботићевој улици број 5. Састанку су присуствовали, поред Тита, Александар Ранковић, Милован Билас, Сретен Жујовић, Иво Лола Рибар и Светозар Вукмановић. На овом састанку није чекао да се чланови Политбироа појединачно изјашњавају,

него је на њему својствени начин, кратко и језгровито, изнео процену међународне војнополитичке ситуације и ситуације у Југославији, наглашавајући да треба да се прекине са дискусијом о источном фронту и да комунисти Југославије морају да се окрену сопственом проблему. Тито је том приликом процењивао да ће рат дуже трајати и да постоје услови да Комунистичка партија Југославије покрене народне масе на оружану борбу, која треба да има југословенски карактер. На крају састанка предложио је да се одмах отпочне са оружаним акцијама, с тим што би претходно били формиран партизански одреди и поједини чланови руководства КПЈ добили изванредна овлашћења да сами могу доносити одлуке, мимо руководства на терену где буду упућени. Тада је одлучено да Милован Билас оде у Црну Гору, Сретен Жујовић у Србију а Светозар Вукмановић у Босну и Херцеговину. Једна од најбитнијих одлука тог састанка била је да се од саботажа и диверзија пређе на општи устанак у форми партизанског рата, и да један део ударних група и актива из градова оде на терен и тамо помогне формирање партизанских одреда и извођење акција. После овог састанка отишло је у поједине делове земље неколико писаних упутстава ЦК КПЈ, која су била у складу са одлукама од 4. јула.

На овом састанку одређен је и састав Главног штаба народноослободилачких партизанских одреда Србије, који су сачињавали: Сретен Жујовић, Родољуб Чолаковић, Филип Кљајић, Бранко Крсмановић и Никола Друловић. Овај штаб је 8. јула 1941. отишао из Београда на терен у Шумадију да непосредно руководи оружаном борбом у Србији.

У време ове историјске одлуке Тито се налазио у вили Мирка и Вере Ненадовић у близини Железничке болнице, Генерала Ковачевића број 10 (Теодора Драјзера). У тој кући Тито је боравио од почетка јула 1941. године. Она се налазила на узвишеном пропланку између Железничке болнице и касарнског круга и имала повољан положај, јер се из ње могло брзо удаљити кроз неколико излаза и стаза. Осим тога, на тавану је било изграђено илегално склониште које је било тешко открићи, а које је Тито користио само у изузетним ситуацијама. Он се сместио у дечијој соби на мансарди, одакле је имао добар поглед на околину, а за рад је користио малу собу у приземљу, у којој се налазио радни сто где је слушао радио-вести. За месец Титовог илегалног борава знао је само Милентије Поповић, који му је и обезбедио овај стан. Углавном, у ту вилу није долазио нико сем Титових курира, тако да ни његови најближи сарадници нису знали где се налази.

За Титов илегалан боравак и рад у Београду бринула се специјална група курира, која је становала у близини, код Предрага Бурђевића, у Румунској улици број 6 (Ужичка улица). Тај иосао обављале су три девојке: Даворјанка Пауновић-Зденка, Милева Планојевић-Лула и Гроздана Белић-Зина. Даворјанка Пауновић је доносила пошту и поруке Титу а од њега примала директиве и поруке и предавала их куририма који су на њих чекали. Са њом је радила и Љубинка Бурђевић, која је становала у кући где се Тито налазио. Гроздана Белић била је курир Александра Ранковића, Милева Планоје-

вић Сретена Жујовића, а Лела Матић Ивана Милутиновића, Милада Рајтер лазила од централних и Покрајинских комитета коју је предавала Светозару Вукмановићу и од њега примала одговоре. Кад је Темпо отишао у Босну, онда је од Миладе примао по Јуту Иван Милутиновић. Везу са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију она је у почетку одржавала преко Животе Степановића, који је водио технику Покрајинског комитета до септембра 1941, а од тада преко Светислава Каначког-Малог, шпанског борца.

У свом апарату руководилац технике Покрајинског комитета КПЈ за Србију имао је Славку Морнћ-Паренту и по једну курпрку. У почетку устанка то је била Зага Маливук. Она је примала пошту за Покрајински комитет од курира окружних комитета Партије и предавала им одговоре. На састанак са куририма наизменично су ишли Живота Степановић и Славка Парента, а сву пошту коју би скупили слали су преко Миладе Рајтер Александру Ранковићу, а после његовог одласка на слободну територију Благоју Нешковићу.

Београдски месни комитет и рејонски комитети, а и партијске организације, били су међу првима који су почели спроводити акције и саботаже. Већ увече 22. јуна Милош Матијевић-Мрша, секретар Месног комитета КПЈ за Београд, нашао се на састанку Политбироа Покрајинског комитета за Србију у дворишту школе „Војислав Илић“ са Цаном Бабовић, а присуствовао је и седници Покрајинског комитета 23. јуна. Одлуке Политбироа ЦК КПЈ од 22. јуна биле су саопштене секретарима и партијских ћелија до 23. јуна увече. У Београду је до краја јуна одржано више састанака партијских ћелија и руководства Партије и СКОЈ-а. На свим тим састанцима, поред упознавања са одлукама Политбироа ЦК КПЈ, припремани су планови за почетак оружане борбе за сваку организацију Партије и СКОЈ-а.

После 4. јула, кад је Александар Ранковић саопштио Матијевићу одлуку Политбироа ЦК КПЈ о почетку оружаног устанка, Мрша је одржао саветовање са члановима месних и рејонских комитета на коме им је пренео ову одлуку, а потом су одржани партијски и скојевски састанци свих организација у Београду. Они су најчешће имали само једну тачку дневног реда: оружана борба против окупатора. Сви чланови КПЈ добили су задатак да окупљају симпатизере и да политички раде са њима, да их организују у ударне групе и припремају за оружане акције. Поред тога, чланови КПЈ и СКОЈ-а морали су појачати рад на прикупљању оружја и војне опреме и скривати их на погодним и сигурним местима, одакле би се могли брзо употребити. У ствари, за кратко време партијске и скојевске организације постале су борбене и ударне групе.

У гоку убрзаних припрема за оружану борбу, у партијским организацијама Београда расправља се и о преузимању власти. Тако је, према казивању Петра Велебита, у партијској организацији обућара коју су сачињавали: Петар Велебит, Иван Вондрачек и Миодраг Николић, секретар Душан Борђевић-Корошец, после напада Немачке на СССР, саопштио

да се чланови КПЈ налазе у ратном стању и „да треба да се ради све што је могуће против немачке војске и истовремено против наших капиталиста и властодржаца, па када буде згодан моменат и да са оружјем изађемо на улице и преузмемо власт у своје руке. Ту се очекивало да дођу Руси са својим падобранцима те да се међусобно помогнемо, а дотле смо имали да вршимо агитацију и пропаганду за овај преврат."

Крајем јуна 1941. године и Бранко Крсмановић је одржао састанак са секретарима партијских ћелија поштар и саопштио им да треба да формирају партизанске чете и да секретари ћелија постану комесари тих чета, а командири да се одреде на партијском састанку. На том састанку Милан Дракулић је добио задатак да његова партијска организација припреми план за заузимање поште Београд 2, а да друга организација, којој је секретар био Бока Павловић, то исто учини за зграду главног телеграфа и телефона. Као што је одлучено на овом састанку, формиране су две чете поштар и у првој је био командир Сава Вељковић, а у другој Драгутин Павловић. Поред тога, формиране су ударне групе за паљење новина, аутомобила, гаража, а посебаи задатак био је да се врше саботаже у пошти на тај начин што би се уништавала не само штампа, него и службене преписке и телеграми. На иницијативу Милентија Поповића. Михаило Грбић и Богдан Оклопција радили су на прописима за организацију поштанско-телеграфско-телефонске службе, како би прописи били спремни приликом заузимања тих установа.

Из наведених а и других примера произилази да се у почетку у КПЈ помишљало на преузимање власти у градовима, односно на примену барикадне тактике у борби против окупатора.

Од почетка окупације до напада нацистичке Немачке на Совјетски Савез, немачки окупатори и њихови домаћи сарадници предузели су у Београду све мере које су им стајале на располагању да би стабилизовали окупациону управу и обновили привредни и културни живот у граду. У том циљу користили су и мере застрашивања да би сузбили сваку помисао на оружану борбу покореног народа.

Немачки окупатори, уз помоћ домаћих сарадника, пре свега из редова специјалне полиције и жандармерије, настојали су да онемогуће сваки отпор народа. До јуна 1941. у Србији је оснажена жандармерија и полиција са 2.000 људи, а у Београду је задржана стара организација управе града и полиције и људство које је до тада радило. Управа града располагала је са 150 чиновника, 300 полицијских агената и униформисаном стражом од 52 официра и 1.530 стражара наоружаних пушкама и са 52 пушкомитраљеза. Специјална полиција, као одељење Управе града Београда, имала је око 30 чиновника и 150 агената и била је надлежна за Београд, али касније, у току устанка, њене екипе су упућиване и у друге градове Србије, кад је требало вршити провале и масовнија хапшења. Она је у Београду држала читаву мрежу разних провокатора и денунцијаната. До напада Немачке на Совјетски Савез специјална полиција је била срећена и реорганизована, тако да је убрзо постала централни извршни орган комесарске управе Аћимовића, и касније Недићеве владе у борби против КПЈ.

Иако је био на снази немачко-совјетски пакт о ненападању из 1939. године, Гестапо је преко специјалне полиције припремао спискове комуниста, а хапсио је само оне за које је сматрао да раде у корист совјетске војно-обавештајне службе (као на пример Мустафу Голубића, 7. јуна 1941), односно оне за којима је била расписана потерница у посебној потражној листи за Југославију. У том периоду, између осталих, 17. маја у Горњем Милановцу био је ухапшен Павле Бихали, а како му се није могла доказати комунистичка активност, предлагано је да буде пуштен из затвора. У ствари, из тактичких разлога није било масовних хапшења комуниста, али су зато вршене интензивне припреме за то. Већ 18. јуна 85 генерал Хајнрих Милер, шеф Гестапоа, из Берлина је упутио распис о „сузбијању комунистичког покрета“, у коме је обавештавао подређене службе, па и у Београду, да буду спремне за тренутак кад се да лозинка „Интернационала“ да најбрже могуће и истовремено изврше хапшење комуниста.

У складу са овим захтевом, Специјална полиција сачинила је списак од околних зорно састављен, јер је картотека комуниста била углавном уништена. Она је и после 22. јуна тражила од Министарства унутрашњих послова комесарске владе да се тај списак пошаље свим полицијским властима у земљи и да се у случају проналаска лица наведених у списку она одмах ухапсе и спроведу Управи града Београда. На овом списку, између осталих, помињани су: Рајко Јовановић, Николо Груловић, Лазар Лилић, Воја Николић, Милош Минић, Чедомир Миндеровић, Вукица Митровић, Буро Стругар, Душан Грубач, Саво Стјепић и други.

На дан напада Немачке на Совјетски Савез, шеф управног штаба војног команданта Србије, генерал Харолд Турнер наредио је Милану Аћимовићу да се похапсе сви комунисти и шпански борци у Београду у току следеће ноћи и да се привремено сместе на Аду Циганлију, а потом да се за њих изгради концентрациони логор, затим да шеф полиције уведе „пооштрену уличну службу“ и изда упутство за посебно чување јавних зграда, мостова и осталих значајних објеката. Да би се извршиле ове мере, српској полицији стављено је на располагање оружје, а немачке трупе су обавештене да у случају потребе помогну извршењу овог хапшења. У пропагандне сврхе наређен је покрет тенковских и других моторизованих јединица, а из Солуна у Београд премештена је једна чета 501. батаљона војне полиције и потчињена 599. обласној војноуправној команди.

Војни командант Србије, генерал артиљерије Шредер, чим је преко радија саопштено да је почео рат против Совјетског Савеза, сазвао је конференцију руководиоца окупаторске и квислиншке власти. На том састанку представници немачке службе безбедности (СИПО) и управник града Београда Драгомир-Драги Јовановић, извршили су анализу ситуације и прогнозирали да се може очекивати појачапа комунистичка активност. Јовановић је предложио да се у Београду из превентивних разлога похапсе познати партијски руководиоци, и навео имена до којих је дошла специјална полиција. Генерал је одобрио да хапшења почну истог дана увече. За извођење ове акције колаборационистичке власти добиле су од окупатора, односно Управе града Београда, 300 пушака са по 50 метака.

За ову памеру окупатора и његових сарадника сазнао је Јанко Јанковић, шеф картотеке специјалне полиције, који је био директно повезан са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију и обавестио овај партијски форум да је Гестапо затражио списак комуниста од специјалне полиције и да предстоје хапшења. По пријему овог обавештења, Покрајински комитет КПЈ за Србију издао је директиву да сви чланови КПЈ у Београду и другим градовима пређу у илегалност. Чланови Покрајинског комитета успели су да иреко Месног комитета обавесте највећи део партијске организације у Београду да се припрема хапшење. Међутим, један мали број чланова КПЈ није могао бити обавештен и они су похапшени заједно са

грађанима, закоје се сумњало да су комунисти. Прве ноћи ухањшено је 49 лица, ме и 2 полицијска службеника. Гестапо и специјална полиција у Београду су, од 22. јуна до 7. јула 1941. године, ухањсили око 193 лица. Од њих је 15 ухањсио Гестапо, 12 немачка војно-обавештајна служба (Абвер), а све остале специјална полиција. Још увек је полиција насумице трагала, јер није имала поуздане податке о партијској и скојевској организацији у Београду.

У зору 23. јуна кренуле су четири бригаде полицијских агената предвођених по једним чиновником, и од 4 до 8 часова претресли су 80 станова најпознатијих комуниста и констатовали да су они углавном напустили своје станове претходног дана и отишли у негтознатом правцу.

Ипак, тог јутра полиција је ухањсила 9 лица за које је сматрала да су комунисти, а то су били: Милан Јовановић, општински чиновник, студент, који је приликом хапшења покушао да побегне, па је против њега употребљено оружје; Радослав Митић, металски радник, бивши секретар Савеза металских радника; Вјекослав Ковач, металски радник, Марко Терзић, обућарски радник, Сава Милин, обућарски радник, Драгомир Томић, словослагач, Јован Јовановић, новинар, Стојанка Јовановић, чиновник Поштанске штедионице, жена Мирослава Јовановића.

Истог дана после подне приведени су у специјалну полицију на Обилићевом венцу: Владета Поповић, студент медицине др Радомир Герић, лекар, Цирил Жужек, поштански чиновник, Вера Гуцоња-Вребалов, студент, у чијем стану су ухањшене и њене другарице студенткиње медицине Иванка Недић и Вера Лазовић и неколико радника, међу којима и Воја Семлекан. Затим су ухањшени: Божидар Михаиловић, механичарски радник, један од оснивача странке радног народа, Живота Јевговић, кројачки радник, Михајло Илић, бравар, Милутин Смиљанић, професор, Вукашин Антић-Додић, чиновник Народне банке и благајник Централног одбора народне помоћи; приликом хапшења код њега се затекло 15.000 динара из овог фонда; Никола Стегаревић, текстилни радник и Јелена Матић, правник.

До хапшења у штампарији Покрајинског комитета КПЈ за Србију на Авалском друму у Шумадијској улици бр. 187 (Булевар ЈНА) дошло је на следећи начин. Постојала је достава од 20. јуна 1941. од агента под шифром „Тодор“, да у пошти Београд 2 ностоји партијска ћелија у којој се, поред осталих, налази и Цирил Жужек, виши поштански чиновник, који се помиње као један од руководиоца те ћелије, а који је истовремено био и власник куће у којој се налазила штампарија Покрајинског комитета. Тада су били проваљени Милан Дракулић, Богдан Оклопција, Цирил Жужек, Василије Цуцић, Сава Пешић, Никола Миловановић, Слободан Новчић, Никола Диклић, Шпиро Абрамовић, Пегар Миловановић и Милан Јоцић. Један од руководиоца Гестапоа у Београду Хинце, чим је примио овај извештај, наредио је да специјална полиција изврши хапшење 22. јуна, а ако не успе да то учини следећег дана.

У то време у илегалној штампарији Покрајинског комитета налазили су се Владета Поповић-Пинецки, шпански борац, који је био секретар партијске ћелије штампарије, затим Цирил Жужек са породицом, Брана Перовић, студенткиња гехнике, и Радомир Герић, лекар, који је тобож отворио ординацију у тој кући. Агенти специјалне полиције најпре су дошли у пошту Београд 2 у тренутку кад је Милан Дракулић, 23. јуна пре подне, држао партијски састанак. Чим је јављено да се 5 агената налази у згради, договорено је да се чланови КПЈ удаље из зграде и да се обавесте Цирил Жужек и Јован Милетић, који нису присуствовали овом састанку. Међутим, за ову двојицу већ је било касно, јер су они били ухапшени у својим становима и касније стрељани. Кад је стигла полиција у стан Жужека, Космајац је одмах препознао Владету Поповића и почео да га туче, док су други агенти вршили претрес куће, али нису успели да открију штампарију. Са собом су их повели најпре до кварта на Дедињу, а затим везане пешице спровели Владету Поповића, Цирила Жужека и Радомира Герића у специјалну полицију на Обилићевом венцу. Специјална полиција је трагала и за другим члановима Партије из поште Београд 2, али су они прешли у илегалност често мењајући станове, све до одласка у партизане половином августа 1941. године.

У Земуну је 25. јуна пао у руке непријатеља ЈТазар Мамузић, члан Среског комитета КПЈ, кога је Гестапо ухапсио у Сурчину на основу признања Стевана Лакочевића, да му је Мамузић давао комунистичке летке и уопште пропагандни материјал за растурање. Он је спроведен у затвор Гестапоа у Александровој улици број 5, где је подвргнут испитивањима и мучењима (пребијене су му обе руке) и ту је остао до почетка септембра 1941. када је изручен специјалној полицији којој такође није ништа признао. Упркос томе, у септембру је спроведен у логор на Бањици и стрељан.

Једног од руководиоца средњошколског омладинског покрета у Београду, Богдана Велашевића, ученика Средњотехничке школе, ухапсили су агенти специјалне полиције 26. јуна за време полагања писменог испита из педологије, односно матурског испита. У зору 27. јуна ухапшен је Слободан Шкеровић, члан Покрајинског одбора Народне помоћи, у свом стану у Горњачкој улици 12 на Вождовцу. Ухапсили су га агенти Борће Космајац и Обрад Залада. Крајем јуна 1941. ухапшен је др Веља Косановић, по процени полиције један од најактивнијих комуниста интелектуалаца. Приликом хапшења, у његовом стану полиција је затекла неколико комунистичких руководиоца, између осталих Андреју Полгара, столарског радника из Новог Сада, који је био десет година у иностранству, и радио у техници ЦК КПЈ као курир. Сасвим случајно у маси света која је чекала трамвај код Вуковог споменика, 1. јула 1941. Радослав Грујичић препознао је и ухапсио Митру Митровић и Наталију Ханић.

Већ при првим анализама, окупатори и њихови сарадници уочили су да је ова акција хапшења комуниста претрпела неуспех и да је већина комуниста напустила своје станове и прешла у илегалност и великим делом отишла из Бео-

града. Без обзира на ову констатацију, захтевало се да се ухаишени познати активисти из Србије спроведу у Управу града Београда почев од 4. јула 1941. године.

Током ових хапшења, војни командант Србије, генерал артиљерије Шредер, издао је 27. јуна уредбу о надлежности немачких војних судова у суђењу цивилном становништву. Од тога дана уведен је на територији окупиране Србије немачки кривични закон. Биле су предвиђене казне против сваког иступа према немачкој војсци или немачким организацијама, као и према војсци немачких савезника.

Управник града Београда Драги Јовановић обавестио је грађане 24. јуна да ће органи Управе града, на основу немачких овлашћења, поред немачке војске, вршити службу безбедности и да ће поступати изузетно строго према оним лицима која шире неистините гласове, а против сваког ко се усуди да наруши ред и мир биће употребљено ватрено оружје. Поред ових претњи, предузете су и конкретне мере, као што је формирање концентрационог логора на Бањици, а истовремено су почела и стрељања талаца. Међутим, све мере застрашивања предузете да би се спречио почетак ослободилачке борбе, нису донеле никаквог резултата, нити су изазвале очекивану деморализацију у редовима чланова Партије и СКОЈ-а.

Одлука руководећих органа КПЈ о почетку оружане борбе против окупатора почела се спроводити у Београду одмах после 4. јула. Партијске и скојевске организације су врло брзо, за неколико дана, прилагодиле своју активност ратним условима. Београд је, у партијском смислу, био подељен на 7 рејона са по 5—15 партијских ћелија са око 500 чланова КПЈ и око 2.000 чланова СКОЈ-а. Иако је КПЈ претрпела извесне губитке после 22. јуна, то није могло пољуљати њен морал и чврстину њених редова. Штавише, оформљене и припремљене ударне групе почеле су да ступају у дејство изводећи најпре мање, па све веће акције. Мада је неких акција било и пре 7. јула, оне ће добити на интензитету у другој половини јула 1941. године.

Кад су у питању прве борбене акције, треба нагласити да су оне почеле у свим деловима града, без неког општег плана, јер су их партијске и скојевске организације изводиле уважавајући општу директиву да се руши све што може послужити окупатору. О начину извођена одређене акције одлучивала је непосредно партијска и скојевска организација на свом подручју.

Док је Политбиро ЦК КПЈ заседао и одлучивао о покретању устанка против окупатора и његових сарадника, 4. јула пресечен је кабл према радио-предајнику у Макишу, тако да је Радио Београд морао два часа прекинути емитовање програма. Истог дана око 13 часова у згради у Драгачевској улици бр. 17 (данас Филипа Кљајића) у стану Данице Цветковић одјекнула је експлозија коју је изазвао Матија Видаковић, шпански борац, који се 1941. вратио у Југославију са специјалним задатком да ради у корист обавештајне службе Совјетског Савеза и да као стручњак производи мине за разне врсте диверзија у граду и ваи њега. На захтев Сретена Жујовића, команданта Главног шгаба НОР одреда за Србију, Павле Савић је сачинио рецент за справљање експлозива. Поред тога, набављао је потребне хемикалије и предавао их Жујовићу до 8. јула у његовом стану у Сазоновој улици (Филипа Филиповића). Ове формуле за производњу експлозива стизале су и из Москве разним каналима. Изгледа да је Видаковић непажљиво руковао овим хемикалијама, односно да није био саставно одговарајућу смешу и експлозија му је однела обе шаке, а његова сарадница Милица Шуваковић задобила је повреде по лицу и глави. После експлозије у стан је стигла специјална полиција и ухапсила рањеног Видако-

Милица Шуваковић успела да избегне и да после неколико дана оде из Београда у партизански одред на југу Србије.

Да је Видаковић имао значајну улогу, а сматра се да је руководио групом совјетских обавештајаца у Београду после пада Мустафе Голубића, може се закључити и по томе што је о овој експлозији и његовом хапшењу Тито обавестно Коминтерну, а Месни комитет КПЈ за Београд добио је задатак да организује његово спасавање из болнице (данашњег Института за ТБЦ). У том циљу Милентије Поповић је организовао групу од три ударника, иредвоћену Слободаном Папачоком. Међутим, док је организована ова група, односно кад је ступила у дејство, Видаковић је већ био враћен у затвор Гестапоа и, убрзо потом са Даницом Цветковић стрељан, а после две године стрељана је и њена мајка Јелена.

За непун месец дана догодиле су се још две експлозије у Београду. Једна од њих догодила се у стану инжењера Јована Божовића у Которској улици бр. 9 (Владе Зечевића) 21. јула. Непосредно после експлозије, он и његов сарадник Стеван Јанковић, лекарски помоћник, ухапшени су и стрељани. На сличан начин дошло је до експлозије почетком августа 1941. у Хаџи-Милентијевој бр. 68, у стану инжењера Ивана Перишића. Члап КПЈ и шпански борац Лазар Симић и његова жена Рахела Барух такође су припремали експлозив за диверзантске акције. Обоје су били рањени и ухапшени, а затим пребачени у затворско одељење Државне болнице. У полицији су се чврсто држали и убрзо после хапшења су стрељани. Због ове експлозије морао је да напусти свој илегални стан у Хаџи-Милентијевој 58 Борће Андрејевић-Кун, и да нађе уточиште на Топчидерском брду, а затим у илегалној штампарии ЦК КПЈ па Бањичком венцу.

Сва ова лица која су радила на експлозивима били су комунисти и ангажовани од стране Совјетског Савеза за специјалне обавештајне задатке. Са њима је била прекинута свака партијска веза од момента кад су почели да раде за Совјетски Савез, јер се њихов рад није смео преплитати са активношћу Партије. Самн су проналазили станове и ангажовали људе за своје акције. Ранковић је био задужен од Тита да повремено контактира са Видаковћем у смислу пружања помоћи, ако му буде потребна. Наведени и сви други обавештајци нису се међусобно знали, али је њихов рад повезивао Видаковић.

Међу прве акције народноослободилачког покрета у Београду спадало је и исписивање парола, растурање разних летака, ире свега онх које је упућивао ЦК КПЈ и паљење непријатељске штампе. Те акције биле су масовне и у њима је учествовала средњошколска, радничка и студентска омладина. Док се растурање летака и исписивање парола могло изводити појединачно, дотле је паљење штампе било организована акција у којој је учествовало више омладинаца. Квислиншке новине, „Ново време" и „Обнова", биле су пуне разних вести, пре свега са Источног фронта о великим победама Немачке, које су неповољно утицале на све грађане. Уочавајући негативно дејство непријатељске штампе, КПЈ се није задовоља-

вала убеђивањем грађана да не читају ову штампу, него је Месни комитет К задатак је углавном на себе примила скојевска организација, тако да су ову акцију организовали не само поједини скојевски активни, него београдска скојевска организација у целини.

Најпре се покушало с тим да се неки продавци новина убеде да не продају непријатељску штампу, што је имало мало успеха. Кад то није успело, почело се са пресретањем уличних продаваца новина и паљњем новина. Када су умукли гласови продаваца новина, који су по улицама узвикивали најновије вести о немачким победама, почели су напади ударних група на киоске. Акционе групе за паљење новина сачињавало је 5—6 омладинаца. Док би један омладинац куповао штампу и привлачио пажњу продавца, други би разбацивао новине по земљи, трећи их полњавао бензином, четврти палио, а остали у групи држали би стражу, увек спремни да упозоре на опасност и прискоче у помоћ. Све је то извођено врло брзо, да би се потом нестало без трага.

Прво познато паљење новина извршено је 7. јула у Жичкој улици, код уличног продавца и две трафике, а затим 12. јула код Карађорђевог нарка. Свакако да је најуспешнија акција паљења новина изведена 27. јула у исто време, скоро у свим крајевима Београда, којом је задат озбиљан ударац непријатељској пропаганди. Новине су спаљене код Палилулске пијаце, на углу Кнез-Михаилове и Чика-Љубине, код кафане „Американац“ у Високој улици, у Таковској 11, у Варшавској улици (Јаше Продановића), у Улици војводе Глигора (Устаничка), где је полиција ухапсила Мирка Текерија, обућара. Такође приликом паљења новина, у Карађорђевој улици 36, ухваћен је Никола Кораћ. Осим тога, новине су спаљене код Аутокоманде, у Доситејевој улици, код железничке станице, код Београдског саобраћајног предузећа, код „Лиона“ и Цветкове механе, на Топличиним венцу, Каленића-пијаци итд. Та акција изведена је између 6 и 8 часова изјутра, када је, поред паљења новина, једна од трафика поливена бензином и запаљена.

Акција паљења новина настављена је и следећих дана. Тако су три девојке 28. јула, у Улици краљице Марије (27. марта) запалиле 200 бројева „Новог времена“ и „Донауцајтунга“. Том приликом жандари су успели, уз помоћ једног пиљара, да ухвате Василију Стаменковић, кројачку радницу, и да је спроведу у четврти кварг Управе града. Приликом њеног хапшења на лицу места се нашао Александар Игњатовић који је покушао да је отме из руку пиљара и одведе па другу страну. Међутим, и он је брзо приведен заједно са Василијом Стаменковић.

На Црвеном крсту и Душановцу у паљењу окупаторских и квислиншких новина учествовао је Константин Ковач-Кока. Њега је немачки стражар ухапсио у Ибарској улици и предао га специјалној полицији. Како ништа није признао, пуштен је из затвора 9. августа 1941.

У току акција паљења новина, били су ухапшени: Никола Кораћ, радник, који је покушао да запали трафику и код кога је затечена флашица са бензином и најновији проглас КПЈ

(вероватно од 25. јула 1941), затим василија Стаменковић, кројачка радница, Александар Шокорац, ученик, Милорад Петровић, ученик, Марко Кеџман, обалски радник и Александар Игњатовић, часовничарски помоћник.

Док је акција паљења новина одражавала револт према непријатељској пропаганди и вршена је организовано у групама, исписивање парола, лепљење плаката и растурање летака вршило се појединачно и било је јасан знак да постоји организован отпор и спремност патриота да се боре против окупатора. Пароле на зидовима почеле су се јављати после напада на Совјетски Савез, а нарочито после 4. јула. Тако је, на пример, 13. јула пријављено да постоје антифашистичке пароле на Војној болници у Делиградској улици; на дан француске буржоаске револуције, 14. јула, појавиле су се две пароле на бандерама у Книћаниној улици: „Ништа окупаторима" и „Живео друг Стаљин". Тога дана немачки окупатор је очекивао да ће бити предузете неке изванредне акције, штавише говорило се о могућности пуча, а вести да ће се спустити руски падобранци преплавиле су тих дана немачке команде и установе у Београду. У Улици Милорада Шапчанина и Захумској биле су на зидовима кућа и телефонским бандерама исписане пароле: „Живела Совјетска Русија", „Напоље са окупатором", „Смрг издајницима — петоколонишима" и „Смрт фашизму". Позната парола „Смрт фашизму — слобода народу" настала је у овом периоду на београдским улицама. У другој половини јула она је дељена грађанима у виду летака, а некако у то време почиње да се усваја у партијској кореспонденцији уместо поздрава. Прва писана документа са тим поздравом су она између Тита и Покрајинског комитета КПЈ за Србију. Од тада су се свако писмо и извештај завршавали популарним поздравом „Смрт фашизму — слобода народу", који је касније усвојила и народноослободилачка војска. У септембру се јављају пароле: „Живели партизани", „Живела народна борба", углавном оне које афирмишу народноослободилачку борбу.

Пароле и леци ницали су по свим деловима града. Претходно су омладинци цепали и премазивали огласе окупатора и домаћих издајника. У почетку су омладинци носили са собом креду или комадић угља и у свакој погодной прилици исписивали пароле по зидовима, тарабама и тротоарима, као и преко немачких и квислиншких плаката. После су употребљаване молерске четке и масне боје. Пароле су рађене и у линорезу величине обичног листа хартије. Међу првима у линорезу су урађене пароле „Србија се умирит не може" и „Смрт фашизму — слобода народу".

Осим исписивања парола и дељења летака, растурано су масовно прогласи ЦК КПЈ са позивом на оружану борбу свих слојева становништва наше земље и свих националности, па и немачких и италијанских војника.

Све ове акције успешно су извршаване а да ни једног омладинца специјална полиција и Гестапо нису у Београду успеле да ухапсе на делу. Често се догађало да се парола не напише до краја, у случају кад се појави опасност од непријатеља.

Најзначајније од свих илегалних акција биле су сабо-таже, које су окупатори наваљале скоро сваког дана и у различитим деловима града. Оне су биле јасан знак да се ради о организованом покрету за ослобођење земље. Прве саботаже биле су сечење телефонских каблова, бандера, бушење аутомобилских гума, паљење аутомобила, гаража, складишта бензина и других објеката. Било је неких саботажа и пре 4. јула, али после тога су далеко бројније. Већ је поменуто да је 4. јула био пресечен главни вод Београдске радио-станице. Неколико дана касније, 10. јула, београдски скојевци су пресекли војни телефонски кабл на спољном зиду зграде у Поенкаревој улици бр. 4 (Македонска улица), тако да је немачка војна јединица „Штерингштеле“ остала без телефонске везе. Између железничких станица Жарково и Железник такође су пресечене телеграфско-телефонске линије 12. јула. У Златиборској улици (Вукице Митровић), испред аутосервиса „Шкода“, 14. јула извршен је покушај паљења немачкој аутомобила флашицом бензина. Истог дана исечен је телефонски кабл у Гледстоновој улици (Пушкинова), а 15. јула на раскршћу улица Булевар војводе Путника и Булевар Александра Карађорђевића (Дедињски булевар), у непосредној близини Вајфертове пиваре и Ортопедског завода.

Следећег дана, 16. јула око 22 часа, београдски ударници подметнули су пожар у приватној* гаражи Љубивоја Перишића у Кнеза Милоша улици бр. 1, која је радила за потребе окупатора. Изгорело је 90 буради нафте, коју су окупатори били резервисали за своје потребе. Исте ноћи пресечен је далековод на подручју града и прекинут на Ј*едној линији међуградски телефонски саобраћај.

Најзначајнија акција те ноћи била је паљење гараже „Форд“ у Гробљанској улици (Рузвелтова) у којој се налазио немачки армијски аутомобилски парк. У овој гаражи обављени су сервисни прегледи, замена делова, подмазивање и пуњење аутомобила горивом. Одлуку да се ова гаража запали донео је Месни комитет КПЈ, а извршилац је била партијска организација на Доњем Булбулдеру, коју су сачињавали претежно радници запослени у ТекстилноЈ* фабрици „Моравија“.

Припреме су извршене на таЈ* начин што је Војислав Црњански затражио од скојевца Стевана Исаиловића, чији је отац имао радњу до саме гараже, да му направи скицу не само објекта, него и стражарских места око њега. Пошто је из Месног комитета инсистирало да се акција убрза, одбрана је ударна група коју је водио Драгутин Ленард-Карчи, фирмописац, члан шестог рејонског комитета КПЈ. У удариој групи налазили су се: Љубомир Ленард, Александар Павловић-Караш, Милош Мићашевић и Драгољуб Младеновић, радници из фабрике „Моравија“. Учесници тих догађаја наводе да су у овој акцији учествовали још Ратомир Белмаш, Филип Мацура и Драгица Ускоковић. Организација обезбеђења акције поверена је Радмили Рајковић, а оружЈ*е за ударну групу набавио је Војислав Црњански.

Акција је изведена на тај начин што су Драгутин Ленард и Александар Павловић изненадили стражаре и са упереним

пиштољем га принудили да пође са њима до места где се вршила замена у цистерна са горивом. Са супротне стране стигао је Драгољуб Младеновић. Најпре су стражару наредили да бензином полива возила и док је Ленард држао под присмотром стражара, Младеновић и Павловнн натопили су један канап нафтом и на један његов крај завезали калем и спустили га у цистерну, а други крај спустили у замашћен простор покрај цистерне, где су ставили свећу и запалили је. Одмах су се удаљили, одводећи са собом стражара. Пожар је најпре захватио цистерне са горивом, а потом се пренео на аутомобиле. У пожару је изгорело 25 аутомобила и 10 приватних аутобуса, а већи број возила је оштећено. Потпуно је изгорела радионица за оправке, склониште резервних делова и већа количина нафте и бензина, који су Немци чували у тој гаражи.

Ова акција одушевила је многе Београђане, а нарочито Тита, који је посматрао из виле Ненадовића са Дедиња како се високо диже пламен над градом. С обзиром да се 16. јула увече догодило више акција, полицијске службе четвртог кварта процениле су да је ова саботажа организована од стране комуниста.

Са акцијама је настављено у свим деловима града и свакодневно је из београдских квартова јављано о акцијама комуниста. Тако је 20. јула усред дана у селу Миријеву пресечен телефонско-телеграфски стуб. Ову акцију извршила је ударна група средњошколаца, коју су формирали Марко Никезић и Александар Шокорац. У групи су се налазили Радован Ђосић-Бата, Јован (Јохан) Гајгер и Велизар Стевановић. Иста група следећег дана покушала је да запали слагалиште бомби, муниције и експлозива, које се налазило под једним шатором на Ташмајдану. Тог дана око подне у Златиборској улици бр. 34 (Вукице Митровић) два младића су, пролазећи поред аутосервиса „Шкоде“, где је било паркирано 6 немачких војних камиона, на један од њих просули флашу бензина и запалили. У ноћи између 21. и 22. јула, иза Малог Мокрог Луга пресечена је тестером једна телефонска бандера.

На тавану штале у Улици светог Саве бр. 1, у којој су били смештени коњи немачке војске, 22. јула увече изазван је пожар. Таван је до половине изгорео и причињена је штета од око 100 хиљада динара. Исте вечери убачена је бомба у гаражу у Захумској улици бр. 26. Од њене експлозије оштећен је један ауто. Једна илегална ударна група изазвала је 23. јула пожар у немачкој поштанској дирекцији у Симиној улици. На железничкој станици Београд — Сава налазила се већа количина оружја и муниције. Партијска организација Савамале донела је одлуку да ту муницију уништи. Одређени ударник са Трошарине је, 24. јула поподне ставио ташну са експлозивом припремљеним у облику колачића на пушчану уместо на артиљеријску муницију, где је требало да одмах изазове велику експлозију, коју је полиција у овом случају успела да спречи, па је делимично уништена само пушчана муниција.

У току ових акција, и поред приправног стања непријатеља, а посебно немачке и квислиншке полиције, они нису успели да ухапсе ни једног диверзанта. Била је, на пример ухорана техника брзог паљења паркираних немачких аутомобила. У ову акцију обично су ишла два ударника, један је поливао бензином гуме задњих точкова, а други је одмах палио тај бензин и што су брже могли обојица су се удаљавала са места акције. Више акција паљења аутомобила извршено је 24. јула — у Кондиној, Иванковачкој, испред хотела „Ројал" у Краља Петра улици (7. јула), Белгијској (Јанка Премрла-Војка) и Задарској улици, и пререзана је једна бандера у Улици војводе Пећанца (Вељка Дугошевића) код куће бр. 46.

Средином јула овај рад ударних група био је одвојен од скојевских актива и њиме су руководили посебно задужени чланови КПЈ и СКОЈ-а, који су планирали извођење акције. Те акције нису увек биле успешне. Повећањем броја акција, нарочито у другој половини јула, почела је и будност непријатеља. Тако је 25. јула приликом паљења немачког војног аутомобила испред зграде у Кондиној улици бр. 26 омладинце приметио фолксдојчер Јозеф Крија, кројач, и почео да их гони. Најпре су се склонили у кућу бр. 15 у истој улици, а затим су преко дворишта прешли у Поенкареву улицу (Македонска). Како их је Крија и даље гонио, ушли су у болницу Светог Василија и одатле преко зида коначно умукли гониоцу.

Две скојевке, средњошколке, ученице V разреда Друге женске гимназије, Зорка Божовић и Нада Анастасијевић, 26. јула у 17 часова запалиле су бензином један немачки камион у Симиној улици, испред зграде бр. 23. Немачки војници, који су се затекли на прозору суседне зграде, кренули су у потеру за ученицама и успели да ухвате Зорку Божовић и да је предају Гестапоу, који ју је после мучења сместио у логор на Бањици, одакле је одведена на стрељање иако је имала свега 16 година. Приликом саслушавања признала је да се дружила са учеником Прве мушке гимназије, за кога је полиција открила да је Елијаз Алмозлино, кога нису пронашли, али им је то био повод да нареду стрељање 100 Јевреја и комуниста 27. јула „због покушаја паљења немачких аутомобила".

Истог дана када је ухапшена Зорка Божовић, Гестапо је успео да спречи дизање у ваздух радио-станице у Макишу. Агент специјалне полиције, који је истовремено био и агент Гестапоа, Милутин Шпартал, успео је да се убаци у групу, коју је за ову акцију организовао и припремао Александар Ранковић. Кад је Сретен Жујовић, као командант Главног штаба НОП одреда за Србију полазио на терен, предао је на везу Ранковићу техничара Немањића, који је радио у Београдској радио-станици, а са којим га је упознао Војислав Вучковић, музичар. Ранковић се са њим састао три пута и Немањић је нудио услуге Партији, тврдећи да може да дође до знате количине оружја. Шпартал је о намери ове групе обавестио Гестапо и његови људи су најпре ухапсили Немањића, који је имао задатак да 26. јула дигне у ваздух експлозивом радио-станицу, док је Вељко Кнежевић, који је та-

кође био запослен у радио-станици и служио као веза између Ранковића и групе која је требало да изврши диверзију, приликом хапшења покушао да бежи, скочио са 4. спрата и погинуо. Ранковић је Немањићу већ био дао материјал за палену машину, 2 бомбе, револвер и 2.000 динара.

Не знајући да је Немањић ухапшен, Ранковић је 27. јула изашао на састанак с њим на углу Бердапске улице и Јужног булевара (Булевар Црвене армије). Пратио га је Шпартал, и на њихов знак осам агената Гестапоа скочило је на Ранковића и успело да га савлада и одведе у Гестапо, где су га одмах почели тући. Од једног ударца пендреком био је онесвешћен. Одмах потом пребацили су га у болницу у улици Џорџа Вашингтона.

Остали учесници ове групе такође су били похапшени. Стеван Јововић, који је био запослен у радио-станици, 5. августа, а следећег дана Радич Рабреновић, чиновник. Јововић је фалсификовао немачки новац и већ је био израдио 1.500 новчаница од 50 пфенинга на ротоприну у Српској академији наука. Иако нису признали да су тим новцем помагали комунисте, обојица су стрељани 29. августа, наводно „приликом покушаја бекства“.

Ови неуспеси нису деморалисали чланове КПЈ и СКОЈ-а, и они су наставили са акцијама по улицама Београда. Тако је 26. јула око 22 часа избио пожар у приземљу гараже „Форд“ у Гепратовој улици број 35, у којој је било смештено аутобуско предузеће Љубише Перишића. У гаражи се налазило и 18 аутомобила немачке војске. Пожар је захватио целу зграду и сви аутомобили су изгорели.

Следећег дана београдски ударници покушали су бакљом да запале шталу у којој су се налазили немачки војници са комором 734. пешадијског пука. Немачки војници успели су да осујете пожар и појачали су стражу, а грађанима у околним кућама забрањено је да ће бити узети на одговорност у случају да се понови покушај. Истог дана запаљена је још једна од великих гаража у Масариковој улици бр. 3, у којој је немачка војска оправљала аутомобиле. У гаражи је било скојеваца и сарадника НОП-а. Скојевац Адолф Неквасил помоћу фосфорних коцкица запалио је аутомобиле у гаражи, али је том приликом био ухапшен од специјалне полиције, отеран касније у логор Бањица и стрељан 15. августа 1941. године. У гаражи су изгорела три путничка и један теретни аутомобил. У ноћи између 28. и 29. јула ударна група скојевца Драгутина Стојнића, кројачког радника, у атару села Калуђерица на једанаестом километру од Београда, престругала је један телефонско-телеграфски стуб.

Једна од најуспешнијих и по броју учесника највећа акција била је спасавање Александра Ранковића из Гестапоа. Како је поменуто, истог дана кад је ухапшен, 27. јула пошто је претучен у затвору Гестапоа, без свести је пребачен у болницу у улици Џорџа Вашингтона. Да је Ранковић ухапшен, обавестио је Цану Бабовић Лазар Колишевски, који је био сведок његовог хапшења, а Срба Трифуновић — Михаила

Швабића, који је ову вест иреиео секретару МК Милошу Матијевићу-Мрши.

На вест да је Ранковић ухапшен, партијска организација Београда предузела је мере да дозна где се налази. Убрзо је о овом хапшењу обавештен и Тито који је наредио МК да се Ранковић спасе по сваку цену. За организовање ове акције били су задужени Цана Бабовић и Буро Стругар. У болници где је смештен Ранковић већ су се налазиле затворенице Вера Лазовић, Наталија Хаџић, Вера Вребалов, а од 26. јула Митра Митровић и Слободанка Бурђевић. Оне су препознале Ранковића, и Вера Лазовић је преко свог брата Грује обавестила Михаила Швабића, а овај Милоша Матијевића, који је ово обавештење пренео Покрајинском комитету. Истовремено, Митра Митровић је о томе обавестила Олгу Алкалај преко своје мајке. Штавише, у порукама из болнице стајало је да је најповољнији тренутак да се изведе препад на болницу у 8 часова пре подне када се врши смена страже и болесници излазе у шетњу. Између осталог, повољна је била околност што је Ранковић пао у руке Гестапоа, који није знао кога има у рукама, јер га још нису били видели агенти специјалне полиције. Ранковић је гајио наду да ће га спасти, па је желео да продужи боравак у болници симулирајући несвест. Већ следећег дана погоршала се ситуација, јер је Гестапо проверио да Момчило Перишић, општински чиновник, не станује у Улици браће Недића на које име је Ранковић имао исправе, па је појачана стража и изолација од осталих пацијената.

На другој страни састали су се Милош Матијевић, Цана Бабовић и Буро Стругар да би сачинили план за извођење акције. Договорено је да једном великом групом од 40 до 50 ударника непосредно руководе Милош Матијевић и Буро Стругар. На том састанку су констатовали да ће извођење ове акције бити олакшано, јер су већ биле формиране две ударне групе, једна од 3 ударника која је имала за задатак да ослободи Матију Видаковића, а друга коју су организовали Михаил Швабић и Груја Лазовић са знањем Месног комитета, који је одобрио да се из болнице у улици Џорџа Вашингтона спасу ухапшене другарице које су се налазиле на лечењу.

У току тог дана припремљено је и обавештено пет десетина ударника са оружјем и одлучено да се акција изведе 29. јула око 8,00 часова. Последњи састанак пред напад одржао је Милош Матијевић са руководиоцима ударних група и још 10—12 активиста Партије. Тада их је упознао са циљем и важношћу акције, наглашавајући да се задатак мора извршити по сваку цену. Свако мора извршити свој део задатка и не сме се повлачити без наређења вође групе. Руководиоце група и време почетка акције одредио је Милош Матијевић.

Изјутра 29. јула поново су се састали Цана Бабовић, Милош Матијевић, Душан Грубач, Вукица Митровић, Буро Стругар и Љубинка Милосављевић, и закључили да је све спремно за почетак акције. Потом је Матијевић окупио руководиоце, дао им последња упутства и са њима пошао на место акције, док су Цана Бабовић и Буро Стругар остали у стану др Ненада Наренте. Милош Матијевић и Вукица Митровић пратили

сутокакције изрушевина једне куће преко пута болнице. У току припрема за акцију шофером да аутомобилом хитне помоћи после изласка из болнице преузме Ранковића. Међутим, непосредно пред почетак акције појавио се тај шофер и обавестио Швабића да једина кола хитне помоћи која су остала не сме да употреби. Већ је било прошло 8 часова, па је Вукица Митровић обавестила Цану Бабовић да шофер неће доћи и да акцију треба одложити. Без обзира на ту околност пала је одлука да се акција изведе, јер су ударне групе биле спремне у околним улицама, Џорџа Вашингтона, Уроша Предића, Палмотићевој и Кнеза Павла (29. новембар).

Упад у болницу је изведен око 9 часова из улице Џорџа Вашингтона, а извршила га је група ударника предвођена Душаном Грубачом. Поред њега, у групи су били Груја Лазовић, Милић Ракић и Ратко Бурсаћ. Сви су ишли у групи, а испред себе су водили везаног Грују Лазовића, стварајући утисак да агенти воде уханшеног комунисту. На улазу у болницу налазио се жандармеријски наредник Аранђел Јовановић, кога је Грубач убио из пиштоља, а потом је група брзо ушла у собу у којој се налазио Ранковић, и поред изненађених чувара, извела га из болнице. Заједно су прескочили зид болнице према Улици кнеза Павла. У тој улици су Милић Ракић и Срба Андрејевић, са групом која је водила Ранковића завијене главе и у болничком оделу, налетели на немачког војника, који је у том тренутку пролазио улицом и који је пушком избио Милићу Ракићу револвер из руку, али је истовремено био погођен у стомак из пиштоља Србе Андрејевића и убрзо умро. У међувремену, стража из болнице почела је да дејствује и у том обрачуна рањен је Милић Ракић у руку и Божа Радојевић у стомак. Над њим је после акције извршена операција, тако да нико од ударника није погинуо.

Са Ранковићем Ракић је ушао у једну кућу са два улаза између кнеза Павла и Дринчићеве улице близу Бајлонове пијаци, где су покушали да га обуку, али су установили да му је спремно одело мало. У стану Милана Јанецкова успели су да нађу одговарајуће одело, ту се пресвукао, а затим су пешке дошли до Улице краља Петра (7. јула), где су погодили једна шпедитерска кола и њима се преко Теразија пребацили у стап у Улици господара Вучића 53. Ту су их прихватиле Милева Планојевић и Гроздана Белић.

Пошто је био алармиран немачки полицијски батаљон и специјална полиција започела систематско претраживање већег дела града, ухапсивши 10 лица, претпостављало се да би ова потрага могла стићи и до Улице господара Вучића, па је Ранковић у пратњи Миладе Рајтер прешао у зграду у Кумодрашкој 222 на Вождовцу, и ту ће остати у суседству Ивана Милутиновића све до изласка на слободну територију.

Иометњу у болници приликом акције за спасавање Ранковића искористио је Миладин Ивановић, учитељ, члан КПЈ и побегло у град у пиџами.

За ову успешно изведену акцију београдски ударници били су похваљени у „Билтену" Главног штаба народноослобо-

дилачких партизанских одреда Југославије, број 1 до 1. августа, за „не само примерну храброст и хладнокрвност, већ и умешност у извођењу свога задатка“.

Овај преглед акција у току јула 1941. који су извели борци народноослободилачког покрета у Београду, није потпун. Њихов број је далеко већи, јер нису регистроване мање акције које се налазе у извештајима непријатеља, а за извештајни број акција не могу се према сећањима утврдити датуми. Тако су, на пример, ученице Прве женске гимназије растурале трозубе ексере дуж Душанове улице да би оштетиле аутомобилске гуме, док је ударна група са Вождовца поставила јежеве у истој улици, затим је запаљен аутомобил у Приштинској улици (14. децембар). Једна група омладинаца покушала је такође у току јула да изврши тровање једног од најопаснијих агената специјалне полиције Борћа Космајца у бифеу браће Сикимић. Млађи брат Обрад Сикимић добио је задатак од своје скојевске организације из рејона „Центар“ да отрује Космајца, који је навраћао у поменути бифе. Обрад Сикимић је набавио отров и успео једног дана да га Космајцу стави у шприцер. Космајац је прогутао мало течности, осетио да нешто није у реду и почео да протестује, а кад је изашао на улицу срушио се и потом је пренет у болницу, али није претрпео озбиљније последице.

Током јула велики број акција извршиле су ударне групе и илегалне десетине у Земуну. Групе илегалца из Земуна излазиле су са тестерама и кљештима на пут Београд—Загреб и Земун—Батајница и тамо секле стубове и жице. Тако су у јулу 1941. Марјан Василић, Јожа и Херман Шенер са још неколико чланова СКОЈ-а, посекали три стуба и пресекли телефонске линије између железничке станице Земун—Нови град. Телефонско-телеграфска веза била је прекинута неколико дана. Као и у Београду, одлучно су бојкотоване немачке и усташке наредбе, приредбе и манифестације. Растурани су партијски леци, прогласи и писане ослободилачке пароле, а истовремено су цепани окупаторски огласи и плакати.

Посебно су се по броју и разноврсности акција истицали радници у земунској фабрици „Икарус“. У тој фабрици партијска ћелија је организовала израду четворокраких и тро-краких клинаца, тзв. „јежева“, са крацима дугим 7 ст, који су бацани по улицама ради уништавања аутомобилских гума. Овим „јежевима“ снабдевали су и београдске ударне групе. Истог месеца ударник Живко Велимировић запалио је један танкер и неколико шлепова са нафтом на Дунаву. Једна група ударника увукла се на аеродром и тамо оштетила транспортер за асфалтирање писте, тако да су ови радови морали бити обустављени две недеље. Поред тога, члан КПЈ Јанко Фогл убацивао је песак у бензинске резервоаре на немачким авионима, што је изазивало знатну штету. У саботажама масовно су учествовали радници „Икаруса“, „Змаја“, „Авале“, „Телеоптика“ и других предузећа и занатских радњи.

Треба рећи да нису све те акције биле успешне, јер је недостајало пре свега војног искуства, доброг оружја а и психолошке спремности. Тако је нпр. група Бранка Параћа три пута кретала у акцију разоружавања непријатеља и није смо-

гла снаге да то изврши, а касније у партизаннма Параћ је био један од најхрабријих бораца. Због недовољне припремљености акција, СКОЈ је имао губитака приликом диверзија, а и других акција. Убрзаније прилагођавање СКОЈ-а ратним условима извршиће се после пада Месног комитета СКОЈ-а септембра 1941. године.

Пратећи и координирајући акције против окупатора и његових сарадника у Београду, Милош Матијевић-Мрша је уочио да, иако су оне учестале и скоро свакодневно извођене, још нису биле довољно организовање, а неке од њих нису успеле због невештог и брзоплетог извођења. Да не би преовладала стихија у том погледу, Мрша је крајем јула 1941. одржао састанак са секретарима рејонских комитета КПЈ и СКОЈ-а. Састанак је одржан у Крушевачкој улици 19, и на њему су анализирани дотадашњи успеси и пропусти у борби против окупатора и његових сарадника, и издате су директиве за даљи рад Партије и СКОЈ-а, одлучено да се акције изводе организованије под руководством чланова Партије и да се у њих укључи што већи број омладинаца. Милош Матијевић је са осталим члановима Месног комитета улагао велике напоре да обједини, добро припреми и координира ослободилачку борбу у граду, односно да не дозволи да стихија прерасте организациону снагу Партије.

УЗБУНА КОД ОКУПАТОРА И ЊИХОВИХ САРАДНИКА

Немачки окупатори у почетку нису били свесни организационе снаге и утицаја које је имала КПЈ код народа. У почетку им се чинило да ће домаће полицијске снаге, уз подршку немачке војске и полиције, бити довољне да се неутралишу комунисти. Међутим, још у току јула 1941. били су непријатно изненађени ширином покрета, масовношћу и разноврсношћу акција, не само у Београду, него и по Србији. Због тога су се свакодневно појављивале нове паредбе о поштрењу казни за сва дела уперена против немачке војне силе и окупационих власти уопште, и одмах се почело са применом драстичних мера одмазде, као што су била стрељања талаца и паљевине кућа.

У почетку радило се на томе да се ојачају немачке и колаборационистичке полицијске снаге, да се што више развије антикомунистичка пропаганда, с тим што се и даље под претњом смртне казне захтевало да становништво преда оружје, односно настављала се акција окупатора, која је започела после капитулације Краљевине Југославије.

Још увек се није у потпуности схватала озбиљност ситуације у Србији и у Београду, јер су се гајиле илузије код окупатора, под утицајем победа на Источном фронту и релативног успеха постигнутог приликом хапшења комуниста, да ће предузете мере бити довољне и да ће моћи целокупну ситуацију да задрже у својим рукама. Окупатори и њихови сарадници још не претпостављају да би могло доћи до разбијања окупационог система у Србији.

Већ почетком јула 1941. постало је јасно да ће непријатељи народноослободилачког покрета употребити све средства која им стоје на располагању и да ће са претњи прећи на дела. Повод за то био је што су 28. јуна у једном подруму откривена 423 пакета експлозива, а тај је подрум био у близини места где је требало да се одржи митинг фолксдојчера. Истог дана војни командант Србије, генерал артиљерије Шредер, наредио је да се изврше стрељања талаца. Стрељање 13 талаца, за које немачки окупатор наводи да су били функционери комунистичког покрета и да су припремали акције „на сила и саботаже“, извршено је 5. јула. Истог дана донета је одлука да се у Београду формира концентрациони логор у касарнама 18. пешадијског пука на Бањици, у који су први затвореници доведени 9. јула.

После 7. јула, када је испаљен први хитац против окупатора и њихових сарадника у Србији у Белој Цркви, ударничке

акције на београдским улицама биле су све бројније и интензивније а немачки окупатор све окрутнији. Осмог јула поново је стрељано 13 талаца, за које су немачки окупатори тврдили да је од њих 10 било комуниста и 3 Јеврејина.

Истовремено, кроз разне наредбе, учестале су претње смрћу. Тако је 11. јула генерал Шредер издао наредбу о поштрењу казни, па се за најситније прекршаје, као што су преношење вести лицима изван окупиране територије, затим обустављање посла или нагонарање радника да изврше обуставу посла, предвиђала смртна казна и робија не мања од три године.

После првих акција ударника у Београду и у Србији, немачки окупатор је, очекујући општи устанак, који је по неким предвиђањима требао да избије 14. јула, поново окупио представнике свих војних, обавештајних и полицијских служби на саветовање 11. и 12. јула. Још у току саветовања изашла је наведена Шредерова наредба о поштрењу казни за прекршаје против немачке силе, а после саветовања приступило се наоружавању квислиншке жандармерије, којој је фелдкомандантура за Београд издала 500 пушака, 23. јула још 400 и 4 пушкомитраљеца са 1.200 шлемова и 100 ручних бомби. Тек приспели 64. полицијски баталЈОН је моторизован.

Истовремено је Милан Аћимовић поновио претњу коју је већ изрекао окупатор, захтевајући од подређених чиновника да се свесрдно ангажују у борби против комуниста, хапсећи и породице комуниста побеглих у шуму.

Војни командант Србије је 17. јула запретио још већим репресалијама „због оваквих и сличних дела саботаже“, а оперативну групу полиције и службе безбедности учинио је одговорном, додељујући јој водећу улогу у појачаној борби против комунистичких акција. Ради потпуније сарадње са војноуправним командама свакој фелдкомандатури додељен је по један полицијски стручњак. Све то показује да је Шредер очекивао да ће војна управа у Србији и полицијске јединице бити довољне да сузбију акције народноослободилачког покрета, а 18. јула саопштио је Аћимовићу да очекује од београдског становништва да прими на себе чување улица, које треба да организује Управа града у договору са фелдкомандатуром.

Сложена ситуација и угроженост немачког окупатора у Србији, а нарочито у Београду, принудила је команданта немачких оружаних снага на Балкану, фелдмаршала Франца Листа, да посети Београд 22. и 23. јула. Приликом његове посете одржано је саветовање на коме је разматрана војна ситуација у Србији и прихваћена Турнерова процена да је „отпочео прави комунистички устанак“. Већ се тада процењивало да се у народноослободилачком покрету налази око 30 хиљада људи, али се још није препоручивала употреба немачких трупа, већ се инсистирало на полицијским мерама, појачању квислиншке жандармерије и управе. Уочавајући да главна опасност прети од народноослободилачког покрета, Лист је наредио да се обустави планирана акција хапшења „професионалних војника и немирних елемената“ и њихово пребацивање у заробљеничке логоре.

Командни штаб војног команданта Србије издао је 11. јула 1941. наређење трупамa о обезбеђењу од унутрашњих немира и о припремама за одбрану на територији Србије. У Београду за то је био одговоран командант града, који је са командантом стражарског пука био задужен да разради план одбране. Све расположиве војне снаге у Београду ставиле би се под команду стражарског пука, чим буде изашло наређење за употребу трупа. Настављено је са полицијским мерама, које су се од краја јуна састојале у масовним хапшењима и стрељањима. Рације су углавном спровођене ноћу и обухватале су територију мању од једног кварта. Немачка војна полиција и полиција сигурности изоловале би одређен део територије Београда, док су претрес зграда и станова вршиле специјална полиција и оперативни одреди полиције сигурности и службе безбедности. Прва већа рација после хапшења комуниста крајем јуна 1941. изведена је 30. јула у осмом кварту под непосредним надзором Карла Крауса, шефа оперативне групе СИПО и СД за Београд, када је ухваћено око 100 лица.

Са масовним рацијама настављена су стрељања све већег броја ухапшеника. Тако је 16. јула стрељано 16 затвореника, а 18. јула 28. Међу њима се налазио извештан број комуниста ухапшених крајем јуна у Београду. Између осталих, стрељани су: Владета Поповић-Пинецки, Вукашин Антић-Додић, Богдан Велашевић, Слободан Шкеровић, Павле Бихали и други. Најмасовније стрељање у току јула извршено је 28. јула када су стрељана 122 лица, углавном Јевреји и комунисти, због покушаја паљења аутомобила који је извела Зорка Божовић. Иајпре Је 27. јула командант Србије наредио да се стреља 100 затвореника, углавном Јевреја, зато што нису успели да пронађу Елијаса Алмозлина, за кога су били убеђени да Је утицао на Зорку Божовић да запали немачки аутомобил у Симиној улици. Од Јеврејске заједнице у Београду затражено је да преда Алмозлина, па када то није учињено, 27. јула сакупљени су Јевреји на Ташмајдану и од њих је издвојено 120 талаца. Следећих дана појавило се саопштење у „Новом времену" да је стрељано 122 комуниста и Јевреја.

Истовремено, војни командант Србије саопштио је становницима Београда да преузима на себе чување електричних и телефонских каблова по улицама. Такође је 28. јула прогласио опсадно стање у Београду и забранио кретање становништва после 20 часова, односно суботом и недељом после 19 часова. У исто време морали су се затварати сви локали. Следећег дана уследило је наређење команданта Балкана, фелдмаршала Листа, да се у случају саботаже смртне казне извршавају вешањем, као и да се примењују сва остала средства застрашивања „која одговарају обичајима становништва".

Свакодневне акције ударника у Београду изазивале су бес војног команданта Србије и он је 30. јула наредио да Београд плати контрибуцију од 10 милиона динара или 500.000 рајхсмарака „као казну за терористичка дела која су извршена последњих дана".

У току јула немачка и домаћа полиција удвостручиле су напоре на откривању илегалних организација народноослобо-

дизачког покрета. Пред крај јула почели су да врше ноћне блокаде појединих делова града и да претресају станове тражећи сакривене илегалце и трагајући за скровиштима оружја и муниције. После бекства Александра Ранковића из затворске болнице, трагајући за њим у рејону око болнице, немачки полицијски батаљон и српска специјална полиција открили су један магацин оружја у коме су затекли више пиштоља са 40 метака, 1 канту бензина, 1 радио апарат, велики број целулоидних запаљивих плочица, које су употребљаване за атентате, упутство за производњу експлозива и комунистичку литературу. Према исправама које су пронађене требало је да у том стану живе Јован Јернеј, шустер, и Љубомир Илић, механичар. Они који су видели њихове фотографије тврдили су да је Илић био вођа напада на затворску болницу и да је убио српског жандарма.

У тим рацијама најчешће су хапшени обични грађани који нису имали непосредних веза са народноослободилачким покретом, јер полиција још није знала како је организована КПЈ и СКОЈ у Београду, а и НОП у целини. Сви ухапшени у Управи града на Обилићевом венцу или у затвору Гестапоа у Александровој улици број 5, били су изложени страховитим мучењима. Посебно тешким мучењима био је изложен Мустафа Голубић, који ни под највећим тортурама није признао да је радио за совјетску обавештајну службу, већ да је само радио на интернационалној првеној номоћи и у том својству организовао фалсификовање пасоша, које је пребацивао у Бугарску, да би помоћу тих пасоша организовао спасавање шпанских бораца који су се налазили у логорима у Француској. На крају су га 29. јула стрељали.

Све те драстичне мере одмазде пратила је велика пропаганда у коју је био укључен целокупан полицијски и квислиншки пропагандни апарат. Њима су на располагању стајали штампа, радио и друга средства пропаганде, којима су величане победе Немачке на Источном фронту. Осим тога, та пропаганда је навелико трубила да ако југословенска војска од милион војника није била у стању да пружи отпор немачкој војсци, шта ту може да тражи шака ненаоружаних и том послу невичних људи. Међутим, ефекат ове пропаганде био је слаб, па је током јула одржано једно саветовање представника Министарства унутрашњих послова и Управе града Београда, на коме је разматрана ситуација настала после првих акција припадника народноослободилачког покрета у Београду и мере које је полиција предузела. Тада је закључено да је због подршке народа народноослободилачком покрету неопходно, поред војних и полицијских мера, предузети смишљене пропагандне акције.

После овог састанка одржана је конференција руководећих чиновника специјалне полиције под председништвом Драгог Јовановића, на којој се расправљало о томе како водити пропаганду против народноослободилачког покрета. Тада је, поред осталог, одлучено да се штампа и уопште пропаганда снабдевају материјалима из истрага које су вођене против заробљених партизана и ухапшених чланова КПЈ и СКОЈ-а, који су имали да негирају ослободилачки карактер

устанка и да га приказују као комунистичку револуцију, која се изводи по налогу Москве и за њен рачун, да у шуми влада црвени терор, и сл. Та конференција оценила је дотадашњу пропаганду у целини, у којој су главну реч водили Љотићевци, као неубедљиву због њене неумерености којом је изазивала супротан ефекат од оног, који се желео постићи. Зато је било одлучено да Божидар Бећаревић и Радослав Грујичић, као добри познаваоци КПЈ, који су и пре рата радили на том питању, обрађују важније материјале из те области и да их објављују у штампи. Међутим, већ у августу 1941. дошло се до сазнања да пропаганда преко дневне штампе и предавања не доноси очекиване резултате, јер је прилив у партизанима био све већи и њихове акције све успешније. Због тога је одржано једно уже саветовање између Драгог Јовановића, Илије Параноса, шефа специјалне полиције, Божидара Бећаревића и Радослава Грујичића. После расправе о легалној антикомунистичкој пропаганди и могућности ангажовања јавних радника у њој, прешло се на разматрање подземне пропаганде. Уочено је да свако ко се јавно изјасни против НОП-а бива проглашен немачким плаћеником и издајником и зато је, по схватању полиције, на подземну пропаганду требало одговорити подземним мерама. У том смислу донет је закључак да искази заробљених партизана повратника и избеглица из редова НОП-а и њихових помагача треба тајно да се пропигирају преко поверљивих људи из редова грађана, који би по потреби наступали као бивши партизани или сведоци, представљајући се при том као непријатељи Немаца и квислинга. Специјална полиција је, такође, тајно ширила лажне вести о држању нојединих комуниста, па се догађало да се о оним комунистима који су се чврсто држали пред полицијом шушкало да се лоше држе, и обратно, за оне који су се слабо држали, да су прави јунаци. Велика будност у редовима Партије и СКОЈ-а и добра обавештеност чинили су ове напоре сарадника окупатора узалудним, јер је оваква врста пропаганде брзо разобличена.

У то да немилосрдне мере одмазде могу довести до смирења ситуације у Србији, посумњали су и неки немачки представници у Београду. Тако је шеф немачке војнообавештајне службе, потпуковник Кухотек, 31. јула писао да су стрељања Јевреја и комуниста 28. јула оставила на Београђане дубок утисак, али је посумњао да ће се на тај начин спречити дела саботаже. Штавише, предвиђао је да стрељање талапа који нису учествовали у акцији може немачким противницима послужити да распале становништво до тачке кључања. Слично мишљење заступао је и опуномоћеник спољних послова Рајха у Београду Феликс Бенцлер.

Ни опсадно стање, ни ноћне блокаде, ни појачана полицијска и патролна служба, као ни страховита мучења и страдања, нису могли да зауставе даље извођење акција припадника НОП-а у Београду. Оне су се као плпма шириле по свим деловима града.

На челу београдске партијске организације налазио се Месни комитет, обновљен после априлског рата, чији се састав није битније мењао све до велике провале крајем септембра 1941. Први ратни Месни комитет сачињавали су: Милош Матијевић-Мрша, секретар, и чланови: Вукица Митровић-Шуња, Буро Стругар, Давид Пајић-Дака, Милош Мамић, кратко време до одласка у Земун, Воја Лековић и Лука Шунка, као секретар Месног комитета СКОЈ-а.

Кад је Лука Шунка поново под окупацијом одређен за секретара МК СКОЈ-а, Љубинка Милосављевић га је упознала са Ђузом Стругаром, коме је подносио извештаје о раду МК СКОЈ-а и од њега примао директиве за даљи рад. Негде половином јула Буро Стругар одвео га је на састанак Месног комитета у Виноградску улицу бр. 44 (Тодора Дукина), којем је поред чланова МК присуствовала и Цана Бабовић. Главна тема о којој се расправљало на овом састанку био је рат између Немачке и Совјетског Савеза. На овом састанку Цана је поднела реферат објашњавајући суштину рата, говорећи да је борба коју води Совјетски Савез у интересу радника целог света, и да је потребно у Београду што чешће одржавати састанке и конференције са радницима и објашњавати им карактер рата и што више их мобилисати на линији КПЈ, односно на линији борбе против окупатора.

Иначе, Месни комитет КПЈ скоро је свакодневно одржавао састанке, било да су се његови чланови скупљали у неком од станова или да су се појединачно сретали у некој од улица.

На једном од следећих састанака, крајем јула, коме је такође присуствовала Цана, а одржан је у Крушевачкој улици број 19, Буро Стругар је инсистирао на томе да се енергичније спроводе акције ударника против окупатора и да се уништава све што би он могао користити. Посебно је наглашено да се ова директива пренесе београдској омладини.

У међувремену, почетком јула, Милош Мамић је био заказан састанак на Пашином брду са Душаном Грубачем, где га је упознао са Давидом Пајићем, чланом Месног комитета. На том састанку Пајић је захтевао да се VI рејонски комитет више не састаје колективно него да се појединачно одржавају везе, јер има компромитованих чланова КПЈ у Комитету, које полиција познаје, па постоји опасност да њиховим хапшењем дође до провале. Пајић је држао на вези Грубача око месец и но дана, а онда га је крајем августа одвео на састанак Мес-

ног комитета у Величкој улици 19. Тада му је саопштено да је он нови члан МК и да је задужен да одржава везу са V рејонским комитетом преко Блаже Радуновића, са којим је одржавао везу све до хапшења крајем септембра 1941. године. Главни предмет расправе и на овом састанку МК биле су диверзантске акције за које је констатовано да су увелико спровоћене у Београду и да са њима треба наставити. После овог састанка Воја Лековић је отишао у Санцак да по задатку Партије организује устанак. У првој половини септембра одржан је још један у низу састанака МК у стану Милоша Матијевића у Малом Мокром Лугу. И овом састанку присуствовала је Цана Бабовић, која се залагала за још већу активност, односно за одржавање политичке конференције и преношење директива КПЈ целом чланству.

Следећи састанак МК био је заказан у Виноградској улици (Тодора Дукина). У међувремену, половином септембра, Милош Матијевић је ушао у секретаријат Покрајинског комитета КПЈ за Србију, па је Цана Бабовић одредила Буро Стругара за секретара МК, али је Матијевић и даље држао на вези Месни комитет испред ПК. На заказани састанак дошли су само Милош Матијевић, Буро Стругар и Душан Грубач, па је Матијевић гај састанак одложио и заказао други у Улици Грчића Милеика на Пашнном брду. На тај састанак нису дошли Буро Стругар и Лука Шунка, за које се претпостављало да су ухапшени, па је донет закључак да се Месни комитет не састаје као целина, него да се појединачно одржавају везе. Тако је, на ирнмер, Вукнца Митровић одржавала везу са Матијевићем и са Грубачем.

У другој половини септембра, око 27, Матијевић је нпак сазвао састанак МК у Кумодрашкој улици број 116. На том састанку били су присутни: Милош Матијевић, Давид Пајић, Вукица Митровић, Душан Грубач и по први пут Саво Стјепић, који је одређен за новог члана МК КПЈ, и у ствари је требало да обавља посао Буре Стругара, и Павле Лабат, столарски радник, на том састанку одређен за секретара МК СКОЈ-а.

На овом састанку говорио је углавном Матијевић о политичкој ситуацији и о стању на фронтovima, наглашавајући да је напредовање немачких јединица на Источном фронту привремено и да се Руси повлаче из тактичких разлога. То питање и несташицу хлеба треба објашњавати грађанима, наглашавајући да је за то главни кривац Немачка која је покупила сву храну. Осим тога, треба исказивати солидарност са Јеврејима, односно спречавати нападе окупатора на њих.

На крају овог састанка Мрша је извршио нову расподелу рада међу члановима Месног комитета, па је Вукица Митровић била задужена за рад са женама, Павле Лабат за рад са омладином, Грубач је добио задатак да се бави нолитичким радом, а Давид Пајић да прими организациони рад, односно да постане организациони секретар Месног комитета.

То је био последњи састанак МК у овом саставу, јер је Милош Матијевић следеће ноћи ухапшен, па је идући заказани састанак МК у Крушевачкој улици на Пашином брду одложен за 1. октобар у Улици Грчића Миленка, у очекивању да се појави Мрша.

наполиција, трагајући за Давидом Пајићем, претресла је његов ранији стан у Величковој улици број 19 (Народног хероја Милана Бурића), где се те ноћи затекао Душан Грубач и био ухапшен. Он је довео полицију 1. октобра на састанак Месног комитета у Улици Грчића Миленка. Најпре је имао састанак са Савом Стјепићем у 7,30 у Виноградској улици (Тодора Дукина), кога је показао полицији и он је ухапшен, а затим, гакоће, у Виноградској улици показао је Вукицу Митровић и Давида Пајића испред једне зграде. При покушају хапшења обоје су се дали у бекство. Пајић је покушао једном агенту да одузме револвер, гта је убијен на лицу места, а Вукица Митровић је рањена и ухапшена. Истог дана у Топличкој улици број 9 ухапшен је Павле Лабат са Аном Вујаковић. После саслушања у ноћи између 1. и 2. октобра покушао је самоубиство. Тако је у руке полиције пао цео Месни комитет КПЈ, па је Београд за кратко време остао без Месног комитета Партије и СКОЈ-а.

После пада МК Партије и СКОЈ-а, секретар ПК Благоје Нешковић одредио је Милентија Поповића да буде секретар Месног комитета и да изврши реорганизацију свих комитета, од Окружног, преко Месног до рејонских. У том прелазном периоду, Војислав Илић је био секретар I рејонског комитета КПЈ и имао је амбиција да постане секретар Месног комитета. Међутим, томе се супротставио Нешковић и одлучио је да Илић преда Милентију Поповићу везе и да иде у партизане.

Милентије Поповић је у октобру 1941. формирао привремени Месни комитет у коме су, поред њега, били Олга Алкалај, Ивица Девчић-Обалац и Срба Трифуновић из Крагујевца, а нешто касније је укључен у рад Видое Смилевски. За техничара МК одређен је Слободан Папакоча. У том саставу радило је привремено руководство КПЈ за Београд до 7. новембра, када је Милентије Поповић отишао на слободну територију у Ужице, где је постао члан Главног народноослободилачког одбора за Србију, Олга Алкалај је ухапшена, а секретар Комитета је постао Тодор Дукин.

После одласка Милентија Поповића на слободну територију, овај Комитет је назван Окружни, и њега су сачињавали: Тодор Дукин, секретар, и чланови Миодраг Ковачевић, организациони секретар, Видое Смилевски, Ивица Девчић-Обалац и Срба Трифуновић, који је касније заобијен, односно искључен из ОК. Сектори рада били су тако подељени да је Тодор Дукин одржавао везу са Покрајинским комитетом, партизанским одредима, партијском техником а држао је и једну везу из Гестапоа, преко које је обавештаван о намерама окупатора и специјалне полиције; Мија Ковачевић је држао везу са ударним групама и касније, у јануару 1942, формираним Месним комитетом КПЈ за Београд, док је Видое Смилевски одржавао везу са Земуном и Смедеревом и са Месним одбором народноослободилачког фронта. Овај Комитет руководио је радом партијских организација не само у Београду него и у Земуну и Смедереву и на терену Космајског НОП одреда односно Среског комитета КПЈ за Космај.

Састанци Окружног комитета углавном су држани по становима и Окружни комитет је имао на располагању осам станова у различитим деловима града: у једном локалу у Хилендарској улици, у једном подруму на Хаци-Поповцу, у Молеровој улици, Џорџа Вашингтона, у стану Северина Бијелића у Енглеској улици (Сењачка) итд. Поред тога, одржавани су и улични састанци на тај начин што су се чланови Комитета кретали у извесном размаку један од другог и за то време Дукин је свакога од њих по мало задржавао и кратко информисао, или од чланова Комитета примао извештај. На пример, Видое Смилевски је становао у Земуну од јануара 1942, преко дана је долазио на састанке у Београд, а одржавао је везу са Земунском и Смедеревом по једанпут недељно, са Јанком Лишјаком у неком од станова а са куриром из Смедерева и руководиоцима НОФ-а у Београду на улици.

На примеру овог Окружног комитета и других комитета формираних у Београду, види се како су израстали брзо млади кадрови, непознати полицији, преузимајући одговорне функције, иако без довољно искуства. Премештање кадрова из једног руководства у друго или уздизање младих кадрова била је честа појава, јер је то захтевало ратно време.

Окружни комитет КПЈ за Београд од новембра 1941. до јануара 1942. успео је да обнови и повеже партијске организације у Београду и да изврши реорганизацију рејонских комитета, да би у јануару 1942. приступно формирању новог Месног комитета, чију је функцију у међувремену обављао Окружни комитет.

Члан Окружног комитета Миодраг Ковачевић у јануару 1942. упознао је Петра Ристића са Видоем Смилевским, а овај га је повезао са Јеленом Нетковић и Стеваном Јовичићем. Следећег дана крајем јануара 1942. одржан је конститутивни састанак, на коме им је Видое Смилевски саопштио да они сачињавају нови Месни комитет КПЈ за Београд и за секретара је одредио Јелену Нетковић.

Нови Месни комитет до мартовске провале деловао је у следећем саставу: Јелена Петковић, текстилна радница, секретар, и чланови Петар Ристић, прецизни механичар, Стеван Јовичић, приватни намештеник и Бора Дренован, ђак, као секретар новоформираног Месног комитета СКОЈ-а. На истом састанку Смилевски је raspоделио седам рејона на чланове Месног комитета да их држе на вези. Тако је Јелена Нетковић добила контролу над V рејоном, Стеван Јовичић над I, II и VII и Петар Ристић над III, IV и VI рејоном и одмах их је упознао са секретарима ових рејонских комитета. Као чланови Месног комитета имали су дужност да преко секретара рејонских комитета контролују рад поверених им рејона, односно да се обавештавају о пријему нових и повезивању сумњивих чланова КПЈ, као и о разним акцијама, које је водила Партија на одређеном рејону. Сем тога, на почетку сваког месеца сакупљана је чланарина од секретара рејонских комитета и прилози за НОП, који су предавани вишој партијској вези.

Састанци Месног комитета одржавали су се у становима које је углавном обезбеђивао секретар III рејонског коми-

тета односно технички апарат овог комитета, а секретар је давао адресу и лозинку за одређени стан. Истовремено је о томе био обавештен власник стана. Састанци Месног комитета одржавани су у Хаџи-Продановој број 24, у Рудничкој број 12, у Улици војводе Степе 100 и у Његошевој улици 28 код Момчила Будисављевића. У стан у Хаџи-Продановој могло се ући без лозинке, али на пример за Рудничку број 12 лозинка је била: „Послао ме чика Младен по ципеле“, а одговор је гласио „Имам један и по пар“, или за Војводе Степе улицу број 100: „Послала ме Мила због тетке“, а одговор је био „Олга је преко пута“ итд. Овим састанцима МК, с времена на време, испред ОК присуствовао је Миодраг Ковачевић, као контролор и инструктор.

У овом саставу комитет је радио нешто више од месец дана, када су 3. марта на једном састанку са IV рејонским комитетом ухапшени Јелена Кетковић и Марко Јанковић, секретар IV рејонског комитета, а шест дана касније у Француској улици Петар Ристић.

У току и после мартовске провале специјалне полиције у редове КПЈ, на окупљању и повезивању чланова КПЈ, који су успели да се спасу провале, радио је кратко време Стеван Јовичић, члан МК, који је избегао хапшење, и чланови Окружног комитета, који су такође поштеђени провале.

Међутим, месец дана касније, 4. априла, убијен је испред свог стана Тодор Дукин, а почетком маја 1942. најпре је рањен а затим ухапшен Миодраг Ковачевић, члан ОК. Видеое Смилевски се склонио и наставно са радом у Земуну, такође је и Ивица Девчић морао да пређе у дубоку илегалност, а члан Месног комитета Стеван Јовичић отишао је у партизански одред, пошто је претходно, по налогу Покрајинског комитета, предао своје везе са партијским организацијама Блажу Радуновићу, секретару V рејонског комитета, који је кратко време, до јуна 1942. водио београдску партијску организацију, са којом су као чланови тог привременог руководства били Жика Петровић, секретар II партијског рејона и Радивоје Божић, секретар једне ћелије из II рејона. Како је Жика Петровић, који је водио II, VI и VII рејон, убрзо ухапшен и почео да сарађује са полицијом, то је Покрајински комитет одлучио да Радуновића забункерише. Одлуку Партије саопштио му је Ивица Девчић-Обалац и забункерисао га је у једној лифт-кабини скоро месец дана, а затим је послат јула 1942. у Срем, с тим што му је изречена партијска опомена, због небудности према Жики Петровићу, мада је, према сведочењу Радуновића, он посумњао у Жика Петровића чим се овај вратио из полиције, измисливши причу да је побегао. Са доласком Јанка Лисјака, у јуну 1942. године, за секретара Месног комитета и чланова Бурђелене-Буке Динић и Разуменке-Зуме Петровић завршио се један од периода у развоју београдске партијске организације. У овом саставу МК није дуго деловао, јер је у септембарској провали 1942. откривена Бука Динић, а у Јануару 1943. ухапшен је Јанко Лисјак, па је престао да постоји овај орган КПЈ и даљу бригу о београдској партијској организацији водио је ПК КПЈ за Србију.

За време деловања овог МК партијска организација у Београду није више реорганизију на тај начин што спаја рејоне и уместо седам рејонских комитета уводи четири, покушавајући после велике провале да спасе преостали део партијске организације забраном пријема у Партију. За разлику од претходне провале, ова у марту 1942. се ширила и Окружни комитет није успео да блокира, односно ограничи провале. Такође није могао да компромитоване другове брзо склони из Београда и на тај начин олакша рад онима који су полицији били непознати. Полиција је стално сужавала базу илегалног становања суровим обрачунима са власницима станова, који су их изнајмљивали Партији. Окружни комитет се задовољавао само да опомиње а није предузимао безбедносне мере, тако да је неколико провокатора и неколико слабих држања руководиоца КПЈ пред полицијом нанело огромне штете КПЈ у Београду.

У организационом смислу може се рећи да су рејонски и Месни комитет, па и Окружни комитет, били несамостални, нарочито у току провала када им је непосредно издавао не само директиве, него и директно руководио Покрајински комитет, односно у ово време само секретар Покрајинског комитета Благоје Нешковић, јер ће му се тек у мају прикључити Василије Буха из Ниша и Мирко Томић из западне Србије.

Земун се до рата налазио у саставу београдске партијске организације. С обзиром на поделу Југославије после окупације и на то да је Земун у јесен 1941. био укључен у НДХ, партијска организација Земуна морала се прилагодити постојећим условима, па је у мају 1941. формиран Месни комитет који је вршио функцију Среског комитета КПЈ, који је био везан за Покрајински комитет КПЈ за Србију.

Први Месни а после 22. јуна Срески комитет сачињавали су: секретар Милош Мамић и чланови: Лазар Мамузић, Силвестер Фогл, Андрија Хабуш, Пал Шоти и Фрида Филиповић. У септембру 1941. извршене су измене, јер је крајем јуна ухапшен Лазар Мамузић, а Милош Мамић је отишао на нову дужност, на југ Србије, па су Срески комитет сачињавали: секретар Јанко Лисјак и чланови Пал Шоти, Јосип Шћурла, Чедо Димитријевић, а после одласка Шћурле за Београд новембра 1941. нови чланови Среског комитета постали су Анка Даус-Црна и Буца.

Почетком јуна 1942. на захтев Покрајинског комитета КПЈ за Србију, Јанко Лисјак је прешао на партијски рад у Београд, за секретара Месног комитета, а на место секретара Среског комитета одлуком ПК одређен је Стеван Дукић-Црни. Међутим, како је половином јуна исте године пао у руке полицији, дошло је опет до промене, па је секретар постао Пал Шоти а чланови Марко Никезић, Урош Остојић, Лајош Јо и Анка Даус.

Као што смо напоменули, у почетку окупације Београд је био партијски подељен на седам рејона. У почетку, првим рејонским комитетом руководили су Данило Јањатовић, секретар и чланови: Јосип Осипов, Стеван Лакај-Гига кратко

време и Ратко Бурсаћ. Овај комитет није трпео велике промене у току 1941, сем што је после провале полиције у неке организације СКОЈ-а у августу за секретара дошао Војислав Илић. Кад је он отишао на слободну територију, октобра 1941, одређен је за секретара Јанко Винчић, који је још тада почео заступати мишљење да треба чувати кадрове и кад је почела провала 1942. он се пасивизирао, па је Окружни комитет КПЈ одлучио 21. априла 1942. да преда дужност Лепосави Лалош-Вујошевић. Убрзо потом, за секретара I рејонског комитета дошао је Василије Ивановић, инжењер Управе водовода у Београду, а чланови су били: Александар Мартиновић, штампарски радник државне маркарнице и Миленко Грбић, графички радник. У овом саставу I рејонски комитет остао је до краја септембра 1942, када су сви чланови комитета били похапшени. Сваки од чланова комитета био је задужен за једну или две партијске ћелије, које су редовно обилазили и помагали им у раду.

На територији овог рејонског комитета у лето 1941. било је шест партијских организација, и то: у Фабрици шећера, у бродоградилишту, где је била ћелија обалских радника, у Заводу за израду новчаница, ћелија на Белим водама, једна улична на Чукарици и на Умци. Једино се зна да је партијска организација у Фабрици шећера бројала шест чланова, док се за осталих пет не зна гачан број чланова.

Почетком 1942. године на територији I рејонског комитета било је осам партијских организација: у бродоградилишту, у ковници новца, у фабрици шећера, државном монополу, Белим водама, у пилани у Остружници, ћелија обалаца и једна улична на Чукарици.

Други рејонски комитет КПЈ у 1941. години сачињавали су др Ненад Парента, секретар и чланови Лајош Јо и Жика Петровић-Дебели. После пада др Паренте у руке полиције 18. септембра 1941. кратко време на тој дужности био је Лајош Јо, па Жика Петровић, а чланови после пада Паренте и одласка Лајоша Јо у Земун, били су: Лука Мркшић, чиновник из маркарнице, Шако Франовић из Раковице и Момчило Чупић.

На територији другог рејонског комитета постојало је осам партијских ћелија, од којих су две биле у клиничким болницама, једна у ложионици на железничкој станици, у државној маркарници, у Министарству пољопривреде, у Индустрији мотора у Раковици, затим ћелија кућних помоћница и остале су биле уличне: кројача, столара и електричара. Посебно је била јака улична организација на Сењаку у саставу: Жика Петровић, секретар, и чланови Јован Марјановић, Лајош Јо, Драгиња Константиновић-Дада и Жаклина Шаморел. Те организације обухватале су око 100 чланова КПЈ.

У почетку окупације У III рејонском комитету КПЈ били су Војислав Илић, секретар, и чланови Дора Фрајденфелд и Јелена Нетковић. После напада Немачке на Совјетски Савез у овај комитет је дошао Милентије Поповић. А крајем јуна 1941. Давид Пајић је саопштио Јанку Винчићу да ће бити нови члан III рејонског комитета. Са њим је постао нови члан тог комитета Мнрослав Стојановић. Већ на трећем са-

станку овог рејонског комитета у циглани на Звездари нису се појавили Војислав Илић и Дора Фрајденфелд, која је као Јеврејка морала да се склони у једну породицу код Аутокоманде. На место секретара Буро Стругар одредио је Бранка Глеђу. Међу члановима Комитета посао је био тако подељен да је Глеђа одржавао везу са Месним комитетом преко Ђуре Стругара, Јелена Ђетковић је радила са женама, Стојановић је био задужен за рад са омладном а по војној линији био је задужен Јанко Винчић.

У августу 1941. овај рејонски комитет добио је задатак од Ђуре Стругара да онемогући говор Димитрија Љотића преко радио-станице. Комитет је требало да пронађе лице запослено у радио-станици које ће изазвати квар и на тај начин спречити Љотића да одржи говор. Како овај задатак није извршен, комитет је распуштен и кратко време, око 15 дана, овим рејоном је руководио Буро Стругар, па је поново враћен Глеђа за секретара. Крајем августа Стругар му је саопштио да треба да иде у партизане и он је отишао у Банатско Карађорђево.

После одласка Глеђе, за секретара III рејонског комитета одређен је Милентије Поповић, а члан Рејонског комитета је постао Стеван Јовичић. Кад је дошло до провале у МК партије крајем септембра 1941. било је одлучено да из III рејонског комитета иду на слободну територију Јелена Бетковић и Јанко Винчић. Јелена је убрзо отишла на територију ОК Чачак, док је Милентије Јоповић упознао Јанка Винчића са чланом ОК Мијом Ковачевићем, који га је поставио за секретара I рејонског комитета.

После провале у Месни комитет Партије, извршена је скоро потпуна измена састава III рејонског комитета, па је своје везе са партијским организацијама Јелена Бетковић предала Сави Алексићу, Милентије Поповић Видоу Смилевском, Мирослав Стојановић Марку Стојановићу а Јанко Винчић — Стевану Јовичићу, трговачком помоћнику, а затим Марко Стојанов, кројачки радник, који је проваљен крајем јануара 1942. када је ухапшена Олга Т. Јовановић, члан комитета. Почетком фебруара 1942. Петар Ристић одредио је Милована Стефановића за секретара а за чланове Саву Алексића и Драгољуба Перишића. Свако од чланова комитета добио је на везу по иет партијских јединица. Цео комитет ухапшен је у провали У другој половини марта и углавном су признали своју активност, везе и састав организација са којима су одржавали везе и тиме допринели разбијању партијских организација на III рејону. Овај комитет имао је најбројнију партијску организацију од 13 до 15 партијских ћелија.

На III партијском рејону био је формиран и женски актив у коме су се налазиле: Вуја Ољача, Олга Кршуљ, Јелена Николајева, Војислава Винеблић и Душанка Коларевић. Свака од њих држала је на вези четири до пет и више жена са којима су одржавале састанке код Зоре Буљановић у Цариградској 26, код Јелене Хаци-Николић у Коларчевој број 5 и код Велинке Петровић у Иванковачкој 12. На тим састанцима саопштавале су политичке новости, делиле пропагандни материјал, организовале прикупљање санитетског материјала, дру-

гих прилога и штрикање цемпера. Састанцима актива су руководеле Олга Кршћанин и Драгослав Поповић. Организација је и санитетски курс у стану Вује Ољаче. Овај рад трајао је све до провале марта 1942, а и касније се наставило са прикупљањем прилога за Народноослободилачки фонд, све до хапшења једног броја жена из овог актива.

IV рејонски комитет КПШ имао је у лето 1941. следећи састав: Саво Стјепић, секретар и чланови: Марко Јанковић, Трајко Живковић и Марија Рачки. На челу овог комитета остао је Саво Стјепић све док није постао члан Месног комитета у септембру 1941, а као внша веза са МК једно време радио је Стеван Дукпћ. Као чланови овог комитета помињу се још Стеван Дукић, Бора Марковић, Јосип и Јакоб Алмозлино, Душан Јанковић и Јован Живановић.

Половином октобра на састанку Рејонског комитета у стану Драгослава Поповића у Хаци-Продановој улици, формиран је нови Рејонски комитет, у саставу: Милун Анђелковић, секретар и чланови: Брка, Мирослава Поповић звана Олга, избеглица и Љубомир Јорданов. Како овај рејон није ностизао успех у раду, на следећем састанку комитета у истом стану контрола испред Месног комитета довела је за секретара Марка Јанковића.

На IV партијском рејону било је у лето 1941. десет партијских организација, од којих су биле најбројније три, у дирекцији трамваја: у радионици са 18 чланова и 6 кандидата, код радника у саобраћају са 8 чланова и 6 кандидата и у администрацији партијска ћелија од 7. чланова КПЈ. Поред њих постојала је јака партијска организација у електричној централни, у предузећу „Елка“, као и уличне ћелије КПЈ. Постојала је партијска јединица међу службеницима Општине града Београда, чији је секретар био Јанко Лисјак и чланови: Васнлије Ивановић, инжењер, Никола Чобелић, правник, Родољуб Станић, и Миодраг Јовановић, Кад су Лисјак и Ивановић добили нове задатке, остатак ове јединице припојен је организацији у Дирекцији трамваја и осветљења чији је секретар био Јован Живановић и чланови: Милорад Никчевић, Света Радић и Благоје Диманић.

Састав V рејонског комитета често се мењао у току 1941. и у првој половини 1942. године. Од маја до септембра 1941. састав је био следећи: Олга Т. Јовановић, секретар и чланови: Божа Стаменковић, само кратко време док није прешао на рад у VII рејонски комитет, Стапица Начевић, Иетар Бубало, ЈБубинка Стричевић и Љубица Старчевић. Једно кратко време Марија Рачки и Живко Соле. Крајем августа цео рејонски комитет пао је у руке полицији, па се сматра да је једно време после Олге Јовановић секретар овог комитета била Олга Алкалај. Као чланови комитета помињу се још Фрида Бергман и Лазар Дожић.

После провале у септембру 1941, за овај рејон формирано је ново партијско руководство. Секретар је био Блажа Радуновић и чланови: Слободан Јанковић, електричар, Душан Јанковић, Трајко Живковић и Михајло Пјевац. Блажо Радуновић остао је на челу овог комитета све до мартовске провале 1942. године, када је одређен за члана Месног комитета а

дужност секретара преузео је Слободан Јанковић. После његовог одласка остао је на рејону само Михајло Пјевац, који је пао полицији у руке.

Током 1941. године на V партијском рејону било је девет партијских организација, и то: у пекари „Соко“, у кланшди, и штофари Владе Илића АД где је посебно била јака организација у којој су радили Маријана Грегораи, Јован Бенишек, Илонка Валгони, Станица Начевић, Љубинка Стричевић и други познати чланови КПЈ радници, затим у фабрици „Рогожарски“, у фабрици боја и лакова „Савић“, улична хелија око Дунав-станице и Дринчићеве улице и у „Пиониру“. Иако овај рејон није много оштећен после мартовале провале, ипак се организација КПЈ свела на три партијске хелије.

Шести рејонски комитет у почетку окупације су сачињавали: Милош Мамић, секретар и чланови: Душан Грубач, столарски радник, Боровоје Марковић, металски радник и Дража Марковић, студент. У овом саставу комитет је остао свега две недеље после напада Немачке на Совјетски Савез, па су његови чланови отишли на нове дужности, а нови рејонски комитет формиран је током јула 1941. и сачињавали су га: Петар Крнетић, секретар и чланови: Драгутин Ленард, фирмописац, Мирослав Букумировић, студент, Спасоје Грбовић, обућарски радник, Јулишка Салај и један дрводељски радник.

До половине августа 1941. остао је Крнетић секретар, а тада је ухапшен, па пуштен, и огишао у партизане. Кратко време потом дужност секретара вршио је Марко Никезић, па Спасоје Грбовић, а као члан од 15. јануара 1942. уведена је Анка Кумануди. У ствари, VI рејонски комитет свео се почетком 1942. године на три члана: секретара Спасоја Грбовића и чланове Мирослава Букумировића и Анку Кумануди. У том саставу остао је до 13. фебруара, када су ухапшени у једној обућарској радњи Спасоје Грбовић и Анка Кумануди.

У току марта 1942. Месни комитет КПЈ довео је за секретара Јосипа Чибуклија и чланове Мирослава Букумировића, Љубишу Стокановића и Павла Маринца. Само неколико дана касније, Чибукли је ухапшен у народној кухињи у Улици цара Лазара, а убијен је кад је полицију извео на терен и покушао да бежи. После погибије Чибуклија, кратко време комитет је водио Мирослав Букумировић, али пошто је био познат полицији из чијих је руку бежао неколико пута, био је принуђен да напусти Београд у потрази за неким партизанским одредом. Ухапшен у Ушћу маја 1942, а скочио кроз прозор из зграде специјалне полиције 10. јуна исте године.

На територији VI партијског рејона постојале су 1941. године организације КПЈ у обућарској радионици „Леро“, између Александрове, Војвођанске и Улице Војислава Илића налазиле су се три теренске хелије, још две организације биле су на подручју Брегалничке улице изнад Цветкове пиларе. Лево од Александрове улице на Булбулдеру налазиле су се две партијске хелије, затим око Вуковог споменика, у близини Градске болнице, у фабрици „Моравија“ и у фабрици обуће „Бостон“.

У почетку устанка VII рејонски комитет КПЈ имао је следећи састав: Петар Гвојић, Јосип Чибукли, Божа Стамепковић и Љубо Јовановић.

У октобру 1941. и у овом комитету извршене су одређене промене. Гвојић је и даље био секретар, Јосип Чибукли члан, а нови чланови постали су Ратко Бурсаћ и Бранко Мишкоковић-Блихер. У новембру чланови Рејонског комитета постали су Свемир Јовановић-Брка и Петар Ристић. Кратко време у јануару 1942. године секретар овог комитета био је Петар Ристић а и нови члан Стадоје Марипков-Лала. Када је крајем јануара Петар Ристић постао члан Месног комитета, поново је Петар Гвојић секретар, све до погибије на улици у мартовској провали а нови члан рејонског комитета је постао Ранислав Живковић. У мартовској провали сви су они пали у руке специјалној полицији због слабог држања Петра Ристића, сем Стадоја Маринкова-Лале који је напустио Београд.

На VII рејонском комитету било је највише партијских организација. На Пашином брду 4 ћелије, једна око биоскопа у Улици Господара Вучића, ћелија лимарских и грађевинских радника; на Вождовцу теренске ћелије око Вождовачке цркве, Витановачке, Кумодрашке улице и на Авалском друму; затим у колонији на Доњем Вождовцу, Расаднику; ћелија око Табановачке улице, ћелија кожарских радника на Душановцу, једна око Даруварске улице, око Тешића купатила и у Маринковој бари. У 14 партијских ћелија налазило се око 75 чланова Партије.

Разговор о обнављању и реорганизацији Месног комитета СКОЈ-а после априлског рата почео је оног тренутка кад се Лука Шунка вратио у Београд и почео да се састаје са Ратком Митровићем и Љубинком Милосављевић почетком маја 1941. На тим састанцима Ратко Митровић се залагао да СКОЈ активније ради под окупацијом, и у том циљу је предложио да се обнови Месни комитет СКОЈ-а. У међусобним разговорима саветовали су се ко би могао бити члан МК, па је поред Луке Шунке, Божицара Стаменковића, чешљарског радника, Марије Рачки, текстилне раднице, Ратко Митровић предложио Марка Никезића, студента а Љубинка је довела Павла Лабата, столарског радника. За тај први оснивачки састанак почетком јуна 1941. стан је обезбедио Божицар Стаменковић. Лука Шунка и остали нашли су се код трафике на Карабурми, а погом су отишли у Улицу Левског код Михајла Благојевића, текстилног радника, и у његовом стану је формиран Месни комитет СКОЈ-а.

Љубинка Милосављевић сваком од чланова је одредила сектор рада. Секретар је био Шунка, Стаменковић је добио задатак да организује омладинце у СКОЈ на Карабурми, Марија на Дорћолу, док је Шунка свој актив СКОЈ-а на Булбулдеру предао Павлу Лабату, а Марко Никезић је имао задатак да ради са средњошколском омладином. Шунка је Лабату предао свој актив, односно V рејон СКОЈ-а на тај начин што га је код „Жагубице“ упознао са Јаковом Живановићем, обућаром.

Други заказани састанак МК СКОЈ-а код Вуковог споменика, после неколико дана, није се могао одржати, јер није

дошао Павле Лабат, а Никезић иије успео да обезбеди стан, па је састанак одложен за седам дана и одржап је половином јуна у Улнци краљице Марије 107 (27. марта). На овом састанку чланови Месног комитета поднели су извештаје о раду у додељеним им активима, односно рејонима. Љубинка Милосављевић је захтевала од њих да активније раде на окупљању омладинаца и формирању нових актива СКОЈ-а.

Трећи састанак МК СКОЈ-а одржан је у истом стану уочи напада Немачке на Совјетски Савез, и на овом састаику Љубинка Милосављевић и Лука Шунка наредили су да Павле Лабат преда V рејон СКОЈ-а Божп Стаменковићу а да од њега ирими IV рејон на Карабурмн. Као разлог наведено је да, је Божо Стаменковић био познат по свом револуционарном раду на Карабурми, док је Павле Лабат тамо био потпуно непознат. Он је везу са V рејоном СКОЈ-а предао Стаменковићу па Црвеном крсту, а Божа је Лабата упознао са представником свог рејона у једној цнглани на Карабурми.

Следећи састанак МК СКОЈ-а одржан је у Улици крал>а Милана број 10 (Маршала Тита), у Никезићевом стану преко пута двора. После поднетих извештаја о раду појединих чланова МК, Шунка је захтевао да се почне са убрзаним припремама за борбу, да се прикупља чланарина и што више популарише СКОЈ.

Почетком јула Љубинка Милосављевић је упознала Луку Шунку са Буром Стругаром, којн је у оквиру Месног комитета КПЈ био задужен за војни рад и који је на састанку МК СКОЈ-а у име Месног комитета Партије дао директиву за акције паљења новина у целом граду. Од тог момента Лука Шунка је присуствовао свим седницама Месног комитета Партије.

Идући састанак МК СКОЈ-а одржан је на Вождовцу у оргапзацији Марије Рачки, у Виноградској улици број 44 (Тодора Дукина). На овом састанку, као и на претходном, поднети су извештаји о раду актива СКОЈ-а и одржавању конференција, као и о активности ударних група.

У ствари, састанци Месног комитета СКОЈ-а у току лета 1941. одржани су једанпут недељио. Један такав састанак МК СКОЈ-а одржан је 17. августа 1941, на дан када су обешена петорица бораца НОП-а на Теразијама и када је Љубинка Милосављевић дала задужење Марку Никезићу да напише летак поводом тог злочина.

У другој половини августа одржан је још један састанак МК СКОЈ-а, односно био је заказан у Струмичкој улици, а кад су се сакупили, чланови Месног комитета су прешли у Улицу Борћа Кратовца бр. 15 у стан Мирослава Миловановића. На овом састанку, поред војне и политичке активности, било је речи и о прикупљању чланарине од скојеваца и прилога за народноолсободилачки фонд и донет је закључак да се изврши обрачун и преда новац.

Идући састанак био је у Цвијићевој улици у првој половини септембра, и кад су се сакупили чланови МК констатовали су да нема Луке Шунке, па је Љубинка Милосављевић,

која је скоро редовно присуствовала седницама МК, посумњала да је Шунка пао у руке полицији. Стога овај састанак није одржан, него је заказан за следећи дан у Доброполској улици на коме је Љубинка Милосављевић саопштила да је Шунка ухапшен и да ће морати да се изврши реконструкција Месног комитета СКОЈ-а. Око 15. септембра на састанку у Улици краља Бодина Љубинка је саопштила Павлу Лабату да оп преузима руковођење Месним комитетом СКОЈ-а и повела га је са собом на састанак Месног комитета КПЈ у Кумодраш ку 116 на коме је одлучено да Лабат буде секретар МК СКОЈ-а. После тог састанка Лабат је одржао један састанак са Душаном Грубачем на Пашином брду, а на следећи састанак МК није успео да изађе јер је ухапшен 1. октобра. Пре тога, 28. септембра, ухапшен је Божа Стаменковић, члан МК СКОЈ-а на улици заједно са Блажом Баровићем, чланом квартског руководства СКОЈ-а са V рејона.

На саслушању у полицији Лука Шунка и Павле Лабат одали су све станове где су држани састанци, као и имена чланова МК СКОЈ-а. Једино нису знали где су поједини чланови МК становали. После њиховог пада у руке полиције, Марко Никезић, Милап Чортан и Марија Рачки отишли су у Космајски НОП одред. Касније, у децембру 1941, Марија Рачки се вратила у Београд и била ухапшена. Једини од чланова МК СКОЈ-а остао је у Београду Ивица Девчић-Обалац.

После пада наведених чланова Месног комитета СКОЈ-а у руке непријатељу, у току октобра исте године формирао је Месни актив СКОЈ-а, који је Милентије Поиовић претворио у МК СКОЈ-а почетком новембра у име Месног комитета Партије. Он је долазио на састанке Месног актива заједно са Ивицом Девчићем.

Од новембра 1941. до почетка фебруара 1942. Месни комитет СКОЈ-а у Београду сачињавали су: Бора Дреновац, секретар и чланови: Јосип Шћурла-Мачак, Драгутин Филиповић-Јуса, Бранислав Крсгић-Бане и Бранко Мишковић-Блихер.

Овај Месни комитет СКОЈ-а одржавао је састанке по улицама, затим у становима код Бранислава Крстића, Боре Дреновца, Аше Бијелић, Даде Константиновић и на десетини других места. Иако је био секретар, Дреновац је своју дужност постепено преносио на Јосипа Шћурлу, који му је био десна рука, као заменик и задужен да контактира са средњошколским руководством СКОЈ-а. Сваки од чланова Месног комитета држао је на вези један или два рејонска комитета. Тако је Бранко Мишковић одржавао везе са I и V рејоном, а Бранислав Крстић са II и IV рејоном. На састанцима Месног комитета читани су леци које је доносио Дреновац и прорађивана „Питања лењинизма“ од Стаљина. Кључна питања о којима се расправљало на седницама МК била су организациона, политичко-пропагандна и односила су се на предузимање одређених саботажа. Сва решења Месни комитет СКОЈ-а доносио је у складу са директивама које је издавао Окружни комитет КПЈ за Београд, које је преносио Ивица Девчић-Обалац.

У фебруарској провали 1942. која је настала услед издајничког држања Бранка Мишковића, који се ставио у службу

специјалне полиције, пао је цео Месни комитет СКОЈ-а, сем Боре Дреновца. Иако усамљен, Дреновац је пастојао да прихвати преостале везе и у ту сврху служио се извесним бројем техничких помоћника. То су биле углавном другарице које су одржавале везу између Дреновца и преосталих скојевских руководиоца: Милорада Петровића, Радослава Палића и других. Као курирке служиле су Живка-Жана Јанковић, Марија Кијаметовић и Десанка Манчић. Нешто касније, Дреновац је све те везе објединио преко своје курирке Ранке Божовић. Она је препосила пошту до главног пункта на Пашином брду, који је држала њена сестра Нада Божовић-Ђорђевић и примала на везу курире из појединих скојевских организација. Дреновац се у то време није смео кретати и налазио се у стану Милутина и Наде Боровић у Новопазарској улици, тако да је једино Ранка Божовић знала где се он налази. То је функционисало све до Надиног пада у руке иолиције јула 1942. године.

Дреновац је у току маја 1942. успео да успостави везу са Ивицом Девчићем, а преко њега са Покрајинским комитетом КПЈ за Србију. Тада је ПК одлучио да Девчић пређе код Дреновца и ту су заједнички радили постепено предајући своје партијске и скојевске везе Покрајинском комитету, које је он у току јуна проследио новоформираном Месном комитету Партије. У Новопазарској улици остали су до хапшења Наде Божовић, а потом су се крпли на Бановом брду, све док их Покрајински комитет није позвао да дођу у кућу на Вождовцу, где је октобра 1942. године формиран Покрајински комитет СКОЈ-а за Србију, а Девчић и Дреновац су постали његови чланови.

После тога, скојевски рад се свео на личне везе и поједине групе, које су радиле независно једна од друге, изграђујући своје везе и пунктове са иартпзанским одредима у унутрашњости Србије, али као целовита организација СКОЈ није у Београду више постојао нити Месни комитет СКОЈ-а све до ослобођења Београда.

У Земуну Месни комитет СКОЈ-а формиран је маја месеца 1941. године и имао је следећи састав: Пал Шоти, Јосип Шћурла, Иванка Главашки, Деса Лежајић и Александар Синадиновић. Убрзо по формирању овај Месни комитет преименован је у Срески и обухватао је око 100 чланова СКОЈ-а.

Прва је напустила комитет Иванка Главашки, јер је прешла на рад у Београд и почетком јула 1941. повезала се са Вукицом Митровић, која ју је упознала са Драганом Стојнићем, Љубицом Велебит и Јулишком Салај са којима је радила у партијској организацији на Звездари. Срески комитет СКОЈ-а у Земуну функционисао је у поменутом саставу до септембра, када је Пал Шоти прешао на рад у Срески комитет КПЈ а за секретара Среског комитета СКОЈ-а одређен је Јосип Шћурла, који остаје на тој дужности све до новембра када постаје члан МК СКОЈ-а за Београд. После одласка Шћурле до фебруара 1942. био је секретар Среског комитета СКОЈ-а неки Буца.

Кад је Марко Никезић дошао 18. фебруара 1942. за секретара Среског комитета СКОЈ-а, затекао је у руководству Сто-

јана Свиларића и Десу Лежајић. У том саставу комитет је радио све до јула месеца 1942, када је Свиларић отишао у одред а Деса Лежајић у Београд, па су одређени нови чланови: Бранко Плећаш, радник из „Икаруса“, Емилија Јакшић-Цуца, ученица и Мирко Тепавац-Белн, ученик, који је убрзо у августу исте године био ухапшен.

Први рејонски комитет СКОЈ-а у Београду формирап је у мају 1941. и сачињавали су га: Ивица Девчић-Обалац, секретар и чланови: Живка Јанковић-Жана, ученица, Драган А4аузер, радник Завода за израду новчаница, Владимир Дујић-Паја, металски радник, Драго Станојевић, ученик, Добросав Секулић-Бата, обласки радник и Младен Митрић, бродарски радник. Овај комитет руководио је СКОЈ-ем на територији која је обухватала скоро територију I и II партијског рејона и у скојевском жаргону I скојевски рејон звао се Сењак. Он се простирао од Калемегдана, дуж пруге „двојке“ до Делнградске улице, пресецајући Јатаган-малу у правцу Дедиња, с друге стране пругом до Чукарице, обухватајући Баново брдо, Раковицу, Рушањ и Ресник.

Када је Ивица Девчић постао члан МК СКОЈ-а, половином јула 1941. за секретара I рејонског комитета СКОЈ-а одредио је Ибрахима Седића, обалског радника, који се није довољно сналазио на тој дужности, па је Девчић и даље у ствари водио I скојевски рејон. Чланови овог руководства били су: Стево Караба, Живка Јанковић, Младен, металски радник у бродари, Дубравка Аша-Бијелић и секретари актива за Самалу и Раковицу.

Касније, у октобру 1941. кад је Седић, према његовом казивању, постао члан МК СКОЈ-а, дошло је до измена у I рејонском комитету СКОЈ-а на тај начин што је за секретара одређен Бранислав-Бане Крстић.

Почетком новембра 1941. Бора Дреновац је повезао Милутина Дорословца, ученика, са Седићем, коме је требало да помогне на окупљању омладине у квартовском активу на Чукарици. Седић га је упознао са Иштваном Стеваном и Живком Јанковић. Рад са омладином био је потпуно престао, јер је ге јесени 40 омладинаца са Чукарице отишло у партизане. Наведени скојевци представљали су руководство квартовског актива, које је међусобно поделило задужења тако да је Живка Јанковић-Жана добила задатак да ради са женском омладином, Стеван Иштван у бродари, Милутин Дорословац у Фабрици шећера, на Ади Циганлији и у Жаркову. Поред њих, у актив је укључен Антоније Аксентијевић, радник из Завода за израду новчаница. Једини задатак им је био да окупљају скојевце и одрже међу њима борбени морал. На том послу Милутин Дорословац је остао до јануара 1942, када га је заменио Миодраг Здравковић, који је са Антонијем Аксентијевићем и Живком Јанковић наставио рад до 1. маја 1942, када је ухапшен.

Поред квартовског актива Чукарица, на I рејонском комитету својом активношћу истицао се актив на Сењаку који је водила Дубравка Бијелић-Аша, а затим Драгиња Константиновић-Дада, док су чланови овог актива били: Бранко Параћ и Божндар Петровић.

Крајем 1941. члан МК Драгутин Филиповић-Јусадовео је на Сењак Максима

Бијелић преузме пет скојеваца из Савамале и од њих формира скојевски актив за Савамалу, који је обухватао терен оц краја Сарајевске улице до Калемегдана, од Саве до Кнеза Милоша улице и до Немањине, па Немањиним до Вилсоновог трга (Трг братства и јединства), на даље Карађорђевој са обе стране до Калемегдана. Дивнић је успео да активира рад СКОЈ-а до железничке станице, а даље ка Калемегдану није успео. Он је формирао четири подактива СКОЈ-а у дрогерији „Мишковић“, фирми „Шанцер“, ложионици и ливници „Југ“.

После хапшења Драгиње Константиновић-Даде 23. фебруара 1942. кратко време квартовски актив СКОЈ-а Сењак држала је Аша Бијелић, а потом га је Ивица Девчић предао Максиму Дивнићу, који је примио и квартовске активе на Чукарици и у Прокопу, тако да је заправо био секретар рејонског руководства, и тада га је Ивица Девчић предао на везу Бори Дреновцу. Он је одржао неколико састанака у становима у Краља Александра улици и на Вождовцу на којима је присуствовало пет скојевских руководилаца из рејона, за које је Дреновац рекао да представљају ненотпуни Месни комитет, који треба да прерасте у Месни комитет и да преузме његове функције.

После пада Максима Дивнића у руке полиције, скојевско руководство на I рејону није више обнављано.

На територији овог рејонског комитета СКОЈ-а у току 1941. године постојали су скојевски активи у бродоградилишту, Фабрици шећера, Заводу за израду новчаница, у Фабрици мотора у Раковици. Осим тога, постојали су квартовски активи за Чукарицу, Сењак и Прокоп. Наравно да је током 1941. и 1942. године дошло до великог померања и руководства и чланова СКОЈ-а на овом рејону. Приликом једне веће акције коју је извела скојевска организација са Чукарице, половином августа 1941. када је посечено неколико телеграфско-телефонских стубова, ухапшен је један омладинац, Коста Петковић, који није био члан СКОЈ-а али је водио ударну групу. Он је у специјалној полицији одао рејонско руководство СКОЈ-а и многе чланове СКОЈ-а. Међутим, Ивица Девчић успео је да обавести скоро све чланове рејонског комитета сем Владимира Дујића који је кратко време задржан у затвору а потом пуштен и отишао у партизански одред.

Други скојевски рејон поклапао се са III партијским рејоном у кругу трамваја „двојка“. У почетку окупације састав II рејонског комитета СКОЈ-а био је: Весиа Бутијер, Боса Јаносевић, Павле Влаовић и Милета Арсовић. Овај скојевски рејон држао је на вези Бранислав Крстић-Бане, који је јануара 1942. године формирао нови рејонски комитет у саставу: Миланка Јевтовић, Милета Арсовић и Бура Маћерчић, с тим што је Миланка руководила радом СКОЈ-а на територији од Балканске улице до „Мањежа“, Маћерчић од „Мањежа“ до Калемегдана и Арсовић од Калемегдана до Балканске улице. У рад овог комитета укључен је и Миодраг Кажих, уместо Буре Маћерчића, који је после атентата на Космајца био ухапшен.

У првој половини 1942. године на III рејону постојала су четири кварталска актива СКОЈ-а, од којих је први имао три основна актива и то два по три члана СКОЈ-а и један од четири члана СКОЈ-а. Слична ситуација била је и у IV кварталском активу. Овај рејонски комитет СКОЈ-а одржао се најдуже, све до краја јула 1942. године.

Трећи рејон СКОЈ-а обухватао је простор од Калемегдана, па Душановом улицом до Бајлонове пијаце, а одатле према Дунаву. Он је међу скојевцима називан Дорћол. Трећи рејонски комитет СКОЈ-а сачињавали су: Милан Чортан, банкарски чиновник, секретар и чланови: Јанко Смичиклас, кројачки радник, Василија Стаменковић-Цица, Трајко Живковић-Црни и Чеда Живановић. Неки од чланова овог комитета пали су рано у руке полицији, као Василија Стаменковић крајем јула 1941, затим Јанко Смичиклас, а Милан Чортан је половином јула постао члан МК СКОЈ-а, тако да је после септембарске провале у МК СКОЈ-а изабрано сасвим ново рејонско руководство СКОЈ-а. Секретар је био Драгутин Филиповић-Јуса, а затим кратко време, неколико дана крајем 1941. године до 8. јануара 1942. Драгутин Мокрањац и чланови: Драгиња Јовановић, ученица, Зора Кулићан-Божовић, радница, Петар Алексић-Топ, Радослав Паљић-Бибе, студент филозофије.

После хапшења Драгутиина Филиповића почетком фебруара 1942, секретар рејонског руководства СКОЈ-а био је Дугачки од средине марта 1942, али како је ухапшен крајем марта са Петром Алексићем, секретаром II и III кварталског актива и Драгињом Јовановић, секретаром I кварталског актива, то је Бора Дреновац за секретара овог актива поставио Радослава Паљића-Биба, а чланови су били: Исидор Рајков-Стадионац, Зора Кулићан само кратко време до хапшења Мокрањца, крајем априла исте године, и Милутин Вуковић, ученик. Овај рејонски комитет успео је да обнови рад СКОЈ-а у I и II кварту а III кварт Је био повезан за партијску организацију. Са хапшењем Радослава Паљића 21. јула 1942. престао је да функционише III рејонски комитет СКОЈ-а, који више није обновљен.

Четврти скојевски рејон звао се Карабурма и скоро се поклапао са V партијским рејоном. Овај рејонски комитет СКОЈ-а формирао је Божа Стаменковић од Михајла Благојевића, текстилног радника, Јелене Топалов, текстилне раднице, једног Босанца, текстилног радника и Стеве званог Грк. И Павле Лабат, кад је у јуну 1941. примио да руководи овим рејонским комитетом, потврђује да се у њему налази пег чланова и да су сви радници, међу којима тројица текстилни радници, који су у штофари Владе Илића успели да формирају актив СКОЈ-а од 10 чланова. Лабат је водио овај рејонски комитет, односно био му Је веза са Месним комитетом све до хапшења 1. октобра 1941, а од тада је везу преузео Бранко Мишковић-Блихер.

Поуздано се зна да је овај скојевски рејон имао четири кварталска актива СКОЈ-а: Палилулу, Хаци-Поповац, Професорску колонију и Карабурму. Кварталским активом Палилула руководио је у лето 1941. Александар Станковић, сту-

дент права. У оквиру овог актива била су формирана четири подактива СКОЈ-а.

У Сботичу је такође у јуну 1941. постојао јак актив СКОЈ-а. У току јула и августа деловао је теренски актив СКОЈ-а на простору од Кланице до Џорџа Вашингтона улице, затим до улица Кнеза Павла и Кнеза Милете. Осим тога, био је формиран актив у Крњачи.

Пети рејонски комигет СКОЈ-а који је од Шунке примио Павле Лабат после формирања Месног комитета СКОЈ-а, почетком јуна 1941, а преузео на везу Божа Стаменковић уочи напада Немачке на Совјетски Савез, сачињавали су: Бранко Мишковић-Блихер, секретар и чланови: Константин Ковач-Кокан, Светозар Николић-Зоран, текстилни радник, Јаков Живановић-Цига, Обућар и један грађевинар. Једно време била је члан рејонског руководства Драгиња Маринковић, док није одређена за секретара партијске ћелије на територији око предузећа „Микрон“.

Шунка је најпре упознао Лабата са Јаковом Живановићем, а на следећи састанак дошао је цео рејонски комитет СКОЈ-а. На том првом састанку, који је одржан на пољанчету у близини рингишпила у Димитрија Туцовића улици у првој половини јуна 1941, говорио је Шунка о значају рада комитета и о потреби да сви чланови комитета окупе што више омладинаца у СКОЈ и да по предузећима формирају нове активе.

На другом састанку, на истом месту, чланови комитета обавестили су Павла Лабата о свом раду. Блихер је поднео извештај да је формирао један актив у околини Чубуре, Светозар Николић да је формирао један актив на Булбулдеру, док се остали нису могли похвалити својом активношћу.

Трећи састанак овог комитета одржан је на Карабурми. Тада су чланови комитета детаљније обавестили Лабата о свом раду: Бранко Мишковић је имао актив СКОЈ-а од 6 чланова, Јаков Живановић од 7 чланова, грађевинар од 7 чланова и Светозар Николић од 5 чланова.

У септембру 1941. дошло је до промена у рејонском комитету. И даље је секретар остао Бранко Мишковић-Блихер, а чланови су били: Јаков Живановић-Цига, Светозар Николић-Зоран, Александар Станковић и Ружица Шојић-Дебељуца. Почетком новембра 1941. у рејонски комитет укључен је Страхина Петровић који се бринуо о техници а после одласка Мишковића у Месни комитет СКОЈ-а, секретар рејонског комитета био је Јаков Живановић-Цига.

У току 1941. скојевски активи били су на „Пиониру“, на герену од Александрове до Димитрија Туцовића улице, који је водио Србислав Танасић-Бата, студент. Други актив израстао је код Цветкове нијаце и на платоу Звездаре, захваљујући свестраној ангажованости скојевца Драгана Стојнића и помоћи секретара партијских ћелија, Дана Свицара и Јулишке Салај. Секретар актива СКОЈ-а на Доњем Булбулдеру, Војислав Црњански, формирао је неколико подактива СКОЈ-а на тој територији. На платоу Звездаре, изнад Цветкове механе,

на организовану СКОЈ-а радио је Драгутин Мокрањач, студент медицине. У предузећу „Електрорад“ постојао је скојевски актив у којем се истицао Обрад Пелемиш. У Миријеву на окупљању омладине у СКОЈ и формирању актива радио је Миодраг Ристић. На подручју око Цветкове пијаце с десне стране Александрове улице, од Улице господара Вучића, на стварању скојевске организације радио је Александар Станковић. На крају Миријевског пута у јуну формиран је актив, чији је секретар била Цвијета Милошевић. Између Црвеиог крста и Александрове улице један актив СКОЈ-а формирао је Миливоје Сучић-Сујва и на Горњем Булбулдеру Ружица Шојић.

То су само неки од скојевских актива који су постојали на V рејону. Свакако ту треба поменути и скојевски актив VI мушке гимназије, кога је формирао Марко Никезић, а чији је секретар био Станислав Оцокољић.

Почетком септембра 1941. ствара се скојевски актив за подручје од Вуковог споменика до Брегалничке улице. За неколико скојевских актива на Булбулдеру, које су формирали Обрад Пелемиш и Ружица Шојић, ради лакшег руковођења образовано је руководство за цео кварт чији је секретар био Обрад Пелемиш. У пределу око рејона „десно од Александрове улице“ формирао је актив СКОЈ-а Блажо Баровић. Он је у току септембра успео да обједини рад скојевских актива за цео кварт, који је захватао простор између Александрове улице, Господара Вучића, Војислава Илића и Брегалничке улице и да формира руководство СКОЈ-а, чији је био секретар. У ствари, на Звездари су у јесен 1941. постојала четири квартовска актива СКОЈ-а, и то за подручје око Цветкове пијаце, око Лиона, Градске болнице и на Булбулдеру.

Шестн рејонски комитет СКОЈ-а руководио је радом СКОЈ-а на Вождовцу, Душановцу, Аутокоманди, Маринковој бари и на Пашином брду. Као први секретар овог комитета под окупацијом помиње се Божидар Стаменковић и чланови: Бранко Мишковић-Блихер, Кристина Катић, Младен Недељков и Ранислав Живковић.

До промене у овом рејонском комитету дошло је у септембру 1941. када је за секретара дошао Бранко Мишковић-Блихер, а чланови су били: Милан Барјактаревић, Милутин Старчевић, Момчило Дејановић и Ранисав Живковић. Мала промена се догодила у овом комитету у октобру, када су у комитет узети Живота Јанковић и вратила се Кристина Кагић а нису били у комитету Момчило Дејановић и Ранисав Живковић.

Почетком фебруара 1942. године извршена је реорганизација СКОЈ-а на овом рејону и образовано је ново рејонско руководство, у саставу: Бранислав Крстић, секретар и чланови: Ранисав Живковић, Милан Барјактаревић-Барјак, Милутин Старчевић, судија и Кристина Катић-Сека. У овом саставу комитет је у току фебруара одржао четири састанка и прикупио чланарине и прилог за народноослободилачки фонд 3.600 динара. Кад је крајем фебруара ухапшен Бранислав Крстић, Бора Дреновац је за секретара одредио Ранисава Живковића, а уместо Кристине Катић, која се пасивизирала,

једну другу девојку, па су рејонски комитет „Учи“ а сачињавали: Раиисав Живковић, секретар ачланови су били: Милан Барјактаревећ, Милутин Старчевић и девојка, чије име нисмо успели да утврдимо. Кад је Ранисав Живковић пао у руке полиције 23. марта 1942. године, овај комитет је престао са радом и није више обнављан.

Шести рејон СКОЈ-а имао је следеће активе: Вождовац, централни актив, у коме је од његовог формирања био секретар Војин Пајић-Суља, а затим од краја јула 1941. Младен Недељков-Козарац до октобра исте године; актив око Поп-Ташкове и околних улица, секретар Љубомир Шкеровић; актив око апотеке „Тодоровић“, Војводе Степе 43, руководи-лац Драгица Рупић; Душановац I, секретар Миодраг Недељковић; актив Душановац II, секретар од августа 1941. Христифор Тричковић-Колумбо; актив СКОЈ-а Душановац III, секретар Коста Раћеновић; Пашино брдо, секретар Живојин Бабић, а затим Љубивоје Глишић; Атокоманда, секретар Богосав Јукић-Јумбо; актив на простору између Улице војводе Глигора, Јужног булевара и Максима Горког, секретар Милутин Старчевић; Маринкова бара, секретар Ранисав Живковић, овај актив од октобра 1941. имао је три подактива и секретар је била Радмила Божић. Осим тога, постојали су јаки скојевски активи у VI женској, а нарочито у VII мушкој гимназији и Трговачкој академији, чији су се чланови СКОЈ-а повезивали и деловали и на терену.

Почетком фебруара 1942. на територији VI рејонског комитета СКОЈ-а налазило се 12 квартовских актива. Ради лакшег руковођења извршена је реорганизација на тај начин што су повезана по три секретара квартовских актива који су сачињавали кварталско руководство, које је било потчињено једном члану рејонског комитета. Тако је Ранисав Живковић имао на везу активе СКОЈ-а као и раније — на Душановцу, Маринковој бари и Доњем Вождовцу. Милан Барјактаревећ је добио Пашино брдо, око биоскопа „Козара“ и школе „Војислав Илић“. Милутин Старчевић — Горњи Вождовац, болницу и Дедиње, а Кристина Катић — Славију, Чубуру и церски крај.

Упоредо са стварањем Месног комитета КПЈ за Београд 1941, формирана је и месна техника. После завршетка кратко-трајног априлског рата између нацистичке Немачке и Краљевине Југославије, предратни члан Месног комитета КПЈ Лепа Стаменковић предала је месну технику Драшку Динићу, члану КПЈ. Пошто у почетку партијски материјал није штампан у месној техници, Динић је складиштио и експедовао партијски материјал преко рејонских техничара.

Поред Лепе Стаменковић и Драшка Динића, у месној техници радили су Милош Матијевић-Мрша, први ратни секретар МК, затим Филин Кљајић који је, кад је одређен за члана Главног штаба НОП одреда за Србију, почетком јула 1941. отишао из Београда.

За седиште технике Месни комитет одредио је најпре стан у Кашиковићевој улици број 19, у који су се сместили Адела Шинко-Бранић, кројачка радница, и Божа Ракас, обоје чланови КПЈ. Аделу је у мају 1941. секретар партијске једшнице Маријан Токовић упознао са Андријом Хабушем на Црвеном крсту, а овај је повезао са Милошем Матијевићем по чијем се налогу уселила у стан у Кашиковићевој улици, који је она предложила, јер су у њему пре рата становали њени родитељи. Божу Ракаса је Јелена Нетковић предала Филипу Кљајићу, који му је објаснио да ће радити на техници и одвео га у Кашиковићеву улицу, где га је упознао са Аделом Шинко-Вранић.

У тај стан донео је Милош Матијевић, гештетнер и доволну количину хартије за штампање. Од тада је редовно доносио текстове летака или билтена, које су умножавали Божа Ракас и Адела Шинко. У прво време то су била саопштења о догађајима на фронту према емисијама Радио-Лондона или Москве. У почетку су ова саопштења излазила сваког дана, а касније знатно ређе, у 1.000 примерака. Умножена саопштења Ракас и Адела износили су у коферу и предавали експедиторима Драшку Динићу и Михајлу Мандићу. Поред тога, штампали су и неке летке.

Драшко Динић је обично овај партијски материјал примао од Ракаса и Аделе у близини Крушевачке улице на пољанама под кукурузом. Ракас је доносио материјал у коферу, а Адела Шинко у корпи. На дну корпе налазио се материјал, а на њега је било стављено воће. Динић је тај материјал носио својој кући на Миријевском путу, а затим га делио по паргијским рејонима. Од више везе добио је писаћу машину

и матрице на којима су умножавана саопштења, која су у рукопису добијана од Милоша Матијевића-Мрше, понекад зштена у кутији од шибице. Обавештења о стању на фронтима, како је напоменуто, излазила су сваког дана до окрса месеца, а потом сваког трећег дана због несташице харте. Текст који је добијао од Матијевића Динић је уз помоћ дмиле и Марије Јовић прекуцавао на матрице и предавао «и Ракасу на умножавање.

До папира се веома тешко долазило, јер су све књижаре ле под контролом полиције, али техника се снабдевала ко једног радника који је радио у штампарији „Вук Кара-1". Како Месни комитет СКОЈ-а није имао своју технику, је материјал намењен СКОЈ-у остављан у једној берберди у Влајковићевој улици.

После хапшења Милоша Матијевића-Мрше, везу са техни-л одржавао је Милентије Поповић до одласка из Београда летком новембра 1941.

Са порастом обима материјала месне технике, расле су ©требете за бржом дистрибуцијом, па је Динић за новац који добио од ваљевске партијске организације купио једна шперерска кола којима је превожен материјал, од оног трека кад су партијски папири пронађени у корпи једног грта. Овим колима руковао је Хусо Османлић, шпедитер-1 радник. Он би обично са партијским материјалом товаз неки намештај, па се стицао утисак да се неко сели.

Драшко Динић је радио у месној техници до половине •обра 1941, када је од Партије добио задатак да помоћу !ца покуша ослободити Божу Стаменковића. Његов иоку-ј преко неке жене која је требало да утиче на немачког ицира, завршио се неуспехом, јер је оиа проказала Динића)н је ухапшен. Његовим хапшењем није провалена месна ника, јер он није знао где станују Ракас и Адела.

Три месеца после оснивања партијске технике, по савету лоша Матијевића, она је пресељена у Озренску улицу број Након кратког времена Матијевић је у овај стан довео поја Диманића, кочничара трамваја, који је пријављен као упац стана. У овом стану остали су до Мршиног хапшења 1Јем септембра 1941, када су остали без везе са Партијом) месец дана, а онда их је једна учитељица са Космаја, у су упознали преко Мрше, повезала са Тодором Дукином, ретаром новоформираног Окружног комитета КПЈ за >град.

У периоду до јануара 1942. године харгију су набављали ко Раке Рајића, трговца, а иовремено и од Блаже Радунола, посебно кад је Рајић био проваљен и ухапшен у јануару 2, после акције ударне групе Драгана Родића.

Кад су успоставили везу са Тодором Дукином, Ракас и ла Шинко преселили су се у нови стан, у Димитрија Туића број 146, где су становали код текстилне раднице [вке Станојевић. Као и у претходним, и у овом стану су [од патоса изградили склониште за технику. Ту им је Ду-1 донео једну писаћу машину, тако да је сада техника МК

била комилетија, па су се на једном месту могли Кучати и умножавати партијски материјали. Коначно, и Ракас је успео да добије лажну легитимацију на име Јантар Драгана, трговачког помоћника, и на то име пријавио стан.

За време мартовске провале у Месни комитет Партије техника је још једном морала бити пресељена, овога пута у Миличину улицу број 6 (Илинденска), код Цветкове пијаце, где су чланови технике становали заједно са Божом Савићем, браваром, Аделиним познаником из Синдиката пре рата, као закупцем стапа. Пошто нису могли у стану да направе склониште за технику, то су учинили у шупи у дворишту, преграђујући клозет на два дела.

После погибије Тодора Дукина, поново су изгубљене везе са партијским руководством и привремено се престало са радом, све до формирања новог Месног комитета у јуну 1942. године. За то време Адела Шинко се склонила у Земун, где су јој обезбедили стан Стеван Дукић и Пал Шоти, а Ракас је остао у Београду.

Чим је Јанко Лисјак дошао за секретара Месног комитета Партије, Адела Шинко је успоставила са њим везу и он ће остати њихова политичка веза све док га полиција не ухапси, јануара 1943. године.

По наређењу Лисјака, техника је пресељена у Поп-Тадину улицу број 2 код Марка Бркића, кројача. Септембра 1942. године Лисјак је Аделу Шиико и Ракаса упознао са Мирком Стојановићем, керамичаром, који је од тада укључен у рад технике као главни експедитор. Још у августу 1942. године, када га је његова партијска веза Миодраг Николић, обућар, преко Рудолфа Јонтовића-Пиште, повезао са Јанком Лисјаком, који му је поставио задатак да се потпуно изулује од сваког другог рада, да се склони и посвети техници. Поред тога што га је упознао са Ракасом и Аделом, Лисјак га је довео у везу са рејонским техничарима које је требало да снабдева партијским материјалима — Маријом Бачић, Јулијаном Дограјић, Јосипом Кисељаком који је био техничар на рејону Дорћол—Карабурма и још са једним мушкарцем. Том приликом Лисјак му је саопштио да ће му виша веза бити Ракас.

Кад је Стојановићев ранији секретар Миодраг Николић ухапшен септембра 1942. године, он је био принуђен да пређе у илегалност и становао је код Љубице Мартиновић у Улици миријевски пут 85 (Милаи Ракића), са којом га је упознао Блажа Радуновић пре одласка у одред. После њеног хапшења становао је у још три стана, док га није ухапсила специјална полиција 14. фебруара 1943. године.

Кад је дошао на рад у технику, Стојановић је донео и једну штампарску машину за ручни слог, слова и остали материјал потребан за рад, који је добио од Буре Гајића-Црног. И у овом стану изграђено је склониште за технику у шупи, где је смештена штампарска машина, гештетнер и пиша машина, а затим цакови са словима, две књиге „Капитала“ Карла Маркса и извесна количина партијског материјала који су добили још од Дукина, а Лисјак им је у једном ко-

феру донео архиву Окружног комитета, коју је Ракас сакрио на тавану. Ис-
револвера, које је Ракас касније предао Лисјаку.

Крајем 1942. Ракас је саопштио Мирку Стојановићу да је одређен на нови задатак, да покуша организовати рад за НОП у предузећима на Карабурми. Међутим, ускоро је уследила провала у технику МК која је почела 16. јануара 1943. хапшењем Аделе Шинко Вранић. Наиме, почетком јануара 1943. Лисјак ју је упознао са Милосавом Трајковићем, коме је поверио задатак да преко једног радника из пекаре „Соко“ снабдева неколико илегалаца са хлебом. Трајковић јој је три-четири пута донео хлеб и на једном од састанака са њим била је ухапшена. Божа Ракас је успео привремено да се склони, остајући без везе са Партијом. Немајући где да се крије, отишао је у стан Хусе Османлића, у Улици Рада Неи-мара број 48, где су га сачекали агенти и ухапсили 23. јануара 1943. године. Адела Шинко и Божа Ракас провалили су све станове у којима је била смештена техника а и чланове КПЈ који су радили на техници, па и Мирка Стојановића. Без обзира на признања, полицијска одлука је била драстична, да се „трајно елиминишу из друштва“.

Приликом њиховог хапшења откривено је склониште месне технике у коме је пронађено: 8 делова штампарске машине, једна бор-машина, три цака штампарских слова, један гештетнер и једна писаћа машина марке „империјал“, око 30 килограма штампарске хартије и два примерка V и VI главе Историје СКП(б).

Кад је почела провала у технику МК и кад је ухапшен Јанко Лисјак, код Мирка Стојановића је дошао Бура Гајић и саопштио да ће му он убудуће бити виша веза. Стојановић се састао неколико пута са Гајићем, који је намеравао да га укључи у другу врсту рада. У међувремену, полиција је ушла у траг Мирку Стојановићу и ухапсила га на циглани, у Вишњици, где се крио код Андрије Коласевића, чувара, у канцеларији циглане. Стојановић се лоше држао у полицији, па су похапшени сви код којих је не само станао него и са којима је радио. Осим тога, довео је полицију на састанак са Буром Гајићем, са којим се затекао Станислав Сремчевић и обојица су погинула у борби са полицијом.

Што се тиче технике Месног комитета СКОЈ-а она заправо није ни постојала, јер материјал за СКОЈ није посебно умножаван, али је од лета 1941. године постојала комплетна мрежа, од Месног комитета до скојевских актива по квартовима, за растурање материјала од интереса за СКОЈ. Техничар је био Драгутин Мокрањец, а помагао му је Бока Лазаревић, студент ветерине из Нише. Они су смештали материјал у кофере и делили га техничарима рејона и средњошколске омладике, а ови су даље имали техничаре за сваки актив, односно школу. Ти скојевци који су се бавили растурањем пропагандног и другог материјала били су ослобођени од других задужења.

Партијска пропаганда у поређењу са окупаторском и квислиншком пропагандом располагала је са скромним сред-

ствима, али је њен утицај био далеко већи. То се може тумачити само ослобођењем Београда, које, не само што је примало, него је и преносило писану или усмено саопштenu реч Партије, која је допирала до сваког родољуба кроз сва предузећа и установе. Она је била присутна скоро у свакој кући, а ретки су били случајеви денунцијације оних који су ширили пропаганду у корист народноослободилачког покрета. Било је неке прећутне сагласности и од стране грађана који су се држали пасивно, и у њима негде дубоко биле су скривене симпатије за НОП.

С друге стране, и сувише наметљива пропаганда окупатора и њихових сарадника наилазила је на неповерење и одбојност већине становника. Партијска пропаганда заснована на патриотској основи рушила је све класне предрасуде и била је снажан мобилизатор народних маса на линији народноослободилачке борбе.

Делатност КПЈ и СКОЈ-а од 22. јуна, а нарочито од 4. јула, била је сконцентрисана на војне активности, али ни једног тренутка није био занемарен свакодневни политички рад са грађанима, а посебно са омладином, што је био предуслов за проширивање базе устанка. На разним скуповима и састанцима са симпатизерима из редова грађана пред радњама за намирнице, на пијацама, у разговору са рођацима и друговима по становима, објашњавана је потреба оружане борбе против окупатора. У том свом настојању КПЈ и СКОЈ наилазили су не само на подршку, него се и велики број родољубивих грађана Београда укључио у ударне групе или у партизанске одреде око Београда. Тренутни порази и повлачење Црвене армије нису деморалисали КПЈ и њен оптимизам и вера у победу нису смањени.

У току јула 1941. ЦК КПЈ издао је два прогласа, 12. и 25. јула, који су знатно допринели ширини политичке линије КПЈ на стварању народноослободилачког фронта. За разлику од претходних прогласа, у њима се не само помиње совјетска власт, него се категорички пориче да се КПЈ бори за неке своје посебне циљеве, изузев оних који су у интересу поробљеног народа, а то је борба за слободу. Оба прогласа штампана су у илегалној штампарији Покрајинског комитета КПЈ за Србију, у којој је такође гоком јула одштампан „Пролетер“, орган ЦК КПЈ, број за април, мај и јун 1941. године. У Београду су ови штампани партијски материјали дељени партијским и скојевским организацијама и појединим грађанима.

Печат целокупној политичкој и војној активности партијске организације Београда до половине септембра 1941. давало је присуство Јосипа Броза Тита, генералног секретара КПЈ и чланова Политбироа Александра Ранковића, Ивана Милутиновића и Иве Лоле Рибара. Од самог почетка оружане борбе Титу је било јасно да она не може бити само ствар КПЈ и радничке класе него и најширих слојева народа. Зато он упорно инсистира, не само у Београду у лето 1941. него и касније на слободној територији, да се у борби против окупатора и њихових помагача окупе све антифашистичке и патриотске снаге и на тај начин створи широк и јединствен народноослободилачки фронт. Тито је народноослободилачку борбу сматрао основним чиниоцем обезбеђења јединства југословенских народа и националних мањина. У сваком значајнијем чланку, писму или упутству још 1941. он је истицао значај братства и јединства и равноправност народа за бу-

дућу победу народноослободилачког покрета, истовремено енергично осуђују дећи пример Независне државе Хрватске и др.

Он је још пре 22. јуна стугшо у Београду у контакт са појединим лево оријентисаним грађанским политичарима, као нпр. са др Иваном Рибаром из Демократске странке и др Драгољубом Јовановићем, секретаром Народне сељачке странке. КПЈ у том периоду има веома динамичну мобилизаторску улогу, са циљем да окупља појединце и групе које су вољне да се под руководством КПЈ боре против окупатора и повратка на стари друштвени систем. Касније, у току јула, постављају се контакти са представницима грађанских страна и приликом разговора третирају се као партнери, чак је КПЈ изражавала спремност да иде и на коалицију. Разговори Јосипа Броза Тита и Сретена Жујовића са др Иваном Рибаром завршили су се споразумом о сарадњи и укључивању демократске левице у народноослободилачки покрет. Међутим, разговори са др Драгољубом Јовановићем и лекаром Светиславом Живковићем, како је већ речено, нису дали резултате, јер се Јовановић на речима слагао, али ништа није учинио код својих присталица да се брже организовано укључују у народноослободилачки покрет, чак им је саветовао да остану мирни до пред крај коначног расплета. Од руководиоца Народне сељачке странке у Београду сарадњу са НОП-ом је прихватио само Душан Богдановић, новинар, и још неки њени прваци у унутрашњости Србије. Били су успостављени контакти и са припадницима југословенске републиканске демократске странке и групе „Напред“ са др Михаилом Илићем на челу, који није прихватио сарадњу, као и са другим виђенијим политичарима из удружене опозиције и појединцима из Српског културног клуба. Разговори су вођени и са неким социјалдемократима.

Током лета 1941. др Иван Рибар је разговарао са представницима групе „Напред“ Војиславом Вујанцем, адвокатом и демократом Славком Дуканцем, затим са левим земљорадницима Душаном Богдановићем и Животом Бермановићем о заједничкој борби против окупатора.

У почетку, резултати разговора тих представника НОП-а са појединцима из грађанских странака нису били завидни, јер су колебање и пасивност владали у грађанским демократским круговима. Кад се то увидело, КПЈ се све мање оријентисала на разбијене грађанске партијске врхове, а све више на народне масе, које су све више приступале НОП-у, усвајајући платформу народноослободилачке борбе.

Покрајински комитет КПЈ за Србију је, почетком августа 1941, и даље инсистирао на стварању заједничког комитета, односно одбора народноослободилачког фронта, који су имали да повезују и укључују у своје редове присталице свих бивших грађанских партија, које су се изјашњавале за борбу против окупатора. Што није дошло до потпунијег остварења народноослободилачког фронта у 1941. узроке треба тражити у постојању четничког покрета Драже Михаиловића.

Управо у току јула у Београду почињу своју политичку акцију разне четничке групације, па и четници Драже Михаи-

ловића. Они настоје да убеди грађане да је сувише рано за оружану акцију против окупатора, да треба сачекати да немачке трупе буду потучене на главним бојиштима у Европи и Африци, па тек онда предузимати оружане нападе против окупатора. Ако се отпочне са борбом раније, сматрале су ове четничке групе, српски народ ће бити изложен репресалијама и биолошком уништавању.

Офанзивни карактер народноослободилачког покрета, који се манифестовао кроз бројне диверзије у Београду, принудио је буржоаске политичаре да се почну постепено окупљати са намером да се супротставе КПЈ и НОП-у у целини. Неки од ових политичара великосрпске оријентације, као Перо Слијепчевић, професор Универзитета, Младен Жујовић, адвокат, Војислав Вујанац, адвокат, Милош Секулић, адвокат и други, одлазили су код Драже Михаиловића на Равну гору ради консултација. Тих дана почео се у Београду формирати политички одбор који је имао амбиције да постане политичко руководство четничког покрета Драже Михаиловић. Припадници четничког покрета, који је био у иастајању, са недовољно јасним циљевима сем да треба задржати капиталистички друштвени систем са монархијом на челу, ширили су пропаганду да још није време за оружану борбу и тиме директно помагали окупатору.

Насупрот њима, чланови КПЈ и СКОЈ-а објашњавали су перспективе и потребу најоштрије борбе против окупатора без одлагања и оклевања. У тој политичкој акцији тумачења линије НОБ-е веома значајну улогу одиграо је „Пролетер“ за март, април и мај 1941. Овај троброј „Пролетера“ познат је по томе што су у њему објављени закључци са Мајског саветовања КПЈ почетком 1941. у Загребу, које је формулисао Тито и то је једини писани извор о том саветовању, на коме су положени темељи политичке платформе КПЈ у НОР-у и револуцији.

У Београду су сви чланови Партије и СКОЈ-а, а и симпатизери, били обузети основним циљем — борбом против окупатора. Свако од њих је, самоиницијативно или по задужењу, око себе стварао одређену групу лица са којом је најпре разговарао о политичкој ситуацији а затим јој давао одређене мање задатке, као што су прикупљање прилога за НОФ и одређених информација, а потом све сложеније задатке и кад би испунили све задатке, примани су у Партију или СКОЈ.

Концепција КПЈ о широкој ослободилачкој борби у којој свако треба да учествује без обзира на национално, политичко, верско или друго опредељење, нашла је плодно тле у повећаном антифашистичком расположењу и пробуђеном патриотизму у већем делу народа, који се није могао помирити са окупацијом. Призивани су истакнути јунаци и вође из прошлости свих југословенских народа, долазило је до изражаја русофилство па и панславизам, који су били присутни не само у свести сељаштва него и разних слојева грађанства, а све је то било појачано, па и убрзано Хитлеровом деградацијом словенских народа.

У току јула 1941. генерални секретар и врховни командант Тито пажљиво је пратио ток борби партизанских одреда

и између осталог добро уочио расположење народа за борбу против окупатора, па је крајем јула у вили Ненадовића одлучио „да се слију читави устанци и заостри борба са окупаторима и издајницима", односно да се створи слободна територија у западној Србији и Шумадији. Своју одлуку Тито је саопштио Главном штабу НОП одреда за Србију и Покрајинском комитету КПТ за Србију, који су одмах прионули на посао да остваре ову Титову идеју, која је реализована за непуна два месеца, што је омогућило Политбироу ЦК КПЈ и Главном штабу НОПОЈ да изађу на слободну територију и одатле наставе са непосредним руковођењем устанка у земљи.

Београд је већ у првих 6 недеља после напада нацистичке Немачке на Совјетски Савез иостао поприште историјских догађаја изузетно важних за даљи развој народноослободилачког устанка, а његове улице поприште борби за уништење окупатора и њихових сарадника.

Успешним политичким акцијама и пропаганди КПЈ у Београду знатно је допринела штампарија ЦК КПЈ, која је про радила почетком августа 1941. године. Њен рад је почео штампањем првог броја „Билтена" Главног штаба народноослободилачких партизанских одреда Југославије, које је завршено 10. августа. Појава првог броја „Билтена" Главног штаба народноослободилачких партизанских одреда Југославије био је велики успех КПЈ и НОП-а у целини. У овом броју штампани су значајни документи, између осталог упутства „Задатак народноослободилачких партизанских одреда", које је написао Тито, у коме се поред организације одреда и њихових борбених задатака указује и на друштвенополитички карактер народноослободилачког покрета, који предводи КПЈ, и да све борбе против окупатора треба претварати „у опште-народни устанак свих народа Југославије". У истом броју први пут је објављена популарна парола „Смрт фашизму — Слобода народу", која је остала основни поздрав партизана и јединица народноослободилачке војске у Југославији за све време рата. Тито је захтевао да му шаљу извештаје о борбама партизанских одреда из свих крајева Југославије, па је те извештаје редовно објављивао. Тако је „Билтен", поред директивног карактера, на својеврстан начин био огледало раста ослободилачке борбе и револуције и објективни приказивач злочина и терора окупатора и њихових помагача. Тито је сам уредио првих шест бројева „Билтена" пре одласка на слободну територију, пишући при том велики број уводних и директивних чланака.

„Билтен" је најпре доспевао у београдске партијске и скојевске организације, а и до осталих грађана, а затим је растуран у све крајеве Југославије. Пошто је издаван у ограниченом броју примерака, умножаван је у локалним техникама партијских организација и партизанских одреда. „Билтен" је одиграо веома значајну улогу у ширењу истине о народноослободилачком покрету и извршио политички и мобилизаторски утицај на јавност не само Београда, него и целе земље.

По доласку на Равну гору са групом официра, подофицира и војника, половином маја 1941. године, Дража Михаиловић је током маја успоставио везе, преко родбине у Београду, са бившим официрима, затим са Миланом Аћимовићем и Димитријем Љотићем. Крајем маја одлучио се на стварање организације на територији Србије. У ту сврху формирао је штаб на Равној гори, коме је дао назив Команда четничких одреда, а затим је један број официра послао на терен, између осталог и у Београд, са упутствима да што пре успоставе везе са бившим ратницима и угледним домаћинима и да им објашњавају циљеве четничког покрета. Ови Дражини изасланици требало је да осигурају везе са општинским управама, жандармима и полицијским властима и да припреме спискове лица способних за војску, који нису заробљени, тако да све буде спремно за одлучујући тренутак, кад буде дат знак за мобилизацију.

За Београд и друге веће градове дате су инструкције да се убацују присталице на одговарајућа места у разним надлештвима, да се прати рад непријатеља и прикупљају подаци о њему и да се организују одбори за финансијско помагање покрета.

Дража Михаиловић је крајем јуна 1941. донео одлуку о формирању мањих одреда, који су у почетку, поред личног обезбеђења Дражиних делегата, имали и пропагандни карактер. Међугим, прво писмено наређење о формирању оружаних одреда и о њиховим задацима издао је Дража Михаиловић тек у августу 1941, кад су партизански одреди увелико дејствовали.

Дража Михаиловић је опуномоћио мајора Жарка Тодоровића, кога је именовао за првог четничког команданта Београда још у мају 1941. и овластио га да формира свој штаб. Прве непосредне везе грађански политичари из Београда успоставили су са Дражом у јуну месецу, међу њима и шефови српског културног клуба Драгпша Васић, председник клуба, адвокат и књижевник, бивши члан Републиканске странке, затим адвокат др Младен Жујовић, потпредседник клуба, Властимир Петковић, секретар клуба и уредник листа „Српски глас“, др Војин Андрић, председник омладинске секције Српског културног клуба, и др.

За активност и намере Драже Михаиловића у почетку су се заинтересовали неки водећи људи земљорадничке странке, као што су Лазар Тркља, секретар главног одбора земљо-

дешничке странке, др Милош Секулић, члан руководства, Живота Тодоровић, Љуба Поповић, Мате Русковић и др. На Равној гори Дражу Михаиловића су посећивали и чланови Главног одбора демократке странке, између осталих Бранислав Иконић, судија, Миодраг Живановић, адвокат, Драгољуб Лазић, апотекар, Петар Милановић итд. У име југословенске републиканске странке са Дражом Михаиловићем су разговарали др Војислав Вујанац, адвокаг и Бора Раденковић, инжењер.

Посебно интересовање за активност Драже Михаиловића показивала је политичка група „Иапред“. Од њених чланова одлазили су на Равну гору Никола Распоповић, адвокат, Властимир Лучић, професор Универзитета, Александар Вучићевић, адвокат, др Божидар Марковић, млади професор Универзитета и други. Равну гору посетили су и неки професори Универзитета који су заступали великосрпске идеје, као др Перо Слијепчевић, др Милан Жујовић и др Драгослав Странјаковић.

Најживља комуникација Драже Михаиловића била је са генералима и официрима у Београду који су избегли заробљеништво. Његову прву обавештајну групу чине поручник Славко Пипан и капетан Ненад Митровић, затим успоставља везе са пуковником Браниславом Пантићем, потпуковником Драгославом Павловићем и пуковником Јованом Тришићем, а још у мају и јуну са мајорима Бошком и Жарком Тодоровићем.

Међу првима у Београд са Равне горе шаље Владимира Ленца, једног од вођа Љотићеве омладине, који покушава да повеже Дражу Михаиловића са Љотићем, који нуди Дражи у јулу 1941. да дође на разговоре у Београд и шаље му 5.000 динара, што Дража обазриво одбија. Знатно садржајнија и најбрже успостављена веза Драже Михаиловића била је са Миланом Аћимовићем, који је још у јуну интервенисао код Немаца да групу око Драже Михаиловића на Равној гори оставе на миру. Штавише, Аћимовић је покушао да закључи споразум са Дражом Михаиловићем сличан оном који су Немци склопили крајем августа са Костом Пећанцем. Касније ће Немци преко Аћимовића покушати да утичу на акције Драже Михаиловића, али остаје чињеница да до августа 1941. Немци остављају Дражу на миру.

Тек почетком јула 1941. почиње се стварати језгро организације ДМ у Београду, а њу сачињава једна група официра која је избегла да буде заробљена, крила се од Гестапоа и немачких команди. Повезивањем са Дражиним штабом на Равној гори, од кога су примили упутства за рад, почело је њихово међусобно повезивање и стварање тајне четничке организације у Београду. Преко ове организације Дража Михаиловић је успоставио везу са турском и америчком амбасадом и преко неких службеника ових амбасада створио прве канале за одржавање веза са Цариградом, куда су у лето 1941. упућивани извештаји енглеској војној обавештајној служби. Прву везу са Цариградом успео је да успостави мајор Жарко Тодоровић. Преко турске амбасаде и Лисабона упутио је поруку председнику краљевске избегличке владе, генералу Душану Симиовићу, почетком августа 1941.

Четнички војни штаб за Београд носио је ознаку штаб број 2 и формиран је још 1941. године, док је цивилни штаб образован у пролеће 1942. године. Сваки од ових штабова имао је своју обавештајну службу, с тим што је штаб четничке команде Београда једноставно преузео војнообавештајну службу, коју је организовала једна група официра непосредно после окупације Југославије, а који су углавном сарађивали са британском и француском обавештајном службом.

Упоредо са војном активношћу, четнички покрет Драже Михаиловића покушава да делује и политички. На том плану у почетку није било јасних концепција код групе официра са ДМ на челу, владало је незадовољство и према грађанским странкама и према влади генерала Симовића, и у почетку се о четницима говорило као о војном покрету а одрицао му се и политички карактер. Међутим, са избијањем устанка под руководством КПЈ и четнички покрет Драже Михаиловића покушава да формулише своје политичке циљеве. У ту сврху у току августа 1941, на захтев Јазара Тркле, Дража Михаиловић је наредио да се у Београду формира један политички одбор састављен од представника националистички оријентисаних политичких, културних и омладинских организација, који би му послужио као саветодавни орган за значајна политичка питања. Састанак на коме је формиран овај одбор организовао је Дражин пријатељ Лазар Тркла, а у одбор су ушли представници следећих грађанских странака и организација: У име Радикалне странке — Видан Благојевић, адвокат, Демократске странке — Мнодраг Живановић, адвокат, Земљорадничке странке — Јово Поповић, Српског културног клуба — Стеван Станковић, Учитељског удружења и Савеза патриотских друштава — учитељ Димник, Омладинског фронта за одбрану отаџбине — Милнја Јањићијевић, београдске трговачке омладине и питомаца „Привредника“ — Миливоје Матић, приватни чиновник, и Савеза сокола Владимир Белајчић, први заменик старешине.

У току свог кратког постојања овај одбор је сачинио политички програм, који одише великосрпским циљевима. Тај програм, између осталог, предвиђа омеђивање српских земаља и чишћења тзв. српских територија од несрпског становништва, пре свега од Муслимана, у првом реду у градовима и попуњавање градова „свежим српским елементима“. Циљ тог програма је „јака и хомогена српска јединица, политички и економски способна за живот“. Програм је оптерећен искључиво национализмом, а ништа не предвиђа у погледу унутрашњег, политичког и социјалног уређења.

Четнички покрет као продукт грађанске класе био је класно условљен и није се могао издигнути изнад интереса своје класе. Иако је у почетку тражио свој пут, није било сумње на коју ће се страну одредити, мада је водио разговоре са свим војним и политичким снагама у Србији, пре свега са квислинзима, потом са НОП-ом и најзад са окупатором.

Кад је реч о грађанским снагама у Београду у том тренутку, треба напоменути да су, поред старе државне администрације, која се ставила у службу окупационих власти, сви остаци грађанских странака били још у некаквом пасивном

стању ишчекивања догађаја. Оии се нису опредељивали за народноослободилачки покрет али се још пису ни потпуно диференцирали од њега, сем поменутог политичког равнoгoрског одбора.

Оваквом политичком одбору четника Драже Михаиловића у Београду, који су сачињавали представници грађанских страна и организација, супротстављао се Драгиша Васић, који је у августу 1941. дошао у Дражин штаб на Равној гори. Драгиша Васић имао је сасвим друге политичке концепције. Он је сматрао да равнoгoрски покрет треба идејно и у пракси да обједини цео народ, без обзира на политичке странке. Међутим, томе су се супротстављали, пре свега, прваци Земљорадничке странке са којима се Дража Михаиловић повезао преко Лазара Тркље, а преко Жарка Тодоровића ступио је у везу са Драгољубом Јовановићем, професором Универзитета, у лето 1941. године.

Вест о формирању равнoгoрско-политичког одбора у Београду изазвала је подозривост код обавештајних и полицијских служби окупатора и квислинга, па су чланови овог одбора Миодраг Живановић и Јово Поповић ухапшени, а мајор Радослав Бурић и Лазар Тркља, председник овог одбора, отишли су из Београда у четничке одреде. Њиховим одласком престао је да постоји овај одбор.

Од иојединачних веза са Аћимовићем и Љотићем и другим сарадницима окупатора, Дража Михаиловић је после формирања Недићеве владе ирешао на званичне разговоре. Од 2. до 4. септембра 1941. године у Београду вођени су разговори између Недића и делегације Драже Михаиловића у којој су се налазили пуковник Живојин Бурић, мајор Александар Мишић и мајор Радослав Бурић. Разговарало се о сређивању ситуације у Србији, односно заједничкој борби против партизанских одреда, затим о успостављању веза Драже Михаиловића са Немцима због давања новчане помоћи четничком покрету, а кад се умири Србија да се то исто учини у Босни и Црној Гори. У току два дана, колико су трајали разговори, израђен је план координираних војних операција недићевских одреда и одреда Драже Михаиловића против партизана у западној Србији. Овај план пао је партизанима у руке приликом хапшења мајора Марка Олујевића и поручника Славка Пипана, 8. септембра у Белановици.

Преко Београда Дража Михаиловић је одржавао везу са Костом Пећанцем. Између њих двојице у почетку је постојало ривалство. Насупрот четничком покрету Драже Михаиловића који је био у експанзији, четнички покрет Косте Пећанца почео је да стагнира, нарочито иосле склаптања уговора о сарадњи са Немцима крајем августа 1941, када је Пећанац изгубио сваки углед код народа. То је омогућило Дражи Михаиловићу да претекне свога ривала у руководству четничког покрета, али он још увек није био довољно снажан да ликвидира утицај Косте Пећанца и привуче његове одреде у јужној Србији на своју страну, па је половином септембра 1941. у Београду склопљен споразум између представника и једног и другог четничког покрета о заједничкој борби против пар-

тизанских одреда и о разграничењу терена на којима ће дејствовати сваки од покрета појединачно.

Већ у септембру 1941. године било је јасно на коју ће се страну одредити Дража Михаиловић, јер је дошло до спреге свих буржоаских снага у борби против народноослободилачког покрета. Без обзира што је склапао уговор против НОП-а,

он је и даље са НОП-ом водио преговоре о сарадњи. Ту противречну позицију Дража Михаиловић није могао дуго задржати јер се убрзо и јавно сврстао у табор српске реакције за вођење борбе против НОП-а. Међутим, ни уједињени фронт српске буржоазије у служби окупатора није могао задржати лавину устанка.

„Постаје сувише врело лето у овоме граду на југу Европе“, тако је укратко закључио писмо немачки мајор авијације Хелмут. „Већ два месеца овде праште револвери и горе наши камиони. Не знам шта хоће с тим њихови фанатични дечаци када пале новине и гараже или када врше атентате на војнике.“ Овим речима мајор Хелмут изражавао је не само страх него и беспомоћност немачких војника, коју су осећали у августу 1941. у Београду, јер све репресивне мере које је употребила немачка војска и полиција уз помоћ својих сарадника нису могле да зауставе талас ослободилачких акција у Београду и Земуну.

Борбене акције настављене су и у августу. На дан 1. августа око 5 часова изјутра експлодирала је паклена машина у столарској радионици „Узор“ власника Армина Бетга, фолксдојчера, у Гарашаниновој улици број 47 (Светозара Марковића), која је радила за немачку војску и у којој су били запослени углавном фолксдојчери. Радионица је изгорела до темеља, а са њом огромна количина столарског материјала и готовог намештаја, који је био припремљен за транспортовање у Немачку. Полиција је посумњала да је то учинио калфа Крста Еатовић, који је непосредно пре експлозије боравио у радњи, а крај његове тезге пронађено је 6 летача и још 18 које је дао шегрту фолксдојчеру на чување. Еатовић је припадао борбеној групи Миленка Томовића, чиновника. У тој групи били су још Марица Медан, политирка, Стеван Недељковић, браварски шегрт, Јосип Буковац, столарски шегрт, Миролjub Вујичић, браварски калфа, Геза Гомбош, паркетар и Милован Јовановић, столарски шегрт. Сви су се они налазили у бекству. Једини је ухваћен и саслушан Рајко Томовић, који није признао да је припадао овој групи, али га је Гестапо, да не би ометао истрагу, спровео у концентрациони логор на Бањици у трајању од 6 месеци.

Акције су пренете и на београдска предграђа, која су била насељена претежно радницима. Тако је у макишком насељу 3. августа између 6 и 8 часова изјутра пресечен један телефонско-телеграфски стуб и на тај начин покидане везе у овом крају. Група скојеваца IX београдске мушке гимназије, коју су сачињавали: Јован Гајгер, Радован-Бата Носић и Велизар Стевановић, истог дана пресекла је тестером, коју им је дао Александар Шокорац, бандеру 156 у Малом Мокром Лугу. Пошто је са централе уочено да је до прекида телефонских линија дошло код Малог Мокрог Луга, послата

је полицијска потера. У међувремену, омладинци су се враћали са успешно извршене акције поред општине у Малом Мокром Југу. Ту је покушао да их заустави један сарадник окупатора и омладинци су се разбежали на разне стране, али је полиција успела да ухапси Јована Гајгера, ученика VII разреда гимназије. После овог хапшења Радован-Бата Ђосић прешао је у илегалност и крио се по Београду настављајући са акцијама, а Велизар Стевановић је отишао у Мачвански НОП одред.

У ноћи између 4. и 5. августа група омладинаца покидала је телефонске жице у селу Миријеву. Ударна група радника металаца припремила је 5. августа око 8 часова ујутру атентат на познатог полицијског агента Светозара Вујковића, који је од стране окупатора био именован за шефа концентрационог логора на Бањици. Групу су сачињавали: Радомир Марковић-Гембеш, Драгослав Божић-Шон, Цане Вићентијевић, Михаило Франчези и Милан Посавац. Сваког дана Вујковић се возио у приколици мотоцикла Авалским друмом и код Шарене ћуприје скретао према логору. Пошто је на том месту успоравана возња, ударници су одлучили да га ту сачекају и изврше атентат. Распоредили су се дуж пута, тако да ако га један промаши може да га сачека други. Кад је наишао Вујковић, најпре је бацио бомбу Франчези, Божићу се заглавио метак у револверу, док су Марковић и Вићентијевић испалили неколико хитаца и убили возача, а ранили Вујковића, па се потом разбежали на разне стране. Следећег дана

Плакат Војислава Нановића „Смрт фашизму — Слобода народу”,

немачка и специјална полиција и полицијски органи XI кварта блокирали су тај део Београда од 4 до 10 часова пре подне. Ухапшено је 21 лице и приведено у одељење специјалне полиције на Обилићевом венцу, али међу њима није било учесника у наведеној акцији.

Један немачки аутомобил којим су вођени немачки подофицири, који су се налазили у патроли на периферији Београда, имао је дефект 5. августа пре подне крај макишког насеља на путу Београд—Обреновац. Испоставило се и да су ио друму били разбацани „јежеви“ који су оштетили гуме. Тога дана улице су биле засуте овим „јежевима“, нарочито оне прометније, као и простори испред немачких гаража. На тај начин оштећене су 22 аутомобилске гуме.

Истог дана десетина радника омладинаца из Раковице запалила је око 100 снопова пшенице на имању манастира Раковице, у којем су немачке окупационе власти држале заточеног српског патријарха Гаврила Дожића. Очекивало се да ће ватра обухватити барутни магацин који се налазио у близини, али до тога није дошло, јер су послуга манастира и жандарми раковичке станице угасили пожар.

У први сумрак 5. августа код панчевачког моста иза насипа испалено је из две пушке 15 метака на немачког поручника Курта Валдмана и полицијског инспектора Кришмана, који су се враћали аутомобилом из Београда у Панчево. Немачка полиција и војничка стража на служби код понтонског моста претражиле су терен одакле се пуцало, али никог нису успеле да пронађу.

Истог дана полицијски агент Живојин Јовановић пошао је у Горничевску улицу број 3, да би ушао у траг Стевану Дукићу и Љубици Велебит, али тамо није ништа нашао. У повратку неко му је на улици проказао Јулишку Салај, коју је ухапсио и повео у затвор. Кад је то видео скојевац Живојин Безановић, кројачки радник, јурнуо је на агента и успео да ослободи Јулишку, али је Жика Јовановић уз помоћ неких пролазника успео да савлада Безановића и одведе га у затвор.

Велики број акција припадника НОП-а у овом периоду принудио је немачку и домаћу полицију да се огорчено бране, јер су за њих београдска партијска и скојевска организација биле још велике непознанице. Они су насумце ударали, али још нису успели да открију ниједну организацију. Зато су ужурбано ширили мрежу својих агената, које су на разне начине покушали да убаце у редове НОП-а. Штавише, немачки летећи амбасадор Везенмајер, који је организовао проглашење НДХ, дошао је почетком августа у Београд да организује убацивање агената међу руководство КПЈ. Међутим, овог пута његова мисија се завршила безуспешно. Ипак, полицијски агенти успели су да заврбују један број људи, нарочито у предузећима, да прати расположење и активност радничке класе, свесни да им отуда прети опасност. Полиција је такође обавезала све настојнике по кућама да обавештавају агенте о свему што се догађа у кући и да пријављују све што би могло да изгледа сумњиво. Стога је разумљиво што су се на удару НОП-а у Београду нашли у првом реду полицијски агенти на које ударне групе почетком августа почињу да врше

Тако је 6. августа, при повратку са посла, извршен атентат на радницу Милку Вукелић испред куће у Улици бана-Лагиње број 2 (Чича Романијски), која је тешко рањена са три хица из револвера, јер је потказивала полицији чланове КПЈ у штофари Владе Илића. Ову акцију организовао је Милош Матијевић-Мрша, а извршила је ударна тројка са Карабурме — Борисав Јовановић, Сретен Бошковић и Војислав Ацић.

Недељу дана касније био је извршен атентат на полицијског агента Животу Јеремића, који је организовао хапшење Драгутина Стојнића, Милорада Маљевића и Александра Тодоровића. Атентат су покушали да изврше кројачки радници Јован Јанковић и Милић Миљановић. Сачекали су га у Улици краља Александра (Булевар револуције), у близини Берма. Међутим, обојици су пиштољи били неисправни и нису опалили. То је искористио агент уз помоћ још једног издајника и успео да ухапси Јанковића, који је после три дана обешен на Теразијама.

Ови и други атентати принудили су немачке официре и војнике и домаће полицијске агенте да се не крећу сами нарочито у јутарњим и касним вечерњим часовима, штавише полицијски агенти су се на посао изјутра и при повратку са посла превозили аутомобилима.

Атентати на полицијске агенте нису смањили број диверзија. Тако су 6. августа поподне око 18 часова на углу Гетеове (Рузвелтова) и Краљице Марије (27. марта) код кафане „Жагубица“, Александар Павловић-Караш и Драгољуб Младеновић, радници у фабрици „Моравија“, напали једна коњска кола са сеном на којима су се налазила два немачка војника. Успели су да запале сено које је допола изгорело. Готово у исто време ударна група коју су сачињавали: Станислав Оцковић, Зоран Жујовић и Алексије Зечевић, запалила је немачки камион између Владетине и Краљице Марије улице (27. марта).

Два дана касније београдски ударници изазвали су два пожара у немачким војним зградама. Око 9 часова 8. августа избио је пожар у згради школе коју су Немци претворили у касарну, и у којој су држали тајну радио-станицу. У згради је била запаљена већа количина сламе која се налазила на поду. Немци су на лицу места ухапсили неколико лица, једно од њих покушало је бекство, па су га ранили и пренели у болницу на лечење. Нешто касније истог дана почео је да гори кров на згради војне Аутокоманде. Док су стигли ватрогасци, изгорео је један део крова.

Да би открио намере припадника НОП-а у Београду, Гестапо је прислушкивао разговоре, па је између осталог 9. августа открио да се припрема бацање експлозива из воза на фабрику хартије Милана Вапе и одмах потом је упозорио специјалну полицију да предузме потребне мере да се то спречи. За ову намеру осумњичен је Стеван Гранић, графичар.

У центру града 11. августа је једна група ударника успела да прекине све телефонске водове, а друга група у Звечанској улици извела је ситну диверзију на тај начин што

је једну дебелу жицу пребацила преко телефонских жица и изазвала кратак спој, а з

Код опсерваторије на путу од Улице војводе Пећанца (Вељка Дугошевића) ка Звездари, 12. августа полицији непозната лица пресекла су телефонски стуб и девет жица. Дан касније, у Жаркову на месту званом „Камен мајдан“ пресечена су два телефонско-телеграфска стуба. Ову саботажу извршили су скојевци са Чукарице: Владимир Дујић, Коста Петковић, Слободан Станчић, Бранко Блашковић, Живојин Недовић и Душан Голубовић и успели да побегну.

Међутим, следећи покушај исте групе скојеваца да пресече стуб 16. августа у Жаркову био је безуспешан. Жандармеријска патрола ухватила је на делу Косту Петковића, металостругара и Слободана Станчића. Они су одали не само учеснике него и организаторе ових акција омладине са Чукарице, Драгана Маузера и Стеву Каравују, које полиција није успела да пронађе. Полиција је похапсила неколико омладинаца, између осталих Владимира Дујића, дреера, Бранка Блашковића, типографа, Слободана Стаменковића, металског радника, Александра Вучковића, ученика средње пољопривредне школе. Над њима је вођена истрага, али већина је успела да се спасе из затвора специјалне полиције.

На путу Београд—Смедерево 12. августа, између 8. и 11. километра, једна ударна група покушала је да обори телефонско-телеграфски стуб. Полиција је посумњала да је то учинила скојевска група Драгутина Стојнића и Живојина Безановића, кројачких радника, који су били ухапшени почетком августа. Скојевци око Цветкове пијаце 13. августа покушали су да ликвидирају агента Живојина Јовановића, који је учествовао у хапшењу скојеваца са овог терена. За вођу групе која ће то извршити Стеван Тодоровић је одредио Душана Рајкова, кројачког радника и још двојицу младића — Милана Бранковића, кројача и Василија Тодоровића, столарског радника. Ударна група се тог дана, у 7 часова изјутра, распоредила испред стана агента у Господара Вучића улици број 220. Међутим, одједном су се из Добрилине улице појавили полицајци и изненада пришли Рајкову. Кад је то видео, Радован Носић који је био у обезбеђењу одмах је сигнализирао осталим члановима групе да се што пре удаље, а он је на бициклу одвезао Стевана Тодоровића. Душан Рајков, члан кварталског актива СКОЈ-а и секретар СКОЈ-а за подручје око Цветкове механе био је ухапшен. Хапшење Драгана Стојнића, секретара СКОЈ-а за кварт од ЈТиповог лада до Смедеревске и Миријевске трошарине 8. августа, затим Живојина Безановића и Душана Рајкова представљало је озбиљан ударац СКОЈ-у на Звездари, али није успорило његов рад на овом терену. Све су их страховито мучили у полицији а нарочито Драгана Стојнића који је важио као вођа саботажне групе „Звездара“, једне од најактивнијих.

Изјутра 13. августа око 5 часова београдски илегалци убили су три флаше са запаљеним бензином у гаражу Георги Штерна у Браничевској улици бр. 4, где се налазило више немачких аутомобила. Оштећен је један аутомобил. Увиђај је вршила српска и немачка полиција. Власник гараже је осум-

њичио Драгомира Шведића, свога намештеника, И он је ухапшен.

Поједнне ударне групе изводиле су праве партизанске акције у непосредној близини Београда. У ноћи између 13. и 14. августа, 8 наоружаних ударника упало је у рудник „Црвени брег“ под Авалом у рипањској општини. Ударници су ранили чувара, а једног радника везали, а затим су ушли у магацин и однели око 100 кгр експлозива „амонал“, око 100 фитиља за паљење мина и 500 комада каписли. Према сећању учесника, у овој акцији су учествовали Мирослав Букумировић, Милија Цветић и други. Експлозив је коришћен за акције у граду, а слат је и околним партизанским одредима.

Партијска ћелија са Звездаре, чији је секретар био Михајло Пјевац, припремила је са радницима фабрике „Беометал“ у Улици краља Александра 403 (Булевар револуције), минирање ове фабрике. У њој су се производили метални чланци за реденике за противавионску митраљеску муницију, а фабрика је тренутно радила за румунско ваздухопловство. Михајло Пјевац и Анка Кумануди разговарали су о томе са омладинцем Валентином Чебокли, који је радио као алатничар у тој фабрици. У фабрици је било запослено 65 жена, 46 мушкараца радника и 20 чиновника. Чебокли је успео да изјутра, 14. августа, уђе у одељење за каљење челика и да за пет минута постави експлозив испод једне фуруне, мада је било договорено да га поставе на више места за што није било времена, а потом се изгубио из фабрике. У 6,33 часова одјекнула је снажна детонација али није причинила велику штету, сем што је резервоар за уље пробијен, тако да је уље исцурело и попуцало је свих 14 прозорских стакала под притиском, чиме је причињена штета од око 6.000 динара. Да је уништена фуруна за каљење челика рад би у фабрици морао бити обустављен. Како Гестапо није успео да ухвати Чебоклија, јер је напустио Београд, ухапсио је Романа Фурлана код кога је станова, и Алојза Антонића, који је препоручио Чебоклија да буде примљен на рад у фабрику.

Диверзантске акције и атентате пратила је маса плаката антифашистичке садржине. У великом броју улица, између осталог, биле су исписане пароле са следећом садржином: „Живела народна борба“, „Нншта окупаторима“, „Напоље са окупаторима“, „Смрт фашизму“, „Доле са фашизмом“, „Живела совјетска Русија“, „Нов поредак значи глад“, „Живела република“, „Смрт издајницима петоколонишима“, „Живели наши партизани“, „Осветићемо наше другове“.

Половином августа извршен је покушај паљења радионице за вулканизирање гума „Вулкан“ у Улици књегиње Зорке 95 (Ивана Милутиновића), која је радила за немачку војску. Диверзију су извршила два омладинца. Пожар је брзо локализован. Друга диверзија, такође 15. августа, била је успешнија. Запаљено је сено државног завода за производњу ветеринарских инјекција и лекова, које је било смештено на земљишту бивше марвене болнице Дунавске дивизијске области на Бањици. Том приликом уништено је око 2.000 кг сена и око 2.500 кг сламе. Истог дана је један полицијски агент нападнут од три ударника, од којих је један ухапшен.

КПЈ и сарадника, почиње да окупља и да јој даје задатке у вези са народноослободилачком борбом Василије Медан. Ту групу сачињавали су: Јован Јовановић, Борђе Јовановић-Јарац, Предраг Вијоровић, Стипе Пекић, Душан Јерковић и Душан Мијатовић. Они су од августа 1941. све чешће одржавали састанке на којима им је Медан објашњавао политичку и војну ситуацију и потребу давања прилога за Народноослободилачки фонд. Тај се круг у јесен 1941. проширује на Милана Ристића и Војислава Васиљевића.

И у Земуну у првој половини августа изведен је велики број акција хемијским средствима. Земунски диверзанти у овом периоду извршили су акцију у немачком магацину са кожом и том приликом изгорело је око 20 вагона коже. Своје диверзије земунски омладинци усмерили су на авионе и складишта бензина и муниције. Партијска организација у фабрици „Телеоптик“ организовала је систематску саботажу производње авионских инструмената. Уместо 100 стерохоризоната према плану, месечно је произвођено свега 20, међу којима је било и неисправних. Из фабрике „Змај“, комунисти и скојевци су, по цену животне опасности, скоро свакодневно поред немачких стражара износили муницију и бомбе, а једна група је изнела расклопљен митраљез, који је касније пренет партизанима у Фрушкој гори. У складишту исте фабрике илегалци су подметнули експлозију у сандуке са демонтираним деловима авиона који су чекали на транспорт за Немачку. Том приликом уништена је знатна количина ових делова.

Непознати ударник убацио је запаљиву смесу у сандук са муницијом у подземном склоништу бивше фабрике „Рогожарски“, преко пута земунског аеродрома. Експлозија је била тако јака да је бетонске стубове на улазу у складиште одбацила на око 300 метара, а на околним зградама су полупана стакла. Том приликом експлодирало је 12 авионских бомби од чије детонације је погинуо немачки стражар.

У Земуну су, као и у Београду, паљена немачка возила. Тако је члан КПЈ Сава Мићић запалио једну приколицу на којој су превожени радници до аеродрома, док су две девојке запалиле један камион у центру Земуна код Католичке цркве. Нарочито је у августу уништено пуно телефонско-телеграфских стубова између Земуна и Новог града, као и између Земуна и Земун-поља. Тако је 18. августа оборено 8. стубова, 22. августа 2, а 28. августа такође 2 стуба. Група диверзаната коју су сачињавали: Коста Драгичевић, Борђе Коларић и Стеван Берко у августу 1941. исекла је надземни војни кабл у Душановој улици.

Окупаторским штабовима и командама њихових трупа у Србији већ је почетком августа било јасно да постојећим војним и полицијским снагама неће моћи да савладају устанак. Заго је већ тада генерал артиљерије Паул Бадер, командант немачких посадних трупа у Србији, тражио од немачке врховне команде у Берлину да пошаље војна појачања у Србију или бар полицијске батаљоне. Сличне захтеве упутио је и командант југоистока да се појачају посадне трупе у Србији додељивањем нових батаљона трећепозиваца.

Немачка врховна команда, не схватајући још увек довољно ситуацију у Србији, одбила је ове захтеве и наговестила само појачање 562. батаљона у Београду, на тај начин што ће се у оквиру овог батаљона образовати још две чете.

Командант југоистока је 10. августа самоиницијативно послао немачким окупационим снагама у Србији једну оклопну јединицу у јачини чете, коју су сачињавала возила из ратног плена и 220. противтенковски дивизион 164. дивизије. Са њим је крајем августа стигао и 3. батаљон 433. пешадијског пука.

Фелдмаршал ЛТист био је принуђен још једном да посети Београд 13. августа, где је у оклопном вагону поново конферписао са немачким официрима из штаба команданта Србије о мерама које треба предузети за угушивање устанка.

Код немачких војних и других руководиоца у Србији још се није био искристалисао јасан став о томе на који начин сузбити и угушити устанак. Изасланик спољних послова у Београду Феликс Бенцлер није био за примену мера репресалија, за шта су се залагали војни команданти и Гестапо. Он је истицао да је услед страха од репресалија један део мушког становништва побегао у шуму, чиме су „комунисти добили неочекивани прилив“, предлагајући да немачке јединице и Гестапо не врше стрељања, него да се то препусти домаћим квислинзима, односно Аћимовићевом савету комесара, и да се одмазде прикажу народу као „чисто унутрашња српска ствар“. Међутим, министар спољних послова Јоахим фон Рибертроп није имао ни мало слуха за политичка решења него је лаконски поручио „брините се за то да што је могуће више Срба буде затворено“.

На разговорима са фелдмаршалом Листом, а и са немачком врховном командом, генерал Хајнрих Данкелман, нови војноуправни командант Србије, који је 28. јула дошао на место генерала Шредера, смртно повређеног у авион-

ској несрећи 24. јула, затражио је да се у Србију пошаље као појачање једна дивизија. Међутим, Хитлер је био одушевљен напредовањем немачких трупа у Совјетском Савезу и још није увиђао опасност од устанка у Југославији. Он је изражавао чуђење што његови команданти не могу да реше за Немачку тако мало и безначајно питање, и зато није одобрио нова пајачања. После ових негативних одговора војноуправни командант Србије је 11. августа наредио генералу Бадеру, команданту Више команде за нарочиту употребу 65 да „одмах приступи борби против терористичких банди“. У ту сврху при сваком батаљону формирао је једно потерно одељење јачине од 30 до 50 људи, које се кретало на камионима и било опремљено лаким и тешким митраљезима и другим наоружањем.

2/7

Без обзира на употребу ових потерних одељења, још увек су немачки представници у Београду гајили наду да ће установи бити савладани помоћу специјалних полицијских и жандармеријских снага. Због тога су окупациони и квислиншки полидијски органи продужили да врше страховит притисак на српски народ, а нарочито на Београђане. Савет комесара, иако у великој кризи, 6. августа донео је уредбу о уклањању национално непоузданих службеника из јавних служби, односно свих оних који су на било који начин изражавали наклоност према народноослободилачком покрету, а чланове КПТ, СКОЈ-а и њихове симпатизере спроводили су у логор. Овлашћени функционер за спровођење ове уредбе био је Танасије Динић, изванредни комесар за персоналне послове.

На том послу Немци су покушали да упрегну српску буржоазију, тражећи у њој савезника за борбу против НОП-а. Зато у Београду нису потпуно одустали од политичке игре, без обзира на показано неразумевање врхова Трећег рајха, па се Срби туку против Срба. У том циљу окупатори продужавају да наоружавају српску жандармерију и одобравају формирање љотићевских добровољачких одреда, али се нису задржали само на томе. Требало је народу показати да је интелигенција на страни окупатора.

Почетком августа бивши министар др Јтазар Марковић и др Коста Кумануди, под покровитељством и захтевом окупационих власти, одржали су састанак истакнутих грађанских политичара у Београду, на коме је донесена одлука да се од стране истакнутих буржоаских политичара и представника интелигенције упути „Апел српском народу“. Комесарско министарство просвете сачинило је по налогу Гестапоа овај Апел, у коме се народ позива на умирење и поштовање окупатерског реда и мира и истовремено се осуђује народноослободилачки покрет и његова борба као акција „туђинских плаћеника и саботера“, јер он наводно доводи у питање сређивање прилика у Србији изазивајући „пожар уништења и истребљења“. Једном речи, био је то изразит антикомунистички намфлет на ниском пропагандном нивоу, тако да се на њему није могла градити никаква платформа за окупљање народа.

Да би овакав текст потписале истакнуте научне, културне, политичке и друге личности, извршен је на њих притисак од стране полицијских органа. Све оне који су долазили у обзир

за потписивање апела позвао је управник града Београда Драги Јовановић и одржао им говор пун разних претњи. Сличну акцију предузео је и комесар за просвету Велибор Јонић. Апел је био готов 10. августа, а 12. августа је одржан завршни скуп потписника и он се појавио у листу „Ново време“ 13. августа у два наставка. Објављени су потписи 417 грађана, мада се претпоставља да су објављена само најзначајнија имена. Међу њима се налазило 25 бивших министара и њихових помоћника, 6 академика, 88 професора и доцената Универзитета и професора високих школа, 4 пензионисана генерала, 9 бивших народних посланика и сенатора, 3 епископа и 4 свештеника, 5 судија Врховног суда итд.

Међутим, неки од предвиђених потписника смогли су храбрости да се супротставе и не потпишу акт. Међу њима су били књижевници Иво Андрић, Исидора Секулић, затим професори Универзитета др Милош Бурић, др Миливоје Костић, професор хемије Петар Матавуљ и вајар Сретен Стојановић. На наговор једног композитора и професора музике да потпише Апел, Милош Бурић, професор Филозофског факултета, одговорио је: „Лако је теби да то потпишеш, ти свираш у дипле, а ја предајем етику.“

Иво Андрић се у тренутку потписивања Апела није налазио у Београду, и кад му је касније Велибор Јонић послао курира са поруком да му се јави, одговорио је да Иво Андрић није код куће, а кад му је курир рекао, препознавши га „па то сте Ви“, узвратио је: „Пренесите Јонићу да је Андрић рекао да Иво Андрић није код куће.“

То није био једини апел, који су Немци и њихови сарадници успели да организују. Они су извршили притисак на вођства појединих организација да издају своје апеле, па су пољопривредна комора, радничка комора, адвокатска комора и друге организације објавиле своје прогласе позивајући народ да се не супротставља окупатору.

Све ове политичке акције окупатора и домаћих издајника биле су срачунате на застрашивање народа и деморалисање партизана. Од ових мера очекиван је значајан ефекат, јер не треба заборавити да су оне предузимане у време када су немачке трупе већ биле продрле у Совјетски Савез и када је краљевска избегличка влада поручивала преко Радио-Лондона, да се треба стрпети, да још није време за акцију и да ће за то бити дат знак из Лондона „Кад славуј запева на пирамидама“. Београђани нису имали јасну слику о томе како тече развој партизанских одреда и о њиховим успесима мало су могли сазнати, но то им није сметало да се енергично супротставе окупатору и његовим сарадницима.

Апел није произвео очекивано дејство на грађане Београда, чак никакво, како се каже у једном квислиншком извештају, а у извесној мери био је штетан по немачке интересе, јер је пружио нови материјал за успешну пропаганду КПЈ. ®РУЈући у утицај апела на јавност, Аћимовић је 14. августа упутио позив свима који се налазе у шуми да се у року од 8 дана врате кућама и предају оружје обећавајући им слободу, а ако се до тог рока не врате биће проглашени за одметнике и уцењени. Међутим, овај позив, као и апел, остало

је без икаквог одјека код грађана Београда. Штавише, Сенат Београдског универзитета почетком августа упутио је оштар меморандум комесару Министарства за просвету Велибору Јонићу, одбацујући његов предлог Нацрта закона о Универзитету. Сенат београдског универзитета смаграо је да се, с обзиром на неизвесну будућност државе, за време окупације не може мењати Закон о Универзитету, као и Закон о школама уопште.

Немачко-квислиншка организација Београдског универзитета и отпор Универзитетског сената према овој мери, поклопили су се са суочавањем немачке силе са масовним устанком народа у Србији. Замишљена реформа почивала је на супротним схватањима у поређењу са традиционалном аутономијом Универзитета. Уместо аутономног, окупатор и квислинзи хтели су да створе дириговани универзитет. Са војним сломом Краљевине Југославије и завођењем класичног окупационог система у Србији није престао рад Универзитетског сената. Када је окупатор укинуо студентска удружења, Сенат је преузео њихову имовину. Већ крајем маја 1941. Сенат се супроставио реформи наставе на Медицинском факултету, наглашавајући да сва школска питања треба да се решавају у складу са Законом о универзитетима и општој уредби о универзитетима, која је предвиђала универзитет као „аутономну установу". Иза ове формулације скривало се схватање о окупацији као привременом и пролазном чину, што је још потпуније дошло до изражаја у меморандуму Сената почетком августа, којим је универзитетски Сенат одбио реформу Универзитета, наглашавајући да се Закон о универзитетима и Закон о школама под окупацијом не може мењати и да не постоје елементарни услови за извођење реформе. При том се наводи да се око 280.000 заробљеника налази у ропству, „када је наш народ изложен нечувеним патњама у НДХ и када је актира саботаже угрожена лична имовина и безбедност прогив чијих носиоца окупатори употребљавају оштре репресалије" и да зато има много пречих и за живот важнијих питања него што је реформа. Сенат је оштро критиковао и комисију за реформу, коју већином нису сачињавали професори Универзитета, сматрајући да у таквом саставу комисија не може бити објективна. Квислиншки пројекат реформе овим меморандумом био је до краја обезвређен. По том пројекту није било предвиђено Веће а функције Сената биле су безначајне, ректор без ауторитета и власти; углавном, функције би се пренеле на факултете. Министар је могао да постави наставника и без предлога Универзитетског савета. Сенат је закључио да би усвајање такве реформе довело до расула Универзитета. Битно је да се кроз овај отпор манифестовало неприхватање окупације и фашистичке идеологије на којој се ова реформа заснивала, и која је била неспојива са његовом демократском отвореношћу. Немачки окупатор сматрао је да је Београдски универзитет одувек био поприште комунистичких и слободарских елемената и да се без темељне реформе, односно трајног чишћења наставе и наставног кадра, није могло помишљати на отпочињање рада на Универзитету. У ствари, плашили су се отварања Универзитета и окупљања интелигенције на једном месту, као што је Београд,

где отпор није престајао. На то их је опомињала целокупна револуционарна прошлост Београдског универзитета. Иако није успео да спречи ову реформу, Сенат се није устручавао да отворено покаже да се са њом не слаже.

Специјална полиција, која је носила главни терет борбе против илегалне КПЈ по градовима, а пре свега у Београду, посебно њене водеће личности, дошле су до сазнања да пропаганда преко штампе и путем организованих предавања против народноослободилачког покрета није постизала желени ефекат и да је потребно прећи на подземну пропаганду.

Међутим, све наведене мере биле су недовољне, па се немачки окупатор грчевито хватао за последњу меру за коју је мислио да је спасоносна, а то је одмазда стрељањем и вешањем. Први масовнији злочин окупатор је извршио у августу у селу Скели код Обреновца, због губитка једног официра и три подофицира у борби са јединицама Посавског НОП одреда. Немачки командант Србије наредио је да се спали село Скела, а из Београда, из Бањичког логора, доведена су 42 затвореника и заједно са 15 сељака талаца из Скеле стрељани су 15. августа. Тела стрељаних окупатори су обесили у селу и тако их оставили цео дан, а већи део села су спалили. У Београду тога дана појавили су се плакати о овом злочину, да је село Скела „сравњено са земљом“ и да је обешено 50 комуниста на лицу места.

Како су у Београду ударне групе народноослободилачког покрета наставиле атентате на немачке војнике и агенте, у штабу немачког команданта Србије 16. августа још једном је размотрено питање непокорности становништва Београда и одлучено је да се предузму драстичне мере вешања ухапшених бораца. Извршење ове казне поверено је Карлу Краусу, шефу Гестапоа за Београд и Драгомиру Јовановићу, управнику града Београда. Они су одлучили да обесе 5 затвореника, који су се налазили у затворима Гестапоа и специјалне полиције.

Одабрано је 5 затвореника који су углавном покушали атентате на немачке војнике и агенте. То су били: Милорад Покрајац, студент из Винковаца, који се са таласом избеглица из НДХ нашао у Београду јуна месеца и припадао скојевској групи Будимира Павићевића. Он је 15. августа извршио атентат на немачког наредника Лапа из свог стана у Доситејевој улици бр. 20, али га је промашио и био ухапшен. Истрагу над Покрајцем вршио је Гестапо и убрзо је фелдјандармерија ухапсила групу омладинаца са којом је Покрајац имао везе: Димитрија Павићевића, Јована Тодоровића и Стевана Бабића, од којих је Павићевић стрељан почетком 1942, а остали су пуштени на слободу.

Јован Јанковић, кројачки радник из Београда, такође је покушао атентат, али на агента Животу Јеремића 14. августа. Кад му је пиштољ отказао, био је ухваћен и приведен у специјалну полицију.

Светислав Милин, обућарски радник из Београда, такође је ухапшен наоружан револвером, кад је требало да изврши „извесна терористичка акта“.

САОПШТЕЊЕ

Војни заповедник у Србији саопштава:

У селу Скела једна комунистичка банда пуцала је на немачки војни аутомобил.

Утврђено је да су неки становници села били запазили припреме за овај препад.

Утврђено је да су ови становници села били у могућности да неопажено узбуне оближњу српску жандармериску станицу.

Утврђено је да су ови становници села могли сасвим неопажено да обавесте немачка војна возила о припремљеном атентату. Они ту могућност нису користили и тиме су стали на страну разбојника.

СЕЛО СКЕЛА ЈЕ СПАЉИВАЊЕМ СРАВЊЕНО СА ЗЕМЉОМ

При томе је у појединим кућама експлодирала муниција. И тиме је доказано саучесништво становника села.

Они мушки становници села, чије је саучесништво утврђено, стрељани су.

Педесет комуниста обешено је на лицу места.

Два сељака партизана: Ратко Јевић из села Дрлупе, који је неколико дана био у Космајском НОГ1 одреду, ухапшен је 9. августа у тренутку кад је навратио у своју кућу, и Велимир Јовановић, такође земљорадник из села Парцана, налазио се неколико дана у Космајском НОП одреду а кад је био на обезбеђењу у селу Стојнику изненада је ухапшен са пушком у руци 3. августа.

Сва петорица су у ноћи између 16. и 17. августа пребачени у затвор Гестапоа у Александровој улици број 5 (Булевар револуције). Управник затвора Бизер, поручник Шуберт и чувар затвора фолксдојчер Хениг у зору 17. августа извели су најпре Покрајца и стрељали га у дворишту затвора а потом и остала 4 затвореника. Затим су их мртве обесили на трамвајске стубове на Теразијама рано изјутра, тако да су Београђани, који су тог недељног јутра изашли, на Теразијама загекли стравичан приказ. Док су се тела обешених бораца њихала, на околним зградама биле су окачене немачке пароле „Снага кроз радост“ и плакат који је позивао на коњичке трке. Београђани су пролазили достојанствено у немој поворци одајући на тај начин пошту обешеним борцима, а у њима је све више расла мржња према нацистима и одлучност да у борби истрају без обзира на жртве.

Истовремено је Радио Београд од јутра до подне понављао саопштење припремљено уочи злочина. У њему се објашњавало да су наведена лица обешена јер су се, и поред опомена становништву Београда, поновили атентати на немачке војшке и акти саботажа. Исто саопштење примила је и немачка агенција за штампу са налогом да се објави у целокупној штампи у Београду.

Народноослободилачки покрет је одмах реаговао и следећег дана издао проглас испод кога је стајао потпис „Родољубива српска омладина“ а у коме, између осталог, пише да ће „на овај свирепи злочин бити одговор још чвршће збијање свих родољубивих снага, још жешћа и беспштеднија борба против окупатора“.

Масовна стрељања припадника народноослободилачког покрета у Београду у току јула, затим стрељања и вешања у Скли и Београду, показала су право лице окупатора, спремног да употреби сва средства која му стоје на располагању, укључујући и масовно уништавање становништва, да би задржао не само Београд, него и целу земљу у својим рукама. Пошто су знали да је КПЈ организатор борбе против окупатора и домаћих издајника, сви напори окупатора и њихових сарадника у Београду били су усмерени на откривање припадника народноослободилачког покрета. Да би то постигли, нудили су и новчане накнаде. Тако је квислиншко министарство унутрашњих послова 19. августа расписало новчану награду за хватање и убијање припадника НОП-а; за члана и припадника НОП-а нудила се награда од 3.000 динара, а за вођу 25.000 динара. То је био још један доказ њихове немоћи да открију организације НОП-а у Београду, без обзира што су приликом рација и неуспелих атентата појединци падали у руке окупаторске и квислиншке полиције.

КРИЗА КВИСЛИНШКЕ УПРАВЕ И ФОРМИРАЊЕ НЕДИЋЕВЕ ВЛАДЕ

Већ у току јула 1941. окупатору Је постало јасно да снаге домаћих сарадника, које је предводио Аћимовићев савет комесара, нису довољне да се супротставе народноослободилачком покрету и да би требало нешто предузети да се све снаге које су спремне на сарадњу са Немачком обједине и ојачају довођењем неке јаке личности на чело квислиншке управе.

До озбиљније кризе Аћимовићевог савета комесара дошло је крајем јула 1941, после стрељања око 80 талаца на Буковима код Ваљева 28. јула, које је извела српска жандармерија под немачком принудом. Већ тада Аћимовићев положај био је неодржив. Све мере управно-полицијског карактера, па и изнуђени апел истакнутих јавних, културних и научних радника, остали су без резултата. Не само што ове мере нису могле да зауставе нарастање и успехе народноослободилачког покрета, него се савет комесара осетио беспомоћним и територија коју је контролисао свела се на око 50 км око Београда, а сва остала подручја Србије препуштена су НОП-у. Уз то, овај савет комесара био је потпуно компромитован код народа као слуга окупатора. Његов положај погоршале су репресалије које је предузимао окупатор, а пре свега стрељање талаца и безобзирна економска експлоатација која се манифестовала у плаћању окупационих трошкова од 6.500 милиона рајхсмарака месечно. Као последица те ситуације, дошло је унутар савета до трвења његових чланова, присталица Димитрија Љотића с једне и присталица Милана Стојановића с друге стране. И једни и други били су за присну сарадњу са нацистичком Немачком, али се међу њима појавило супарништво — ко ће од њих стећи већу наклоност окупатора.

Љотић је убрзао кризу савета комесара упућивањем меморандума војном команданту Србије, генералу Данкелману, 20. августа, у коме тражи од њега да Немци енергичном акцијом среде прилике у Србији. Сматрајући да је савет комесара недорастао тако сложеној ситуацији каква је била у лето 1941, он је тражио промену савета комесара и довођење генерала Милана Недића за председника владе, а да се избор чланова владе изврши у договору с њим. Истовремено је предлагао да се квислиншке војне снаге организују преко његовог покрета „Збор" и да се у Србији постави рајхскомесар који би имао сву власт, а не да се власт дели као до сада на војну, управну, привредну и полицијску. Он је предузео и конкретне мере тако што је утицао и на своје присталице да

изазову кризу савета комесара. 23. августа инжењер Милосав Васиљевић, др Стеван Иванић и његов помоћник Дарко Петровић поднели су оставке, са образложењем да је комесарски режим дотрајао и да су „поједени његови темељи“ због ограничене надлежности, што је онемогућило спречавање анархије, коју су изазвали комунисти по жељи Москве. У ствари, основни узрок кризе савета комесара било је избијање масовног устанка у Србији, на који су окупатори одговорили репресалијама и пљачком широких размера. Уместо да реше горуће проблеме, немачки представници у Србији тражили су излаз у промени цивилне управе.

Посебно је значајан удео београдске партијске и скојевске организације у стварању несигурности код окупатора и њихових сарадника. Без обзира на примењене репресалије, укључујући и вешања, београдски омладинци наставили су са акцијама. Већ сутрадан после вешања на Теразијама 18. августа, Београд је преплављен не само прогласима поводом вешања ових бораца за слободу, него и низом парола антифашистичке садржине. Четири дана касније, 22. августа, извршен је покушај паљења гараже у Браничевској улици број 4. Полицијски стражар приметио је омладинца који је подметнуо пожар и почео да га гони испаливши за њим два метка, али без резултата. Истог дана ухапшен је Бура Херцег, који је имао радњу у Александровој улици (Булевар револуције) број 398, преко које је одржавана веза Космајског НОП одреда са Месним комитетом у Београду, а истовремено је била и складиште оружја прикупљеног за партизанске одреде. Пошто је Драган Стојнић, који је организовао слање група за Космајски и Посавски одред, изненада почетком августа био ухапшен, Бура Херцег је успео да склони оружје и другу опрему и у тренутку хапшења полиција ништа није иронишала.

Нису сви срећно прошли као Бура Херцег, који је успео да побегне из затвора и да се пребаци у Ваљевски НОП одред. Органи специјалие полиције су 23. августа око 17,30 часова наишли у парку код Вуковог споменика на Стевана Глеђу, фирмописца и Радослава Маринковића, студента и тражили од њих легитимације. Обојица су у том тренутку потегла оружје, али су агенти били бржи и убили су их на лицу места. Још један ударник потеглао је револвер у Малом Мокром Лугу 25. августа, када је полиција покушала да га легитимише.

Тога дана полиција је изненада ухапсила чланове 5. рејонског комитета на састанку у парку преко пута „Текстилне АД“: Илонку Валгони, Маријану Грегоран, члана ПК СКОЈ-а, Станицу Начевић и Марију ЈТичину, све текстилне раднице, и Јована Бенишека, студента агрономије. У току истраге над Илонком Валгони, полиција је дошла до Петра Бубала, који је ухапшен 26. августа. Истрага над овом групом грађала је месец дана и 23. септембра упућени су у логор Илонка Валгонн, Петар Бубало и Јован Бенишек, који су признали свој илегални рад, док је Станица Начевић упорно одбијала да призна, али је отерана у логор јер су је други из групе теретили.

Следећег дана у 6,30 часова два београдска омладинца, Радмило Стефановић, ученик VII разреда гимназије и Бошко Лукић, бравар, у Милешевској број 67 (Саве Ковачевића), где су биле смештене телефонска централа, једна канцеларија и гаража, убацили су бомбу „крагујевку“, која није експлодирала и две флаше са бензином. Пожар је брзо угасио војник, кога је пробудила лупа разбијеног стакла. Специјална полиција претресла је зграду у Бојанској број 7 и ухапсила обојицу диверзаната, који су одбили да признају кривицу. Истог дана ударна група средњошколаца запалила је немачка поштанска кола у Мачванској, а у Крајинској улици (Милутина Благојевића) кола неког министра из Недићеве владе. Друга група ударника у ноћи 27. августа престругала је три баидере између Железника и Остружнице и привремено онемогућила саобраћај на овој прузи.

Груја Лазовић, студент технике и члан КПЈ, од тренутка хапшења његове сестре Вере Лазовић, био је опседнут идејом о њеном спасавању. Организована група за спасавање Вере Лазовић и њених другарица Вере Вребалов, Наталије Хаџић, Митре Митровић и Слободанке Борђевић употребљена је, како смо писали, за спасавање Александра Ранковића, али и после 29. јула Груја је тражио начин да је ослободи. Он је о томе обавестио руководиоца своје партијске организације Стевана Лакаја-Гигу, који се у почетку противио и сматрао да се то без оружја не може извести, али је касније одобрио извођење ове акције. У међувремену, Груја Лазовић је упознао Момчила Динића, стражара из болнице, који је чувао затворенице, а који му је обећао да ће им омогућити бекство с тим да му се обезбеди лажна легитимација и одлазак у партизане. После неколико дана укључио је у то још једног стражара, Михајла Рајановића. Било је договорено да стражари поведу затворенице 28. августа на рендгенолошко одељење Општедржавне болнице, а да Груја Лазовић са својим људима буде у близини тог одељења и да се сви заједно удаље и пређу у плегалу. У заказано време, 28. августа, појавио се Динић само са Вером Вребалов и одвео је у припремљен стан код Николе Милића у Хаџимилентијеву улицу број 12, а Динића је Груја Лазовић одвео у књижару Владе Мушкатировића у Краља Александра улици (Булевар револуције). Некако у исто време Гига Лакај са Бранком Глећом прихватио је другог стражара Рајановића са Митром Митровић Билас и Наталијом Хаџић на углу Палмотићеве и Далматинске улице и све три затворенице су истог дана из Хаџимилентијеве пребачене у Лисичји поток, одакле су отишле у партизане. Гига и Глећа, заједно са Грујом, крили су ове стражаре око 20 дана, прибавивши им лажне легитимације и цивилна одела. Међутим, кад су преко везе кренули да се пребаце из Београда у партизане, ухапшени су на Чукарици 16. септембра. Касније је Ђито критиковао то што су ови стражари кренули у партизане истог дана кад и чланови Политбироа, јер је тиме могао бити угрожен њихов излазак. После хапшења стражара, проваљени су сви они који су учествовали у спасавању поменутих другарица. Ухапшени су 16. и 17. септембра Груја Лазовић, студент технике, Никола Милић, студент технике, Адам Божа-

БИЛТЕН ГЛАВНОГ ШТАБА НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИХ ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

10 VIII 1941

БРОЈ 1

I. Задатак народно-ослободилачких партизанских одреда

1) Народнo-ослоб. партиз. одреди у свим областима Југославије: Србија, Хрватска, Словенија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Македонија, Војводина, Санџак и Далмација имају главни свој циљ — ослобођење народа Југославије од окупатора и борба против домаћих окупаторских агената који поимају угуњтавање и терорисање нашег народа.

2) Највећи непријатељ слободе и независности нашег народа јесте немачки фашизам, па онда сви остали његови фашистички савезници који хараче по нашој земљи. Према томе света је дужност свих родољуба да се боре немиломерно до потпуног уништења те фашистичке банде.

3) Партизански одреди зону се народно-ослободилачки и због тога што то нису борбене формације било које политичке партије или групе — у конкретном случају ни Комунистичке Партије, без обзира на то што се комунисти боре у првим редовима — већ су то борбени редови народа Југославије у којима треба да се боре сви родољуби способни за оружану борбу против окупатора, без обзира на политичко уверење.

4) У тој општој борби са непријатељима нашег народа партизански одреди имају многобројне задатке. Они морају рушити све оне објекте који служе фашистичким освајачима: железнице, мостове, фабрике, радњонице, складишта муниције и оружја. Они морају свим силама онемогућити окупаторе да одузимају сељацима жито, стоку и остале намирнице. Реквиривно жито, стоку и друге намирнице треба свидом одузети окупаторима и разделити народу а потребну количину задржати за исхрану одреда. Партизански одреди морају онемогућити убирање пореза и других дажбина, јер у данашњем моменту све то служи само окупаторима за вођење освајачких ратова и даље угуњтавање наших народа.

5) Партизански одреди морају са оружјем у руци бранити насеља града и села од фашистичких аулума. Они морају штитити имовину народа од окупаторске пљачке.

6) Партизански одреди морају на сваком кораку уништавати фашистичке одреде, нарочито официре и гестаповце, црне кошуље и т. д. Исто тако треба немиломерно уништавати њихове домаће агенте, разне народне издајнице и провокаторе који у масама предају у руке фашистичких кривика најбоље синове народа, који служе као верни пси окупаторима и терористу наш народ.

7) Партизански одреди морају неуморно развијати отпор народа дижући народне устанке и стављају се на чело тих устанака као борбено језгро. Досадашње искуство партизанских борби показало је да се занемаривало питање опште народног устанка, зато је потребно хитно ликвидирати тај недостатак, јер у противном могу бити партизани изоловани од маса које су спремне да се боре за своју праведну ствар.

8) Политичка линија партизанских одреда мора бити: народно-ослободилачки антифашистички фронт свих народа Југославије без разлике на политичка и верска уверења.

9) Код стварања партизанских одреда не сме се бити тесногрудан, већ дати могућност широким иницијативе за стварање партизанских одреда. Већ створени партизански одреди треба одмах да се повезу са месним и окружним штабовима и ставе под њихово руководство.

10) Штабови и командири морају будно пазити да непријатељ не убица у партизанске одреде своје провокаторе и шпијуне. Ако се такви појаве треба их одмах стрелати и њихова имена објавити.

11) Штабови и командири партизанских одреда морају строго пазити на дисциплину у одредима. Сваки чин пљачке, издаје или грубе повреде дисциплине треба строго кажњавати.

12) Штабови морају водити бригу о исхрани бораца, о наоружању и друго. Исхрану треба организовати заједно са комитетима народ-ослоб. фронта који треба да прикупљају фонд народног ослобођења. У случају где таквих комитета још нема треба добровољним пристанком сељака и грађана осигурати исхрану или плаћати намирнице у готовом.

13) Сви партиз. одреди са својим штабовима: из Хрватске, Србије, Словеније, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Војводине, Далмације, Македоније и Санџака спадају под врховно руководство Главног штаба народ-ослоб. партиз. одреда Југославије.

Ради координирања борбе и успешног вођења операција штабови морају бити међусобно добро повезани.

новић, столарски радник, фолксдојчер, који су после ислеђења стрелани. Било је укупно ухапшено 14 лица. Стражари су гакође упућени у логор и стрелани. Њихово хапшење и стрелање било је опомена свим жандарима који су се у почетку колебали да ли да пређу на страну НОП-а.

Све већи број акција народноослободилачког покрета у свим деловима града претио је да се оне претворе у стихију и да прерасту организациону снагу Партије. Зато је секретар Месног комитета Милош Матијевић-Мрша организовао састанак Месног комитета у другој половини августа, у стану у Величковићевој улици број 19. На том састанку расправљало се о даљем извођењу акција ударника у Београду, с тим да оне не теку стихијно него под контролом Месног комитета, као и да се боље организује одлазак у партизанске одреде из Београда.

У међувремену, аутомобили су горели на разним странама Београда. Спаљен је немачки аутомобил у Руварчевој улици испред куће Аритона Михајловића. Ову акцију су извели: Дара Павловић, Драган Ристић и Милан Анђелковић. Један војни аутомобил на Обилићевом венцу запалила је Јелена Берасимовић, а чланови ударне групе VII мушке гимназије Милутин Миленковић, Љубомир Зечевић, Миодраг Јовановић и Стјепан Заниновић запалили су аутомобил у Улици војводе Глигора (Устаничка), а затим немачки полукамион у улици Кнегиње Зорке (Ивана Милутиновића). Акција паљења аутомобила у Шуматовачкој улици није успела, јер је уместо бензина употребљен алкохол. Код Ботаничке баште запалили су немачки аутомобил Дара Павловић, Драгослав Тодоровић, Слободан Папакоча и други. Средњошколци Станислав Оцокољић, Зоран Жујовић и Бранислав Луковић запалили су немачки камион у Владетиној улици, а у Улици Веле Нигрине изгорела су три немачка камиона.

На дан 31. августа Цвијета Милошевић са три друга покушала је да запали столарску радионицу Јосипа Мојзеша у Новој улици без броја, код Градске болнице. Она је прво ушла у радионицу да извиди ситуацију, распитујући се за неког радника, који је раније радио у тој радионици, а одмах потом ушла су три омладинца, полила радњу бензином и запалили је. Међутим, чим су ударници побегли, столарски радник који се затекао у близини угасио је пожар.

Све ове акције у Београду само су убрзале кризу савета комесара и војни командант Србије Данкелман, кад је обавештен о томе, сазвао је представнике управног штаба и српске квислиншке политичаре, да би се одредио мандатор за формирање нове српске цивилне управе. У ствари, од краја јула вођени су разговори међу немачким представницима, а и међу српским квислиншким круговима, о довођењу Милана Недића на чело те нове управе. Недић је начелно дао пристанак, али уз услов да будућа влада добије већу самосталност него што је имао савет комесара У односу на јавност у Србији, настојао је да свој долазак за председника владе прикаже као жељу представника српског народа. Да би се Недић задовољио и у том погледу, на иницијативу Милана Аћимовића, у Београду је формирана комисија за припрему долазка Недића на чело нове управе. Комисија је била сачињена од представника српског народа, а њено чело чинили су Милан Аћимовић, Милош Матијевић-Мрша, Драган Ристић и Дара Павловић. Комисија је одлучила да се Недић доведе у Београд из Италије, где је био у политичком затвору. За долазак Недића у Београд је одлучено да се одржи свечана церемонија, а да се Недић доведе у Београд из Италије, где је био у политичком затвору. За долазак Недића у Београд је одлучено да се одржи свечана церемонија, а да се Недић доведе у Београд из Италије, где је био у политичком затвору.

састанка бивших грађанских политичара у Београду, на којима се захтевало да се Недић прихвати дужности председника. Последњем од тих састанака, средином августа, поново је присуствовало око 70 до 80 бивших политичара, па је Недић прихватио предлог да буде председник, уколико Немци испуне његове услове. После тога вођени су разговори са немачким представницима, са шефом управног штаба Турнером, његовим замеником Киселом и војним командантом Србије Данкелманом, и 27. августа биле су конкретизоване појединости око формирања нове српске квислиншке владе.

Недићеве захтеве да Србија добије аутономију, затим жандармерију у јачини од 10.000 и тзв. потерне народне јединице од 30.000 људи, немачки представници нису могли испунити, јер за то нису имали овлашћења, али су обећали да ће се заложити код највиших органа власти у Трећем рајху, па и код самог Хитлера, да се Недићеве захтеви остваре. Међутим, Данкелман не само што о Недићевим захтевима није обавестио Хитлера и Рибентропа, него то није поменуо ни свом претпостављеном, команданту Балкана фелдмаршалу Листу. Операција формирања Недићеве владе изведена уз знање и иодршку Химлера и Хајдриха.

После многих разговора најпре у квислиншким редовима, а затим квислинга са окупаторским представницима, 29. августа образована је влада генерала Милана Недића, а вест је обнародована 30. августа. Влада је имала 12 министара, од којих су поред Недића била још два генерала, а остали су били присталице Димитрија Љотића или Милана Стојадиновића. Недић је своју владу декларисао као „владу народног спаса“, која је тобоже гребало да спасава српски народ од немачких злочина и терора с једне стране, а с друге стране стицао се привид код народа да Немци попуштају у односу на српски народ, јер формирају владу која ће имати своју војску. У ствари, овим маневром немачки представници хтели су да засене народ, а пре свега српске националистичке буржоаске кругове, да би их брже мобилисали у борбу против народноослободилачког покрета. Они су се и надали да ће Недић својим ауторитетом, уз помоћ домаћих сарадника, успети да сузбије народноослободилачки покрет.

Истовремено су од Недића зазирали и нису му дозволили да располаже знатнијом оружаном силом. Страховали су на одређен начин да се оружје тих српских оружаних одреда, како су се у почетку називали, не окрене против њих. У суштини, положај Недићеве владе био је противречан и ништа није био бољи од Аћимовићевог савета комесара. Управни штаб војног команданта Србије директно је руководио, преко својих официра, сваким од министарстава, а Недић ни о једном питању није могао самостално да одлучује. Чак се догодило да је један немачки поручник издавао наређења влади.

Ни оружане снаге ове владе нису постигле жељену јачину. Било је дозвољено да жандармерија, српски оружани одреди Недића и Љогићеве добровољци имају укупно око 15.000 људи. Недићеве оружање снаге имале су средином септембра око 1.000 људи, што је било безначајно у поређењу са

нараслим партизанским одредима. Нигде није постојао такав раскорак између речи и дела као у активности ове владе. Недић је позивао на мир, а свуда око њега ширила су се гробља српског народа. Прихватио је вазални статус, а маштао је о великој Србији која би била конкурент НДХ у будућој „Новој Европи“. Позивао се на краља и држао његову слику у канцеларији приликом свечаности, а овај га је деградирао и прогласио издајником. Покушавао је да помогне ратним заробљеницима да се неки од њих, а нарочито болесни, врате из логора и да се упуте у његове оружане снаге, али је унео пометњу међу њих покушајем да разори њихову патриотску свест. Позивао се на националну традицију, а спроводио националсоцијалистичке идеје у просвети и школству. Борио се за спољне ознаке српске државе, иако је коришћењем тих симбола директно ишао на руку Хитлеру, који је желео да докраја спроведе идеју о разбијању Југославије као државе.

Формирање Недићеве владе посебно је наишло на осуду КПЈ и других организација НОП-а. Само 4 дана после њеног формирања, Јосип Броз Тито у чланку „Још једна издајничка марионетска влада“, објављеном у Билтену бр. 4 Главног штаба НОП одреда Југославије, јасно је разобличио улогу ове владе и Недића у оквиру ње, као провидну игру окупатора помоћу које ова влада организује „братоубилачки грађанск рат“ у Србији.

Следећег дана Покрајински комитет КПЈ за Србију упутно је проглас свим партијским организацијама у Србији поводом образовања Недићеве владе, у коме се не само осуђује та влада, него се у ослободилачку борбу, осим чланова КПЈ, позивају и припадници Демократске, Радикалне и Земљорадничке странке, као и четници Косте Пећанца, да сједине своје снаге са комунистима „у моћан народноослободилачки фронт против окупатора“.

Недић је као бивши генерал армије покушао да утиче на старе ратнике и војнике из народа, на угледне сеоске домаћине, али је остао без икакве подршке од народа који је његову владу оценио као издајничку у служби окупатора.